GOGOL

MAYIS GECESİ

ENGİN YAYINCILIK

Türkçesi: Hasan Âli Ediz

GOGOL MAYIS GECESİ

MAYIS GECESİ

ENGIN
YAYINCILIK

GOGOL

MAYIS GECESİ

Türkçesi
Hasan Âli ediz

ENGIN
YAYINCILIK

Tiyatro Caddesi Aydın saray İşhanı No:14/117-118
Beyazit/İstanbul Tel 5182963 - 518 29 64

DÜNYA KLASİKLERİ DİZİSİ

MAYIS GECESİ

Birinci Baskı: 1992/ Dizgi: Engin Yayıncılık / Baskı: Zafer Matbaası-İstanbul/ Kapak: Kazimierz Sichulski / Yayımlayan ENGİN YAYINCILIK

GOGOL ÜZERİNE

Ailesi: Gogol, orta halli bir derebeyi ailesinden geliyordu. Gogol ailesinin kökleri tâ Ukrayna kazaklarına kadar dayanır. Gogol'ün büyük babası **Atanasi Demyanoviç Gogol** *1738 yılında doğmuştu. Öğrenimini Kiyef Papas okulunda yapmıştı; zamanının oldukça okumuş bir adamı sayılabilirdi: Latince, Yunanca, Almanca, Lehçe bilirdi. 1776 yılında* **Lizogub** *adında bir soylunun kızını kaçırdı ve bu kızla evlendi. 1784 yılında soyluluk ünvanını aldı.*

Gogol'ün babası **Vasili Atanasiyeviç Gogol,** *1780 yılında doğdu. Hastalıklı bir çocuk olarak büyüdü. Öğrenimini Poltava Semineri'nde yaptı; ama hiçbir zaman iyi bir öğrenci olamadı. Dersten çok güvercin beslemesini, güvercinlerle vakit geçirmesini severdi. Babası onu subay yapmak istedi; ama bu mümkün olamadı. Moskova üniversitesine kaydolmak uğraşıları da boşa çıktı. Bu yüzden Gogol'ün babası esaslı bir öğrenim göremeden kaldı. Uzunca süren aylaklık döneminden sonra postahanelerden birinde küçük bir işe yerleşti. Bununla birlikte bu iş sözde kaldı.* **Vasili Atanasiyeviç,** *ancak aydan aya, o da maaşını almak için işine uğrardı.*

Vasili Atanasiyeviç, *esaslı bir öğrenim göremeyişine rağmen ince ruhlu bir adamdı. Güzel sanatları severdi. Kitap okumak, şiir ve tiyatro yazmak, hatta bizzat sahnede rol almak en sevdiği işlerdendi. Gogol'ün babası daha başka koşullar içinde yetişseydi, daha yararlı, daha göze batan bir adam olabilirdi. Ama yaşadığı kapalı ve yalnız yaşam onu*

duygulu, düş peşinde koşan "güzel sanatlar meraklısı" bir insan olmaktan ileri götüremedi.

Vasili Atanasiyeviç*'in duygululuğu âdeta hastalık halinde idi. Bülbüller ürkmesin diye evleri civarındaki gölde çamaşır yıkanmasını bile yasak etmişti.*

Vasili Atanasiyeviç, *komşularından bir derebeyinin kızına âşık olmuştu. Kız, henüz çocuk denecek bir yaşta idi. Duygusal romanların okuyucusu ve tutkunu olan Vasili, kendi "yaşam romanı"nı da duygusallık ve romantizm havası içinde oluşturdu. Sevgilisini gördüğü zamanlar derin derin iç çekmeleriyle aşkını anlatmaya çalışırdı. Genç kız arkadaşlarıyla birlikte gölün kıyısında dolaşırken, duygusal âşık ağaçların arkasına gizlenir, sevgilisinin sesini uzaktan dinlemekle mutlu olurdu.*

Vasili ateşli duygularını ancak yazdığı aşk mektuplarıyla sevgilisine bildirebiliyordu. Mektuplarını romantik bir biçimde yazardı. Mektuplarının altına, çoğunlukla "Bahtsız Vasili" imzasını atardı. Oysa Vasili, sandığı kadar pek de "mutsuz" değildi. Genç Mâşâ sevgilisinin ateşli mektuplarındaki aşk itiraflarını reddetmiyordu. Ama bu mektupları açmadan babasına veya teyzesine vermeyi bir borç sayıyordu. Mâşâ'nın babası bu mektupları okudukça güler, çılgın âşık için de: "roman okuya okuya bu hale gelmiş!" derdi.

Gerek delikanlı, gerek kız dindar bir aile içinde yetişmişlerdi. Bunun için de "Allahın yardımıyla er geç mutlu" olacaklarına inanıyorlardı.

Gogol'ün babasının bu "gönül romanı" 1808 yılında bir düğünle sona erdi. Damat yirmi yedi, gelin on altı yaşında idi.

Genç karı koca, Gogol ailesinin eski evinde sakin ve bağnaz bir yaşam sürmeye başladılar. O çağın köy derebeylerini karakterize eden bütün özellikler bunlarda da görülüyordu: Hem karı hem koca, düşlere, önsezilere, boş inançlara inanıyorlardı.

Olağanüstü mistik ve sinirli olan Gogol'ün annesi, çocuğunun doğmasını büyük bir korku ile bekliyordu. Bulundukları yerde doktor olmadığı için doktoru olan Soroçints'e gitti. İşte **Nikolay Vasilyeviç Gogol** *orada, eski tarihle 1809 yılı 19 Martında(*) dünyaya geldi.*

Çocukluğu:

Gogol'ün çocukluğu zayıf ve hastalıklı geçti. Küçük Gogol'de müzmin bir sıraca vardı; çocuk sürekli bir tedavi altında yaşadı. Nikoşa (Gogol'ü küçüklüğünde böyle çağırırlardı.) çok şımarık büyüdü. Anası, babası küçük Gogol'ün üzerine titrerler, en ufak bir isteğini yerine getirmek için adeta birbirleriyle yarışırlardı. Duygularında fazla abartılı olan Gogol'ün annesi daha küçüklüğünde, oğlunu bir bilgin, bir dahi olarak görmeye başladı.

Gogol oldukça erken okuyup yazma öğrendi. Özellikle şiir okumakta özel bir yeteneği vardı. Bu yeteneğini babasından almıştı.

Gogol'ün bütün çocukluğu **"Dikanka dolayındaki çiftlik"***te geçti. Gogol ailesinin bu çiftlikte sürdüğü, eski geleneklerle, dinsel törenlerle dolu derebeyce - ataerkil yaşam biçimi, çocuk Gogol'ün oluşum halindeki zekâ ve görüşleri üzerinde çok derin izler bıraktı. Doğduğu evdeki alçak tavanlı küçük ve karanlık odalar, hizmetçi daireleri, sık ağaçlı ve koyu gölgeli bahçeler, Ukrayna'nın halk şiirleri ve halk türküleri, ihtiyar kadınların II'inci Katerina döneminden kalma öyküleriyle, o döneme ilişkin anıları hür kazaklar hakkındaki konuşmalar, annesinin* **"Mahkemei Kübra"***, günahkârların çekecekleri* **"Cehennem Azabı"** *vesaire hakkında anlattığı bitmez tükenmez masallar, çocuk Gogol'ün düş kurma yeteneğini besleyen başlıca manevi besinler oldu.*

(*) Gogol'ün doğum tarihi konusunda ufak bir ayrılık vardır. Nüfus kaydına göre Gogol'ün doğum tarihi 20 Mart 1809 yılıdır. Oysa yazarın kendi iddiasına göre 19 Mart 1809'dur.

İşte bu saydıklarımızın hemen hemen hepsi Gogol'ün çeşitli fantezilerinde, hikâyelerinde, romanlarında yer buldular... Okuyucularımızın zevkle, ilk olarak okuyacakları **"Mayıs Gecesi"**, *Gogol'ün yaşadığı ılık ve kokulu, parlak Ukrayna Gecelerinin, hikâye halinde dinlediği kazak aşklarının ve efsanelerinin ustaca bir bileşimidir.*

Çocuk Gogol'ün yaşadığı özel yaşam koşulları, soluduğu fantastik ortam, onun romanlarında hem köylülerin, hem de derebeylerinin aynı zamanda ve bir barış havası içinde rahat rahat yaşamalarına olanak sağladı. Gogol ailesinin sürdüğü ataerkil yaşam biçimi birbirine zıt bu iki sınıf -toprak kölesi köylülerle derebeyleri- arasındaki farkları örtüyordu.

Gerek Gogol'ün ailesi, gerekse Gogol ailesinin ilişkide bulunduğu öbür komşu aileler, toprak köleliği düzeni içinde yaşıyorlardı. Ama bunlar, bu düzenin doğal olmayan bir hareket olduğunu bir an için bile hatırlarına getirmiyorlardı. Onlara göre yaşamın böyle akıp gitmesi "Allahın bir emri" olduğu gibi, köylülerin derebeylerle bir olamayışı da yine "büyük irade"nin bir isteği ve görünüşü idi.

İşte Gogol'ün görüşlerini doğuran, onun dünyaya bakış açısını meydana getiren bu maddî ve manevî ortamdır. Gogol'de, yaşamının sonlarına doğru meydana gelen değişiklikleri özellikle bu koşullarla açıklamak zorundayız!.. Gogol'ün aile yaşamı üzerinde bu kadar çok duruşumuzun nedeni de budur.

Gogol'ün dingin ve herkesten uzak çiftlik yaşantısı, Gogol ailesinin, akrabaları olan **Troşçinski***'ye misafir gitmeleriyle temelinden değişti...*

Troşçinski, *Mirogorod ilinin bir köyünde otururdu. Oldukça zengin bir adamdı; zamanının her türlü eğlencelerinden yararlanmasını bilir ve severdi. Onun bu eğlentilerine, bütün civar derebeyleri, bu arada Gogol ailesi, hatta köylüler de katılırlardı. Gezintiler, mehtap âlemleri, gece şenlikleri, kumar oyunları, şarkılar, danslar, çeşitli şakalar Troşçinski'nin başlıca zaman geçirme araçlarıydı.*

Küçük Gogol, babasının evindeki ölü sessizlikle buradaki neşeli yaşayış arasındaki farkı görmemezlik edemezdi. Nitekim hem mistik, hem de şen ve alaycı bir nitelik taşıyan Gogol'ün birçok eserleri bu koşulların ürünüdür.

Okul Yaşamı:

XIX'uncu yüzyılın yirminci yıllarına doğru Rusya'daki toprak köleliği rejiminde yıkılış belirtileri görülmeye başladı. Alışverişin paraya dayalı olduğu ekonomi biçimi, yavaş yavaş Rusya'nın her tarafında kökleşmeye, toprak köleliği rejiminin temellerini sarsmaya başladı. Derebeyleri arasında esaslı bir farklılaşma göze çarpıyordu. Küçük ve azçok yoksul derebeyleri, mallarını, mülklerini daha büyüklerine kaptırarak kentlere göç ediyorlar, karınlarını doyurmak için devlet memuriyetlerine başvuruyorlardı. Ama böyle bir iş için, az da olsa, bir bilgiye, bir uzmanlık öğrenimine ihtiyaç vardı. Artık ataerkil yaşayışa veda etmek zorunda kalan derebeylerinden büyük bir bölümü, işte özellikle bunun için, çocuklarını okutmak gereğini duyuyorlardı... Gogol ailesi de aynı gereği duyan bir derebeyi ailesi idi.

"Nikoşa" da önce Vasilyevka'da bir seminaristten özel ders almaya başladı. Daha sonra, 1819 yılında, küçük kardeşiyle birlikte Poltava'ya gitti. Poltava'da iki kardeş bir yıl kadar il mektebinde okudular... 1821 yılı yazında Gogol, yaz tatili nedeniyle evine geldi. Bu sırada küçük kardeşi öldü. Gogol de bir daha Poltava'ya dönmedi. Babası onu yeni açılan Nijni ortaokuluna vermek istiyordu.

Kont Bezborodski'nin parasıyla açılan ve sonraları "Lise" ismini alan Nijni ortaokulu, Puşkin'in okuduğu Çarskoye-selo'daki okul gibi soylu çocuklarına özeldi. Gogol bu okula Troşçinski'nin yardımıyla bedava olarak, devlet hesabına kaydedildi. Okula girmek için bir eleme sınavından geçmek gerekiyordu. Gogol bu sınavı güçlükle verebildi. Sınavda en başarılı olduğu ders "Din Dersi" idi.

Hasta ve şımarık Gogol okul koşullarına güçlükle uyum sağlayabiliyordu. Evi ve ailesi bir dakika olsun aklından çık-

muyordu. Ama bu duygularını ailesine bildirmek olanağını da bulamıyordu. Çünkü okulda Gogol'ü gözetimi altında tutmaya memur edilen Alman mürebbi, çocuğun evine yazdığı mektupları kontrol ediyor, bu duygularının eve sızmasına olanak vermiyordu.

Gogol koca okulda kendini yapayalnız duyuyor, hastalığından ötürü okul arkadaşlarının hiçbir oyununa, hiçbir şakasına katılmıyordu. Arkadaşları onunla eğleniyor, onu kızdırıyor, sıracası kendilerine geçmesin diye onunla temas etmekten çekiniyorlardı. Okul çocuklarının Gogol'a karşı olan bu tutumlarını, biraz da onların sosyal kökenleriyle açıklamak gerekir. Çünkü okuldaki öğrencilerin büyük bir bölümü yüksek aristokrasiye mensuptu. Oysa Gogol aristokrat değildi. Ömrünü çiftlikte geçirmiş kaba bir derebeyi çocuğu idi.

Gogol'ün okul arkadaşlarından birisi, okul yaşamına ait yazdığı bir mektubunda Gogol hakkında şunları söylüyor:

«Yaradılış bakımından duyarlı olan Gogol, bizim kendisine karşı olan durumumuzu çok iyi anlıyor, bundan ötürü de bizimle temas etmek istemiyordu. O, okulda ancak sosyal durumları bakımından kendi dengi olan çocuklarla düşüp kalkıyor, Nijni pazarındaki tüccarlarla ahbaplık ediyordu.»

Gogol, aristokrat arkadaşlarının alaylarına daha keskin alaylarla karşılık veriyor, onların sözlerine karşı gösterdiği hazır cevaplılıkla onları hayretlere düşürüyordu.

Bir gün yaptığı bir kabahatten ötürü kendisine verilmek istenen cezadan kurtulmak için deli taklidi yaptı ve hastaneye kaldırıldı.

Derslerine çalışmadığı için Gogol okulun iyi bir öğrencisi sayılmıyordu. Gogol'ün durumu hakkında babasına mektup yazan okul müdürü şunları söylüyordu:

«. . . . . Oğlunuzun arasıra tembellik etmesinden ötürü çok üzgünüm. İstediği ve çalıştığı zamanlar diğer arka-

daşları kadar pekâlâ başarılı olabiliyor. Bu da, onun zeki olduğunu gösterir.»

Gogol, okuldaki derslerden ancak resme merak sarmıştı. Resimdeki başarıları büyüktü. Genellikle Gogol'ün okuldan edindiği yararlar sınırlıydı: Biraz dil öğrenmiş, öğretmenlerinden birinin özel dikkati sonucunda kendisinde felsefeye bir sempati uyanmıştı. Gogol, okuldan çok okul dışındaki okumasından yarar gördü.

Gogol, büyük bir ilgiyle o zamanki edebiyat akımlarını izliyordu. **Puşkin***'i tapınırcasına severdi. O sıralarda bölüm bölüm çıkmakta olan* **Puşkin***'in* **Evgeniya Onegin** *adlı manzum eserini çılgın bir sevinçle okudu. Gogol özellikle şiire çok düşkündü. İlk edebî yazılarını şiir halinde yazdı. O zamanlar okulda çıkarılmakta olan el yazması dergilerden* **"Yıldız"** *ve* **"Edebiyat Ortamı"** *dergilerine düzenli olarak yazı verirdi.*

"Yıldız" *dergisi için yazdığı* **"Tverdislaviç Kardeşler"** *adlı romantik hikâyesi ne yazık ki bulunamamıştır.*

Gogol'ün sanatı daha okul sıralarında belirmeye başlamıştı. Mizahî yazılarda belirgin bir başarı gösteriyordu. Çeşitli arkadaşları hakkında yazdığı taşlamalar dikkate değer yazılardı. Özellikle **Nijni** *kentinin yaşamı hakkında çok ilginç mizahî yazılar yazdı. Bu yazılarında* **Nijni** *sosyetesinin çeşitli sınıflarına ait çok karakteristik tipler yarattı. Yazık ki bu yazıların hiçbirisi bugün elimizde bulunmuyor.*

Gogol okul sıralarında iken tiyatroya da büyük bir sempati duymaya başladı. Okulda, öğrencilerin hazırlayıp temsil ettiği piyeslerde Gogol hem aktör, hem rejisör, hem de dekoratördü; piyeslerin komik rollerini özellikle büyük bir yetenekle oynardı. Gogol'ün oyunu sıradan bir taklit değildi. Bu oyunlarda geniş ölçüde gerçekçi bir yaratıcılık da göze çarpıyordu.

Gogol'ün oyunculuk yeteneği hakkında bir arkadaşı şunları anlatır:

«Bir gün sınıfta oturuyorduk. Ansızın içeriye sarsak bir ihtiyar girdi. Sırtında gocuk, başında deriden bir şap-

ka vardı. Çizmeleri çamur içinde idi. İhtiyar sopasına dayana dayana kendisini güç bela sandalyelerden birine bıraktı. Öksürmeye, tıksırmaya başladı. Sonunda bu öksürük öyle bir hal aldı ki, herkes ihtiyarın ölmek üzere olduğuna inandı. Ama birdenbire, ondan beklenmeyen bir hareket, bize ihtiyar rolündeki Gogol'ü tanıttı.»

Aktörlük sanatı her şeyden önce büyük bir gerçekçilik ister. Bu gerçekçiliğin yaratılabilmesi için de güçlü bir gözlem yeteneğine ihtiyaç vardır. Gogol'de gözlemleme sanatı adeta bir alışkanlık haline gelmişti. Gogol fırsat buldukça kente iner, çarşı pazar dolaşır, satıcılarla yarenlik eder, köşeyi bucağı gözden geçirir, pazara gelen köylülerle tanışır, onlarla ahbaplık ederdi. Gogol'ün buradaki gözlemleri ona edebî yaratıcılığı için büyük bir malzeme verdi.

Babasının Ölümü:

Gogol, aynı yaştaki arkadaşlarından daha çabuk gelişiyordu. İçinde yaşadığı yaşam koşullarına eleştiren bir gözle bakmasını çabuk öğrenmişti. **Nijni***'nin ve ora derebeylerinin dar ve sınırlı yaşayışlarını incelerken kendi önünde de buna benzer tekdüze bir yaşam biçimi durduğunu düşünerek şiddetle üzülmeye başladı. İşte bu andan itibaren* **Gogol***'de gelecekle ilgili kaygılar baş gösterdi. 1825 yılında babası ölünce kaygıları daha da arttı. Çünkü artık* **Gogol** *aile reisi olmuştu.*

Gogol, ortaöğreniminin bitmesini sabırsızlıkla bekliyordu. Bundan sonra da, kendisi için daha geniş ilerleme olanakları olan Petersburg'a gitmek amacındaydı. **Nijni***'de kaldığı her gün onun için dayanılmaz olmaya başladı.*

Gogol'ün 1827 yılı haziranında yazdığı bir mektup, onun o anlardaki ruhsal durumunu göstermesi bakımından oldukça ilgi çekicidir. Çok uzun olan bu mektubunda Gogol, özetle duygularını şöyle anlatır:

« Burada konuşacak tek bir kimse bulamıyorum. Boş ve anlamsız Nijni'de bir öksüz gibiyim. Gelecek yılı burada nasıl geçireceğimi düşünerek şimdiden üzülüyorum... Zaman zaman Petersburg'da, Neva kıyısındaki bir odada bu-

lunduğumu varsayarak, bu düşle avunuyorum... Bilmiyorum, bu düşler günün birinde gerçekleşecek mi?»

Gogol en sonunda 1828 yılı haziranında Nijni ortaokulunu bitirdi. Aralık ayına kadar annesinin yanında Vesilyevka'da kaldı. Sabırsızlıkla Petersburg'a gitme gününün yaklaşmasını beklemeye başladı. Bu özlenen gün de bir türlü gelmiyordu. Kâh parasızlık, kâh arzu edilen tavsiyelerin bulunamaması bu gidişi sürekli geciktiriyordu.

Sonunda bu beklenen gün geldi çattı. Gogol aynı yıl içinde okul arkadaşı Danilevski ve kölesi Yakim'le birlikte Petersburg'a hareket etti.

Petersburg'a gitmek için Moskova'dan geçmek gerekiyordu. Ama gerek Gogol, gerek Danilevski, büyük bir kent ve hükümet merkezi olan Petersburg'un kendi üzerlerinde bırakacağı ilk etkiyi ona benzer bir kentle bozmamak için Belorusya üzerinden gitmeyi yeğlediler.

İki arkadaş, bütün yol boyunca derin bir heyecan içindeydiler. Sabırsızlıkları her dakika artıyordu. Sonunda epey uzun süren bir yolculuktan sonra bir akşam uzaktan Petersburg'un ışıklarını gördüler. Müthiş soğuğa rağmen, Gogol, kenti bir an önce görebilmek için zaman zaman arabadan sarkıyor ve dakikalarca öyle gidiyordu.

Petersburg'da:

Gogol Petersburg'da derin bir düş kırıklığına uğradı. Kent, taşralı öğrenciyi soğuk karşıladı. Hayalinde "fikir ve san'at merkezi" olarak büyüttüğü Petersburg, bürokratik ve tuhaf yaşam biçimiyle Gogol'ü şaşırttı. Gogol'ün kendilerinden kaçtığı o taşralı, o basit insanlar, burada da adım başında karşısına çıkıyorlardı.

Gogol, Petersburg'dan annesine yazdığı ilk mektupta kent hakkındaki izlenimlerini şöyle kaydeder:

«Petersburg'u hiç de umduğum gibi bulmadım. Ben onu çok daha güzel, çok daha görkemli canlandırırdım gözümde.»

Kente gelir gelmez yaşamını kazanmak zorunda olan Gogol, Petersburg'un güzelliklerini elbette fark edemedi. Getirdiği bir yığın tavsiye mektuplarından hiçbir yarar göremedi. Gogol'ün sıcak ve romantik coşkusu, başkentin bürokrat memurlarının soğukluğu karşısında kayboluyordu. Yavaş yavaş Petersburg'u da hüzünlü ve üzüntülü bir kent olarak görmeye başladı

Gogol yine o sıralarda annesine yazdığı bir başka mektubunda şunları söylüyordu:

«Burada hiç umulmayan bir sessizlik var. Halkın ruhunda hiçbir coşku eseri görülmüyor. Herkes, bütün memurlar, ancak kendi işinden söz ediyor.»

Çiftlikteki rahat köşk yaşantısından sonra, Gogol'ün Petersburg'un dördüncü kat odalarından birinde oturmak zorunda kalması ona pek acı geldi. Gogol'ün oturduğu odanın bulunduğu ev çok kalabalıktı. Annesine yazdığı mektupta, Gogol, evini ve odasını şöyle anlatır:

«Oturduğum evde iki erkek, bir kadın terzi, bir ayakkabıcı, bir çorapçı, bir lehimci, bir boyacı ve tabelacı, bir pastacı ve şekerci, dahası bir de ebe var. Böyle bir evin her odasının kapısında bir sürü yazılı tabelanın bulunmasını, tabii, tuhaf görmezsin!..»

Gogol Petersburg'un yaşam pahalılığından da şikâyetçiydi. Mektubunun bir başka yerinde buna ait şunları yazıyordu:

«Buradaki yaşayışımız bir domuz yaşayışından farksızdır. Günde ancak bir kez çorba ve lapa yiyebiliyoruz. Her şey müthiş pahalıdır. Yalnız su ve odun için ayda seksen ruble vermek zorundayım... Burada patates tane ile satılıyor.»

Gogol'ün evinden getirdiği paralar çabuk tükendi. Yine **«iyi kalpli anacığı»***na başvurdu. Bütün didinmelerine rağmen bir türlü iş bulamıyordu. Sonunda aktör olmaya karar*

verdi. Sınava girdi. Ama Gogol'ün gerçekçi hareketleri, okuyuşlarındaki sadelik, yapmacık hareketlere alışmış olan tiyatro yöneticilerinin hoşuna gitmedi. Bu yüzden aktör olmak umudu da suya düştü. Darda kalan **«taşralı öğrenci»** *en sonunda şansını edebiyat yolunda denemeye karar verdi.*

İlk Edebi Yazısı:

Gogol, 1829 yılında V Alof takma adıyla "**Hans Kühelgarten**" *adlı manzum bir hikâye yayınladı. Hikâyenin başında, sözde yayımcı tarafından yazılmış gibi gösterilen bir de önsöz vardı. Oysa bu önsöz de Gogol'ündü. Yayımcı bu önsözünde, bu manzum hikâyenin* **«On sekiz yaşında bir genç»***e ait olduğunu söylüyor ve «bu genç yeteneği okuyuculara tanıtmaya aracı» olduğundan "gurur" duyduğunu ekliyordu.*

Hikâyenin konusu Alman yaşamından alınmıştı. Olay köyden kente gelen ama kentte düş kırıklığına uğrayan **Hans***'ın ruh mücadelesi çevresinde dönüyordu.*

Hans ünlü olmayı, dünya ölçüsünde işler yapmayı düşleyen bir gençtir. Arzularının gerçekleşmesi için sakin köyünü bırakarak gizlice kente geliyor. Ama kentte tam bir düş kırıklığına uğruyor. Orada aradığını, umduğunu bulamıyor. Gerçeğin sert ve acımasız yüzüyle karşılaşıyor. Eski dinginliğine, aile mutluluğuna kavuşmak için tekrar köyüne dönüyor.

Hans, Gogol'ün ta kendisidir. Kente gelen Hans'ın düş kırıklığıyla Petersburg'a gelen Gogol'ün düş kırıklığı arasında derin bir benzerlik vardır.

Manzum hikâyenin çıkışı Gogol'ün umduğu etkiyi yapmadı. Eleştirmenler buna şiddetle hücum ettiler. Bu durumdan cesareti kırılan Gogol piyasaya çıkardığı kitapları topladı. Yaşamının sonuna kadar da bu manzum hikâyenin altındaki **V. Alof** *imzasının kime ait olduğunu söylemedi. Ancak Gogol'ün ölümünden sonra, yazarın arkadaşlarından* **Prokopoviç** *aracılığıyla bu* **V. Alof***'un kim olduğu öğrenildi.*

İş bulamamanın üzerine gelen bu son darbeden sonra, Gogol, büsbütün yıkıldı. Kendi deyimiyle: "**kendi kendisinden kaçmaya, bütün çevresini unutmaya**" *çalıştı. Biraz avunmak için bir Avrupa gezisi yapmaya karar verdi.*

Gogol Avrupa'da çok kalmadı. 1829 yılı Temmuzunda gitti. Aynı yılın 22 Eylülünde Hamburg yoluyla geri döndü. Ama bu gezi onun için yararlı oldu. Bozulan sinirleri biraz yatıştı. Tekrar iş aramaya başladı. Ancak, bu kez eski hayalciliğini bırakmış, daha alçakgönüllü, daha gerçekçi bir tutum almıştı.

Sonunda bazı tavsiyelerin yardımıyla 1829 yılı 1 Kasım günü bakanlığın birinde otuz ruble aylıklı küçük bir iş buldu. Ne var ki, bu para ile geçinemedi. Daha bol kazançlı bir iş bulmak üzere, girişinden dört ay sonra bu işinden ayrıldı. Ancak 1830 yılı Nisanında yeni bir iş bulabildi. Bu yeni işinden ayda elli ruble almaya başladı. Kısa bir zaman sonra maaşı arttı.

Çiftlik Geceleri:

Gogol bir yandan işine devam ederken öbür yandan da edebiyatla uğraşıyordu. Kitap eleştirileri, makaleler yazıyor, **«Dikanka Dolayındaki Çiftlik Geceleri»** *için materyel topluyordu. 1830 31 yıllarında yayınladığı iki hikâye oldukça başarı kazandı.* **«Edebiyat Gazetesi»***ni çıkaran şair* **Delvig** *aracılığıyla şair* **Jukovski** *ile,* **Pletnev***'le tanıştı ve bunun aracılığıyla bir enstitüye öğretmen oldu.*

Gogol, yine **Pletnev** *aracılığıyla* **Puşkin***'le de tanıştı. Bu değerli dostlarının yardımlarıyla zengin aristokrat aileleri yanında özel dersler verme olanağını buldu.*

Gogol 1831 yılı mayısında, Türkçemizde **«Çiftlik Geceleri»** *adı altında tanınan Ukrayna yaşamına ait bir kısım hikâyelerini hazırlamış bulunuyordu. Pletnev'in tavsiyesiyle bunları aynı yılın eylülünde takma ad altında yayınladı.* **«Dikanka Dolayındaki Çiftlik Geceleri»** *adını taşıyan bu hikâyelerin birinci bölümü bir önsöz ile dört hikâyeden oluşuyordu. Bu kitabın çıkışı, bütün edebiyat meraklılarının dikkatini Gogol üzerine çekti. Hikâyeler çok beğenildi. Özellikle* **Puşkin** *bunları çok takdir etti.*

Gogol 1832 yılında **"Çiftlik Geceleri"***nin ikinci bölümünü de yayınladı. Bu ikinci bölüm de birincisi gibi bir önsöz ile dört hikâyeden oluşmuştu.*

«Çiftlik Geceleri»*nin ikinci bölümünün çıkışı Gogol'ün ününü büsbütün artırdı. Yıllardan beri başarısızlığa uğrayan Gogol, ilk kez, ün halesinin başında dolaştığını hissetti. Hikâyelerin birinci baskısı çabucak tükendi.* **"Çiftlik Geceleri"***ndeki hikâyelerin en büyük özelliği bunların* **idylique** *bir nitelik taşımaları idi.* **"Çiftlik Geceleri"***nin birinci bölümündeki* **«Mayıs Gecesi»** *ile* **"Soroçin Fuarı"** *Gogol'ün kır yaşamı betimlemelerine en güzel bir örnek oluştururlar.* **Hrapçenko, "Gogol"** *adlı kitabında diyor ki:*

«Çiftlik Geceleri»*nde anlatılan kazakların toplumsal ve aile yaşamlarına ilişkin çözümlemeler aramak boştur. Gogol burada, sadece, bahtiyarlık, neş'e, sevinç manzaraları yaratmaktan ileri geçmek istememiştir.* **«Mayıs Gecesi»***ndeki Galya ile Levko tipleri, idealize edilmiş romantik tiplerdi. Bu çiftin, mitolojik Ukrayna gecesi fonunda betimlenen aşkı da, yine idealize edilmiş bir aşktır.»*

«Mayıs Gecesi»*nde Ukrayna gecelerini, Ukrayna semasını, Ukrayna mehtabını anlatan Gogol,* **"Soroçin Fuarı"***nda güneşli* **"Küçük Rusya"***yı, oradaki mutlu ve gönençli insanları betimlemektedir. Bütün* **"Çiftlik Geceleri"***nde göze batan en büyük özellik her şeyin, abartılı bir renk, bir ışık tufanı altında gösterilmesidir.*

«Çiftlik Geceleri»*nin ikinci özelliği, hikâyelerdeki olayların gerçek kahramanları yanında, mitolojik, doğaüstü, fantastik bir takım güçlerin rol almalarıdır. Yine* **"Gogol"** *adlı kitabında* **Hrapçenko** *diyor ki:*

«Gogol'ün **«Soroçin Fuarı»***nda yarattığı fantastik dünya, özellikle* **«Çiftlik Geceleri»***nin ikinci bölümünde apaçık göze çarpmaya başlar... Burada yazara, dünyadaki olayların bir çoğu tuhaf, olağanüstü, anlaşılmaz bir belirti olarak görü-*

nür. İnsanların normal yaşantısı içine anlaşılmaz bir takım olaylar karışır... Bu olaylar yaşamın normal akışını bozarlar... Orada bir karışıklık yaratırlar... İnsanlar bu anlaşılmaz olayların esiridirler... Bu doğaüstü olaylar, buralardaki insanları yönetirler.»

«Mirgorod» ve «Petersburg Hikâyeleri»:

Gogol **"Çiftlik Geceleri"***nden sonra ardarda en güzel yazılarını yayınlamaya başladı.* **"Mirgorod"** *ve* **"Petersburg Hikâyeleri"** *(1834 - 1835) bu dönemin ürünleridir.*

"Mirgorod" *da iki bölümden oluşuyordu. Birinci bölümde* **"Eski Zaman Derebeyleri"** *ve* **"Taras Bulba"** *hikâyeleri; ikinci bölümde ise* **"Viy"** *adlı hikâye ile* **"İvan İvanoviç, İvan Nikiforoviç ile nasıl bozuştu?"** *adlı hikâyeler var.*

"Mirgorod" *ile* **"Petersburg hikâyeleri"** *Gogol'ün edebî gelişiminde kararsızlığı anlatan bir dönemdir, bir dönüm noktasıdır.* **"Mirgorod"** *da* **"Viy"** *gibi baştan başa fantastik bir ruh ile dopdolu hikâyenin yanında* **"Taras Bulba"** *gibi kazakların tarihine ait bir roman, gerçekçiliğin adeta şaheseri sayılabilen* **"Eski Zaman Derebeyleri"** *gibi hikâyeler var. Gogol'ün yaşama olan romantik bakışıyla gerçekçi bakışı arasındaki son çarpışma burada son bulur.*

Gogol **"Mirgorod"***dan sonra gerçekçiliğe doğru son hızla yol almaya başladı. Çeşitli tarihlerde yazdığı ve ilk kez* **"Arabesk"** *adı altında bazı yazışmalarla birlikte yayınladığı* **"Petersburg Hikâyeleri"** *ufak bazı istisnalarla, gerçekçi yazılar kategorisine girebilirler. Petersburg hikâyelerinin en ilginç ve en güzelleri:* **"Neva Caddesi", "Bir Delinin Hatıra Defteri", "Burun", "Portre", "Kaput", "Kolyaska", "Roma"***dır.*

Gogol'ün **"Kumarbazlar"** ve **"Evlenme"** *adlı komedileri de bu dönemin ürünüdür. Gogol yine bu sıralarda* **"Toprak ve İnsanlar"** *adı altında üç ciltlik büyük bir tarih kitabı yazmayı tasarladı. Ukrayna tarihi için malzeme toplamaya başladı.*

Gogol'ün bu hummalı çalışması dört yıl kadar sürdü. O artık 1839 yılında kendine edebi bir ün kazandıran bütün

önemli eserlerini ya yaratmış ya da yaratmak üzereydi. Bundan sonra yaptığı şey, bu dört yıllık dönem içinde yazdıklarını bütünleştirmek veya tasarladıklarını kaleme almaktan ibaret kalmıştır.

Üniversite Profesörlüğü:

Yalnız edebî etkinlik Gogol'ü doyurmuyordu. Gogol, bilime karşı da büyük bir merak duyuyordu. Üniversitede Profesör olmak onun için bir ideal haline gelmişti. Sonunda 1834 yılında Petersburg Üniversitesi genel tarih profesörlüğüne atandı. Ama bütün iyi niyetine rağmen Gogol'de bir üniversite profesörü olmak için gereken bilimsel temel yoktu. Daha ilk dersinde bunu kendisi de fark etmişti.

O zamanlar üniversitede öğrenci olan **I. S. Turgeniev** *anılarında, Gogol'ün üniversite profesörlüğü hakkında şu satırları kaydeder:*

«Gogol iki dersine gelirse, kesinlikle üçüncü dersine gelmezdi. Kürsüye çıktığı zaman doğru dürüst konuşmaz, adeta birbiriyle bağlantısız, anlaşılmaz bir şeyler mırıldanırdı. Biz hepimiz, onun tarih konusunda hiçbir fikri olmadığına kanaat getirmiştik. Tarih sınavında, bütün sınav boyunca sözde dişi ağrıyormuş gibi yüzünü mendille bağlamış, bir kez bile ağzını açmadan dersin sonuna kadar öylece oturmuştu... Durumunun komikliğini kuşkusuz kendi de çok iyi anlamıştı.

Profesör **A. V. Nikitenko,** *anılarında, bu konuda şunları kaydeder:*

«Gogol üniversitede çok kötü ders veriyor, öğrencileri karşısında, adeta gülünç bir duruma düşüyordu. Okul yönetimi, öğrencilerin böyle durumlarda öğretmenlerine yaptıkları kötü şakalardan birini Gogol'e de yapmalarından korkuyordu...»

Gogol profesörlükten ayrıldıktan sonra yeteneksizliği öne sürülerek aleyhinde bir sürü dedikodular yapıldı. O zamanki

edebiyat çevreleri, Gogol'ün üniversiteye profesör olmakla başından büyük bir işe girişti̇ğini iddia etti.

Ama sonradan Gogol'e ait ele geçen birçok belgeler, o zamanlar Gogol'ün bilimsel yetersizliği konusunda ileri sürülen bu iddiaların pek de yerinde olmadığını gösteriyor. Gogol'ün bir üniversite profesörü olmak için gerektiği kadar esaslı bir hazırlık yapmadığı bir gerçekti. Ama Gogol'ün, tarih dersinde o zamana kadar izlenen ve bütün tarihi olayların gelişimini kişisel kahramanlara, padişahlara, krallara, bir kelime ile kişilere bağlayan yöntemi değiştirerek yerine yepyeni bir yöntem koymak istediği de bir olgudur. Gogol'ün sonradan ele geçen el yazılarında tarih anlatıları için hazırladığı notlar da bulunmuştur. Bu notlarına bakarak, Gogol'ün tarihi olayların yaradılışında ekonomiye, ticarete, güzel san'atlara, aile yaşamına ve ahlaka büyük bir yer ayırdığı anlaşılmaktadır.

Gogol, üniversite ile ilişkisini kestikten sonra kendini tamamıyla edebiyata verdi.

Puşkin ve Gogol:

Gogol yeni yazı yazmaya başladığı zamanlar Puşkin çoktan dünya ölçüsünde ün kazanmış bulunuyordu. Puşkin'le Gogol'ün tanışması, 1831 yılı mayısında meydana geldi. Puşkin, Gogol'a yapılan saldırıları önlemek için onu koruması altına aldı. Gogol hakkında açık bir mektup yayınlayarak **«Çiftlik Geceleri»***ni övdü. 1831 yılı sonlarına doğru Gogol'le Puşkin arasında esaslı bir dostluk kuruldu. Gogol, basmadan önce, her eserini Puşkin'e göstermeye, onun fikirlerini almaya başladı. Gogol 1834 yılında bir eserinin önsözünü incelemesi için Puşkin'e gönderirken, iliştirdiği bir mektubunda Puşkin'e şunları yazıyordu:*

«. . . . gönderdiklerimi incelemenizi rica ederim. Hoşunuza gitmeyen bir yere rastlarsanız hemen oracıkta mürekkeple çiziniz!»

Gogol, her yeni eseri çıktıkça ikişer nüshasını Puşkin'e gönderir ve şöyle bir mektup iliştirirdi:

«. . . . . size kitabımdan iki tane gönderiyorum. Birisi sizin içindir. Formaları dağınık olan öbürü ise kendim içindir. Siz bana ait olanı okuyunuz ve elinize kalemi alarak yanlış bulduğunuz ve beğenmediğiniz yerleri hemen çiziniz!»

Gogol, Puşkin'le ilişkileriyle ilgili yazdığı bir yazısında, Puşkin olmasaydı kendisinin belki de yazarlık yaşamından bile çekileceğini, çünkü ilk yazdığı yazıları sırf kendini eğlendirmek için yazdığını kaydederek diyor ki:

«. . . . beni işe ciddi olarak sarılmaya zorlayan, beni büyük bir eser yazmam için yüreklendiren Puşkin'dir.»

«Müfettiş»:

Gogol, 1834 yılında başladığı **«Müfettiş» (Revizör)** *komedisini 1836 yılında bitirdi. Bunu büyük bir güçlükle tiyatroya kabul ettirmeyi başardı. Komedi ilk kez 1836 yılı 19 nisanında Petersburg'ta oynandı ve büyük bir başarı kazandı. Ancak hükûmet çevrelerinde kötü bir etki bıraktı. Yüksek memurlardan çoğu komedinin aleyhinde bulundular. Hatta bizzat Çar bile eseri beğenmediğini söyledi. O zamanın tanınmış soylularından biri şöyle dedi:*

«Gogol Rusya'nın düşmanıdır; onu zincire vurup Sibirya'ya sürmek gerekir.»

Zamanın ediplerinden ve yüksek memurlarından **V. J. Panayef, Revizör** *komedisinin oynanmasına izin verildiği için oldukça hiddet gösterdi. Bütün sağ basın, şiddetle Gogol aleyhinde yayına başladılar. Komediyi,* **«Rusya'nın sosyal düzenini korumaya memur devlet aygıtını karikatürize eden bir eser»** *diye tanımladılar. Oysa, gerçekte* **«Müfettiş»**, *Gogol'ün* **«Ölü Canlar»***dan sonra en büyük, en gerçekçi bir eseridir. Çarlığın ve sağ basının Gogol'e bu şiddetli hücumları, yapıtın değeri hakkında en güzel bir kanıttır.*

Bütün bu hücumlardan ürken Gogol Avrupa'ya gitmeye karar verdi.

Avrupa'ya İkinci Gezi:

Gogol, 1836 yılı 6 haziranında ikinci kez Avrupa'ya gitti. Avrupa'da 1836 yılından 1848 yılına kadar, yani on iki yıl kaldı. Bu sırada, kısa aralarla bir iki kez Rusya'ya gelip gitti.

Avrupa'da kaldığı sürece, hummalı bir şekilde **«Ölü Canlar»** *eserini hazırladı. Puşkin'in ölüm haberini de (1837) Avrupa'da iken aldı. Bu haber ona pek dokundu. 1837 yılı martında Roma'dan* **Pletnev**'*e yazdığı bir mektubunda, Puşkin'in ölümü hakkında duygularını şöyle kaydediyordu:*

«. . . . . Puşkin'in ölümüyle, benim için yaşamın bütün tadı kaçmış bulunuyor. Puşkin'in esiniyle yazmakta olduğum «Ölü Canlar»ı artık yazamayacak bir haldeyim. Elime birkaç kez kalemi aldığım halde her seferinde kalem elimden düştü... Puşkin'in bu eserden ne kadar seveneceğini düşünerek avunuyordum. Şimdi ise Puşkin'in bu övgüsünden yoksun kalacağım. Artık benim için bu eserin ne değeri var? Hatta yaşamın bile benim için hiçbir değeri kalmadı.»

Buna rağmen Gogol kısa bir aradan sonra yine **"Ölü Canlar"** *üzerinde çalışmaya başladı.*

«Ölü Canlar»:

Gogol, **«Ölü Canlar»***ın birinci cildini 1835 yılında yazmaya başladı; ancak yedi yıl sonra, yani 1843 yılında bitirdi. Eser o yıl basıldı.* **«Ölü Canlar»***ın çıkışı da* **«Müfettiş»***in çıkışı gibi Rusya ölçüsünde büyük yankılar uyandırdı. Eserin leh ve aleyhinde birçok yazı yazıldı. O çağın en büyük eleştirmenlerinden Hertzen* **«Ölü Canlar»***ı okur okumaz:* **«Bu eser bütün Rusya'yı sarstı»** *hükmünü verdi. Yine o dönemin büyük eleştirmenlerinden Belinski:* **«Bu, sosyal bir eserdir; muazzam bir edebî eserdir!»** *fikrini ileri sürdü. Bir başka eliştirmen de* **«Ölü Canlar Rusya'yı korkuttu»** *dedi. Bu fikir, gerçeğe en uygun bir görüştü.* **«Ölü Canlar»** *gerçekten çarlık Rusya'sını korkutmuştu. Gogol bu eseriyle toprak köleli-*

ğinin en kötü yanlarını gösterdi. Onunla alay etti. İşte çarlık Rusya'sını korkutan da bu idi. Gogol **«Ölü Canlar»***da en doğal olayların, en normal insanların gülünç taraflarını göstermesini bildi. Gogol burada düşlerindekileri değil, gördüklerini yazdı.*

«Ölü Canlar»*ın ismi bile çarlık sansürünü aylarca düşündürdü. Eserin çıkışına izin verilip verilmemesi hakkında uzun zaman bir türlü karar verilemedi. Çarlık sansörünün, dolayısıyla çarlık rejiminin bu eser hakkındaki görüşlerini anlayabilmemiz için, Gogol'ün 1842 yılında* **Pletnev***'e yazdığı şu mektubu okuyalım:*

«. . . . . sansür kurulunun başkanı kitabın adını duyar duymaz «hayır!» diye bağırdı, «ben bu eserin çıkışına asla izin veremem. Ruhlar ölümlü olamaz. Ölü ruh yoktur. Ruhlar her vakit bakidir.» *Sonunda, sansür kurulu üyeleri söz konusu ruhların nüfus kütüklerindeki* **«can»***lar anlamına geldiğini, bu adla* **«gizli nüfus»** *veya* **«ölmüş kimselerin kaydı»***nın anlatıldığına, başkanı zorlukla inandırabildiler. Başkan bunu öğrenince, eskisinden daha beter itiraza başladı: «Hayır, dedi, ben buna hiç taraftar değilim. Bu eser doğrudan doğruya toprak köleliği rejimi aleyhine yazılmıştır.» Eseri baştan başa okumuş olan kurul üyelerinden biri, eserde toprak köleliğinden söz bile edilmediğini temin etti. Eserin, ölmüş bazı toprak kölelerinin nüfuslarını satın alarak bunları canlı imişler gibi gösteren* **Çiçikof** *isminde birinin gülünç serüvenini aktarmaktan ileri geçmediğini anlattı...»*

Sağlığı:

Gogol, daha küçüklüğünden beri sağlığı bozuk bir adamdı. Son zamanlarda ise sağlığı büsbütün bozulmuştu. Çevresinin ve ailesinin ona verdiği kötü terbiye, özellikle bu anlarda kendini kuvvetle göstermeye başladı. Büyük yazar, kendisinde binbir hastalık olduğu kuruntusuna kapılıyor, bir doktordan öbür doktora koşuyordu. Hasta ve sakat bedeninin ruh hali de genel durumu ile birlikte, gittikçe bozuluyor ve bu durum onu mistisizme sürüklüyordu. En büyük avuntuyu dinde ve

dindarlıkta görmeye başladı. Durmadan dinsel kitaplar okuyordu.

Gogol'ün Avrupa'da, içinde yaşadığı dar ve kapalı çevre, çevresini saran gerici ve yobaz bir takım insanlar onu büsbütün berbat ediyor, ondaki mistisizmi büsbütün kuvvetlendiriyorlardı. Gogol bu kokmuş çevrenin etkisi altında, o zamana kadar yaptığı edebî çalışmanın baştanbaşa anlamsız ve günahkâr bir çalışma olduğuna inandı.

«Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar»:

Gogol, «hastalığını kökünden kazımak» için şimdiye kadar yaptığı bu «günahkâr faaliyet»ini telafi etmek gereğine inandı. Bunun sonucunda **"Arkadaşlarımla Yazışmalarımdan Seçilmiş Parçalar"** *adlı kitabını çıkardı. Bu kitap, Rus edebiyatında o zamana kadar çıkmış kitapların en yobazı, fikir itibarıyla en gerisi idi. Bu kitabın çıkışına kadar toprak köleliği rejimini, Nikola Rusyasını mahkûm eden sanatkâr Gogol, bu kitabıyla toprak köleliğini savunan gerici bir filozof Gogol olarak sahneye çıktı. Gogol bu kitabıyla, o zamanlar Rusya'da hüküm süren adaletsizlikten ve haksızlıktan boğulan insanlara «sabır ve tevvekkül» «Allaha iman» ve dindarlık tavsiye ediyordu. Bu kitaba göre, memleketteki fenalıklar ne kadar büyük olursa olsun «Çarlık rejimi bir kaya gibi sağlam olarak» kalmalıdır; çünkü bu rejim «bizzat Allah'ın yapısıdır.»*

Bu kitabın çıkışı, Gogol'ün en yakın dostları arasında bile büyük bir hoşnutsuzluk uyandırdı. **Belinski** *ateşli bir yazı ile Gogol'e hücum etti.* Belinski *yazısında şunları söylüyordu:*

«. . . . ikiyüzlülük ve ahlaksızlık din maskesi altında bir gerçek diye ileri sürülürken ağzımızı kapayamayız! Rusya kurtuluşunu mistisizmden, dinden beklemiyor. Kültürden bekliyor. Ona vaizler (o bunları çok dinledi) dualar (o çok dua etti) gerekli değil. Ona gereken kitlelerin uyandırılmasıdır... Bugün Rusya'yı ilgilendiren en canlı ulusal sorunlar: Toprak köleliği rejiminin yıkılışı, fiziksel işkencenin kaldırılışıdır. İşte böyle bir anda, ola-

ğanüstü güzel eserleriyle bir zamanlar Rusya'yı uyandırmaya çalışan, ona bilinç aşılayan büyük Gogol, şimdi de karşımıza bir din kitabıyla çıkıyor. Din adına, İsa adına, kilise adına bize sesleniyor. Derebeylerine, köylüleri nasıl daha iyi soyabileceklerini, onlara nasıl küfür edeceklerini öğretmeye kalkıyor...»

Belinski bu yazısında Gogol'ü **"Din ve kırbaç vaızı" "Cehaletin Peygamberi"** *sözleriyle adlandırıyordu.*

Gogol, gerek Belinski'nin bu yazısından, gerek kitabın çevrede uyandırdığı genel hoşnutsuzluktan ve dedikodulardan çok üzüldü. O sıralarda şair Jukofski'ye yazdığı bir mektupta **"Adeta kendimden utanıyorum!"** *diyordu.*

Gogol kendisini savunmak istedi. Ama bunun olanaksızlığını anlayarak hatasını kabul etmekten başka çare göremedi...

Ölümü ve «Ölü Canlar»ın İkinci Cildi:

Bütün bu gürültüler «Ölü Canlar»ın ikinci cildinin hazırlanmasını da geciktirdi. Gogol, «Ölü Canlar»ın ikinci cildini daha 1840 yılında yazmaya başlamış ve 1842 yılında bitirmişti. Ama bu arada geçirdiği derin bir ruhsal bunalım sırasında eserinin müsveddelerini yok etti. Kısa bir zaman sonra yeniden yazmaya başladı. Ne var ki istediği gibi çalışamıyor, olumlu bir iş çıkaramıyordu... Avrupa'da uzun süre kalışı onu Rus gerçeğinden ayırmıştı. Fikri malzemesini artırmak için tekrar Rusya'ya dönmek gereğini duydu. Ama Rusya'ya dönmeden önce uzun zamanlardan beri düşlediği "Kudüs" gezisini yaptı. Buna rağmen aradığı "Ruh dinginliği"ni Kudüs'te de bulamadı. Geçirdiği iç bunalımlarla harap olmuş bir halde 1348 yılında Rusya'ya döndü. Bütün enerjisiyle «Ölü Canlar»ın ikinci cildini hazırlamaya koyuldu. Ama onu yıkan ruhsal bunalımlar bir türlü yakasını bırakmıyordu. Çevresindekiler, hep o kara ruhlu yobazlardı.

Gogol bu sırada **Matvey Konstantinovski** *adında gerici bir papazla tanıştı. Bu papaz Gogol üzerinde büyük bir nüfuz*

kazandı. Gogol, bu papazın etkisiyle hastalığına rağmen, bedensel perhize, oruçlara başladı. Bu arada (1849) "Ölü Canlar"ın ikinci cildini bitirmiş bulunuyordu. Ama onu uzun süre yanında sakladı. 1852 yılı 10 Şubatında sansür edilmek üzere Metropolit Filaret'e göndermek istedi. Ama bu işe memur ettiği arkadaşı, bunu yapmaktan çekindi. Bunun üzerine Gogol kitabı yaktı. Hemen ertesi gün de yaptığı bu işten büyük bir pişmanlık duydu.

Ölü Canlar'ın ikinci cildi, yazarın ölümünden üç yıl sonra, yani 1855'te, Gogol'ün bir arkadaşında kalan müsveddelere dayanılarak yayımlandı. İkinci cildin 1889 yılında yapılan ikinci baskısı birincisinden daha iyi oldu. Gogol'ün, sonradan ele geçen bazı mektup ve belgelerine göre kitaba birçok notlar eklendi.

Gogol, 1852 yılı 21 Şubatında öldü.

Gerçekçiliği:

Gogol'ün edebî gelişimi zikzaklarla ve çelişkilerle dopdoludur Gogol, oldukça uzun süren dolambaçlı bir gelişme yolundan sonra gerçekçilikte, gerçekçi yöntemde karar kıldı. Gogol'ün gerçekçiliği, dönemin romantizmiyle mücadele ederek yetişti ve olgunluğa erişti. Gogol gerçekçiliği, feodalizmin yıkılışı anlarında ve bu yıkılışın bir yansıması olarak doğdu.

Gogol hakkında çok dikkate değer bir kitap yazan **Hrapçenko** *Gogol'ün gerçekçiliği için şunları kaydeder:*

«Gerçekçiliğin yeni burjuva kültürünün bir ifadesi olduğu konusunda genel bir kanı var... Ama tarihin gelişme süreci içinde sorun hiç te bu kadar basit değildir. En geniş anlamıyla gerçekçiliğin, artık kapitalistçe üretim ilişkilerinin iyice sahneye çıktığı zamanlarda meydana çıktığına hiç kuşku yoktur.

Feodal görüş tarzının en karakteristik hatlarından birisi **"manevi dünya"** *ve* **"ahiret dünyası"** *adına maddî gerçeklerin ret ve inkârıdır.*

İlk gelişme anlarında kapitalizmin, gerçeği ve gerçekçiliği bir bayrak olarak elinde taşıdığı su götürmez bir olgudur. Ama kapitalizmin doğuş anlarında gerçekçiliğe dört elle sarılması, gerçekçiliğin ancak kapitalizm ile beraber tarih sahnesine çıktığı anlamına hiç gelmez.

Kapitalizmin baskısı altında feodalce üretim ilişkileri koşulları altında da soyluların gerçekçiliği meydana gelir.

İşte Gogol'ün gerçekçiliği, yeni yetişmekte olan kapitalizmin etkisi altında çatırdamaya ve yıkılmaya yüz tutan feodal üretim ilişkileri koşullarında meydana gelmiş bir soylular sınıfı, bir derebeyi gerçekçiliğidir.»(*)

Gogol, Puşkin'le aynı dönemde yaşadı. Gogol'ün gerçekçiliği Puşkin gerçekçiliğinin etkisi altında ve ona eş olarak gelişti. Ama buna rağmen her ikisi arasında bir fark vardır.

Yeni sosyal ilişkilerin etkisi altında gelişen Puşkin, toplumun yüzyıllık uykusundan uyanışını yansıttı. Puşkin insan kişiliğini, insan yaşamını, insana neşe ve sevinç verebilen dünyadaki her şeyi terennüm etti. Puşkin hep ileriye, geleceğe baktı. İlerisini gördü. Puşkin, yazılarında hep ileriye adım atma eğilimi gösterdi. Yeni bir topluma doğru uçmak istedi.

Gogol ise Puşkin'den farklı olarak, sosyal bağları ve ailesel durumu dolayısıyla yeni filiz vermekte olan kapitalistçe üretim ilişkilerinin değil, yıkılmakta olan feodalca üretim ilişkilerinin gerçekçiliğini haykırdı.

Puşkin gerçekçiliği, olumlu gerçekçiliğin klasik bir örneği olduğu halde, Gogol'ünkü olumsuz gerçekçiliğin tipik bir örneğidir.

Puşkin doğmakta olan bir toplumun şen ve mutlu yaşamını, Gogol ise ölmekte olan bir toplumun ağırlıklı, iğrenç ve sakat yanlarını gösterdi. Kötüyü görmeden iyiyi anlamak olanağı yoktu. Puşkin'le Gogol birbirlerini tamamladılar.

(*) Hrapçenko: «Gogol. 1935. Sayfa 17 - 18 - 19»

Görüşleri ve Edebiyattaki Yeri:

Hrapçenko'nun haklı olarak dediği gibi Rus klasik edebiyatında Gogol'den daha karmaşık daha "gizemli," bir yazar bulmak gerçekten çok güçtür.

Gogol bazı eserlerinde gerçekliğin dışına çıkan, doğa dışı fantastik tipler ve olaylar yaratan romantik bir yazardır. Ama buna karşılık aynı Gogol **"Müfettiş"** *gibi* **«Ölü Canlar»** *gibi eserlerinde gerçekçiliğin şaheserlerini yaratan bir yazardır.*

Gogol'ün görüşleri, toprak köleliği rejimini, feodalizmin esaslarını koruyan görüşlerdi. **"Arkadaşlarımla Yazışmalardan Seçilmiş Parçalar"***ında Gogol, toprak köleliği rejiminin, Allah tarafından gönderilmiş bir rejim olduğunu kanıtlamaya çalıştı.*

Öbür yandan aynı Gogol'ün eserleri, çağın devrimci demokratları elinde feodalizme karşı mücadele için keskin bir silah işlevini gördüler. Rus klasik edebiyatında Gogol'ün eserleri kadar ilerletici bir rol oynayan başka eserler bulmak cidden güçtür.

Gogol, Rusya'da feodalizmin yıkılmaya ve kapitalizmin kurulmaya başladığı o upuzun dönemin başlangıcında yaşadı. O dönemde, yarım yüzyıl süreyle feodalizmle kapitalizm çarpıştı. Bu çarpışma yalnız ekonomik alanda değil, ama politik ve kültürel alanlarda da başgösterdi.

Gogol, önsözümüzün başında ayrıntılı olarak anlattığımız üzere, bağnaz bir derebeyi ailesinin çocuğu idi. Aldığı aile terbiyesi derebeyce ve mistikdi. Bütün çocukluğu kapalı bir çevrede, köyde geçti. Bu yaşam biçimi onu, derebeyliğe, bağnazlığa bağladı.

Buna karşılık aynı Gogol, gittikçe baskısını artırmakta olan kapitalistçe üretim ilişkilerinin yaşam üzerindeki etkisini de gördü ve bilfiil yaşadı.

Gerici görüşleri Gogol'ü eski yaşam biçimine bağlarken, elindeki gerçekçi yöntem, farkına varmadan ona, beğendiği ve savunmaya çalıştığı o köhne yaşamın iğrençliklerini görmesine ve göstermesine yardım etti. Sanatçı Gogol'ün o büyük dramı işte burada, onun gerici görüşleriyle gerçekçi yöntemi arasındaki o organik ilişkide gizlidir.

Gözlerini mistik bir hava içinde yaşama yuman Gogol'ün büyüklüğü nerededir? Rus halkı Gogol'ü niçin bu kadar seviyor? Ona niçin bu kadar değer veriyor? Gogol hakkında tarafsız bir yargıya varabilmemiz için özellikle bu noktalara cevap vermemiz gerekir.

Şimdiye kadar birçok eleştirmenler Gogol hakkında hüküm verirlerken onu değişmez bir "bütün" olarak alırlar ve öyle yargıda bulunurlardı. Oysa Gogol son demlerinde, gerici bir yazar, toprak köleliği rejiminin bir koruyucusu olarak sahneye çıktı.

Gogol'ün yalnız bu tarafını görmek, onun çeşitli dönemlerdeki edebiyat etkinliklerini hesaba katmaksızın onun hakkında topyekûn hüküm vermek, onu kapkara bir yobaz olarak karşımıza çıkarmaktan başka bir şey değildir. **«Ölü Canlar», "Müfettiş"** *gibi gerçekçilik şaheserlerini* **"Dikanka Dolayındaki Çiftlik Geceleri"** *gibi neşe ve mizahın en güzel örneklerini yaratan Gogol'le daha sonraki gerici Gogol'ü bir tek insan olarak görmek kadar feci bir yanlışlık olamaz.*

Gogol edebî eserleriyle, yarattığı olağanüstü tiplerle koskoca bir çağın gereksinmelerine, isteklerine cevap veren bir adamdır. Gogol'ün yazı yazmaya başladığı dönem, Rusya'da toprak köleliği rejiminin sarsılmaya, çatırdamaya yüz tuttuğu bir dönemdi. İşte Gogol, keskin mizahıyla, eşsiz gerçekçiliğiyle bu dönemin çürüklüğünü, kokmuşluğunu halkın önünde sergileyen en usta bir yazardır. Gogol kadar hiçbir yazar, o dönemin egemen sınıflarına mensup insan tiplerini bu kadar güçlü karikatürize edememiştir.

«Ölü Canlar», *Rusya'daki toprak köleliği rejiminin bir simgesi olarak yaşadı. Puşkin bu eseri okuduğu zaman, suratını ekşiterek, adetâ tiksintiyle:*

"**Rusyamız meğer ne iğrençmiş!..**" *hükmünü verdi.*

Gogol'ün en güçlü yanı gerçekçiliğiydi. Gogol'ün yarattığı her tip aslına o kadar uyuyordu ki, onun eserlerini okuyan bir kimse korkmadan, düşünmeden Hertzen'in dediği gibi: "**İşte ölü canlar, biz onları her adımda karşımızda görüyoruz!**" *diyebilirdi.*

Gogol'u «üçüncü tabaka»nın bir yazarı olarak niteleyenler hiç te yanılmamışlardı. Gogol, yalnız malikânelerden, çiftlik yaşamından sözeden bir sanatçı değildi. Gogol, Rus kentlerinin iç çelişkilerini olağanüstü iyi belirtmesini "**aynı yaşayış biçiminin birbirine karşıt iki kutbunu**" *göstermesini bilen ince, zeki, kıvrak bir yazardı.*

Gogol'ün ölümüne yakın anlarındaki görüşleriyle, ondan önceki sanatçı Gogol'ün görüşlerini birbirine karıştırmamak gerekir. Gogol, kendi siyasal görüşleri doğrultusunda gericiliği övüşüyle değil, Çarlık rejiminin gerçeğini haykırışıyla büyüktür.

Biz gerici Gogol'ü değil, gerçekçi, büyük usta Gogol'ü seviyor ve beğeniyoruz.

Türkiye'de Gogol:

Son zamanlara kadar Türkiye'de en az tanınan Rus yazarlarından biri de Gogol'dü. Gogol'ün bir yıl öncesine kadar henüz bir tek kitabı bile Türkçe'ye çevrilmemişti. Gogol'ün "**Ölü Canlar**", "**Müfettiş**" *gibi en değerli eserlerinin Türkçe çevirileri 1937 tarihini taşır.*

"**Ölü Canlar**": *Gogol'ün iki cilt tutan bu en büyük ve en değerli eseri,* **Ragıp Rıfkı** *tarafından dilimize «Ölü Ruhlar» adıyla çevrilerek 1937 tarihinde İbrahim Hilmi Kitabevi tarafından yayımlandı.*

"Taras Bulba": Mirgorod'un birinci bölümüne giren iki uzun hikâyeden birisidir. Öğretmen Siracettin tarafından dilimize çevrilmiş ve 1937 yılında Hilmi Kitabevi tarafından basılmıştır.

"Müfettiş - Revizör": *Gogol'ün* **"Müfettiş"** *komedisi 15 şubat 1935 tarihinde İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynandı. Daha sonra* **Avni İnsel** *ve* **Vecihi Görk** *tarafından dilimize çevrilerek 1937 yılında Hilmi Kitabevi tarafından kitap halinde yayımlandı.*

"Burun": *Gogol'ün* **"Petersburg hikâyeleri"** *serisine giren bu fantazisi, mütareke yıllarında* **"Tercüman-ı Hakikat"** *gazetesinde tefrika edilmiştir.*

"Bir Delinin Notları": *Yine* **"Petersburg Hikâyeleri"** *serisinden bir fantazi de* **A. Gaffar** *tarafından dilimize çevrilerek* **Varlık** mecmuasının 81 numaralı sayısında yayımlanmıştır.

Yine Varlık mecmuasının 108 numaralı sayısında Gogol'ün Ölü Canlar'ından çevrilen ve **«Çiçikof ve Madam Karabuçka»** *başlığını taşıyan bir parça da* **Vasfi Mahir** *imzasıyla çıkmıştır.*

⁂

Gogol, başka bir dile çevrilmesi en güç olan bir Rus yazarıdır. Çünkü Gogol Ukraynalıdır. Eserlerinde birçok deyimleri Ukraynaca olarak kullanmıştır. Ama Gogol'ün eserlerinin çevirisini güçleştiren en önemli etken, yazarın, birçok yerlerde Ukraynaca ve Rusça grameri birbirine karıştırmasıdır. Gogol'ü Türkçeye çevirirken bu zorlukla karşılaştık. Ancak bilmediklerimizi bilenlerden sorduk; mümkün mertebe yanlışsız bir çeviri meydana çıkarmaya çalıştık

Hasan Âli Ediz

MAYIS GECESİ

I

Galya

köyünün sokaklarında şarkı sesleri sular gibi akıyordu. Vakit, gündelik işleriyle yorulan genç kızların ve delikanlıların bağırıp çağırışarak, duru gecenin pırıltısı içinde, neşelerini hep hulya dolu seslerine akıtmak için grup grup toplaştıkları vakitti. Her zaman düşünceli olan, her şeyi bellisizliğe ve uzaklara sürükleyen akşam, gökyüzünü hulyalı hulyalı kucaklıyordu. Artık karanlık basmıştı; ama şarkı sesleri hâlâ kesilmemişti. Köy muhtarının oğlu genç kazak Levko yavaşça arkadaşlarından ayrıldı Elinde bandurası(*) olduğu halde yürümeye başladı. Genç kazağın başında hasır bir şapka vardı; sokak boyunca gidiyor, eliyle bandurasının tellerine dokunarak dans ediyordu. Genç kazak bodur vişne ağaçlarıyla çevrili bir evin kapısı önünde sessizce durdu. Bu ev kimindi? Bu kapı kime aitti? Biraz sustuktan sonra, genç kazak bandurasını çalmaya ve şarkı söylemeye başladı:

(*) Bandura: Ukrayna'da kullanılan ve kitaraya benzeyen bir çeşit çalgı.

Güneş alçaldı, akşam yakındır,
Çık ve bana gel, sevgilim benim!

Genç kazak şarkısını bitirince pencereye yaklaştı:

- Belli ki benim parlak gözlü güzelim derin bir uykuya dalmış! diye söylendi. Galya, Galya! Uyuyor musun? Yoksa yanıma gelmek mi istemiyorsun? Yoksa bizi birisinin görmesinden mi korkuyorsun? Yahut, beyaz yüzünü soğuğa göstermek mi istemiyorsun? Korkma: Ortalıkta kimsecikler yok. Akşam ılıktır. Ama birisi gelse bile ne zararı var? Seni kucaklar, kuşağıma sarar, kollarımla örterim; o zaman bizi kimse göremez. Üşürsen, seni kalbime basar, öpücüklerimle ısıtır, şapkamı beyaz ayaklarına giydiririm. Bir defacık bana bak! Hiç olmazsa pencereden beyaz elini uzat!.. Hayır, sen uyumuyorsun mağrur kız!

Kazak birdenbire kendini küçültülmüş sayan bir insan davranışıyla daha hızlı bağırdı:

- Benimle alay etmek hoşuna mı gidiyor? Elveda öyle ise!..

Genç kazak arkasını döndü. Şapkasını yana eğdi. Bandurasının tellerine hafifçe dokunarak gururla pencereden ayrıldı. Bu sırada kapının tahta tokmağı döndü: Gıcırdayarak kapı açıldı. Onyedi yaşlarında genç bir kız ürkek ürkek çevresine bakınarak ve kapının tokmağını elinden bırakmayarak, alacakaranlık içinde eşikte belirdi. Genç kızın parlak gözleri yarı karanlık içinde sevdalı bir ışıltı ile yıldızlar gibi yanıyordu; boynunda kırmızı mercan bir gerdanlık pırıldıyordu; utancından yanaklarında meydana gelen kırmızılık bile delikanlının şahin bakışlarından kaçmamıştı.

Kız yavaşça:

Ne sabırsızsın! dedi. Hemen darılıveriyorsun. Niçin bu saatte geldin? Görmüyor musun, sokaklar insan dolu... Her tarafım titriyor...

Genç kazak:

- Oh, kızma benim pembe çileğim, bana biraz daha sokul, dedi ve uzun bir kayışla boynuna asılı olan bandurasını bir tarafa atarak genç kızı kucakladı. Birlikte evin kapısı önüne oturdular. Delikanlı devam etti:

- Seni bir saat bile görmemek benim için ne kadar acıdır, biliyor musun?..

Gözlerini düşünceli bir eda ile delikanlıya diken genç kız onun sözlerini yarıda bıraktı:

- Biliyor musun, ne düşünüyorum? Tuhaf bir duygu bundan sonra sık sık buluşamayacağımızı kulağıma fısıldıyor. Sizin, buranın insanları iyi değil: Genç kızlar beni kıskanıyorlar. Delikanlılara gelince... Hatta birkaç zamandır annemin bile bana daha sert davranmaya başladığını fark ediyorum. Ötede iken daha neş'eli olduğumu itiraf ederim.

Genç kız bu son sözleri söylerken yüzünde bir takım üzüntülü çizgiler belirdi.

Yurduna geleli ancak iki ay oluyor, ne çabuk bıktın? Belki artık benden de usandın?

Genç kız gülerek:

- Oh, hayır, dedi. Senden usanmadım. Seni seviyorum, benim karakaşlı kazağım! Seni ela gözlerin için seviyorum. Bu gözlerinle bana baktığın zaman sanki yüreğimde bir rahatlık duyuyorum, ruhum şenleniyor ve ferahlıyor. Senin her şeyin hoşuma gidiyor: Neşeli neşeli kara bıyıklarını oynatışın, sokakta yürüyüşün, bandura çalıp şarkı söyleyişin, konuşuşun... Her şeyin, her şeyin hoşuma gidiyor.

Delikanlı genç kızı daha güçle göğsüne bastırıp öperek:

- Oh, benim sevgili kızım! dedi.

- Uslu dur, Levko! Önce bana babanla konuşup konuşmadığını söyle!

Delikanlı âdeta uykudan uyanır gibi sordu:

- Ne dedin?.. Ha, evet; seninle evlenmek istediğimi, senin de bana varmak istediğini babama söyledim.

Ama bu "söyledim" kelimesi delikanlının ağzından pek hafif çıktı.

- Peki ne oldu?

Bilmem ki ona ne yapmalı? Kendisine bunu anlattığım zaman moruk, âdeti üzere, duymamazlıktan geldi. Üstelik te şurada burada dolaşıyorum, delikanlılarla sokaklarda gezip tozuyorum diye beni azarladı. Merak etme Galya'cığım, sana kazak sözü veriyorum, babamı ikna edeceğim.

Evet Levko; senin yalnız bir kelime söylemen yeter. O zaman her şey senin dediğin gibi olur. Ben bunu kendimden biliyorum; bazen seni dinlemek istemiyorum. Oysa sen bir tek kelime söyleyince, elimde olmadan senin dediklerini yapıyorum.

- Bak, şuraya bak!

Genç kız başını delikanlının omuzuna dayadı. Gözlerini, başları üzerindeki sık vişne dallarının arasından görünen ılık ve uçsuz bucaksız Ukrayna göğüne kaldırarak sözüne devam etti:

Bak, bak, işte uzakta yıldızlar pırıldamaya başladı: Bir, iki, üç, dört, beş... Melekler gökyüzündeki ışıklı evlerinin pencerelerini açarak bize bakıyorlar; öyle değil mi? Ha, öyle değil mi Levko? Onlar gökyüzünden bizim dünyamıza bakmıyorlar mı Levko? Kuşlar gibi insanlar da kanatlı olsaydı ne iyi olurdu! O zaman oraya, yükseklere... Çok yükseklere uçardık. Ah, ne güzel, ne iyi olurdu! Bizde, hiçbir meşe ağacı gökyüzüne erişemiyor. Oysa anlattıklarına göre, bilmem nerede, uzak bir diyarda öyle bir ağaç varmış ki, dalları ta göklere kadar erişirmiş. Noel gecesi Tanrı, bu ağaca tutunarak yere inermiş.

Hayır, Galya; Tanrının, gökten yere kadar uzanan uzun bir merdiveni varmış. Paskalyanın ilk pazar günü Tanrının sevgili melekleri bu merdiveni kurarlarmış. Tanrı, ayağını ilk basamağa atar atmaz yeryüzündeki bütün kötü ruhlar hemen, küme küme kendilerini cehenneme atarlarmış. İşte bunun içindir ki Noel yortusunda yeryüzünde tek bir kötü ruh bile kalmazmış.

Galya, dallarını suya daldırmış olan salkımsöğütlerle, akça ağaçlarıyla çevrili gölü göstererek:

- Sular, dedi, beşikteki bir çocuk gibi o kadar hafif hafif sallanıyor ki...

Göl, parlak gece sultanının çok yakında doğacağını sezmiş gibi ılık gece havası içinde donuk donuk ışıldayan ateşten yıldızlara, buzdan öpücükler saçarak, kudretsiz bir ihtiyar haliyle uzak ve karanlık gözyüzünü kucağına almıştı. Ormanın yanında, bir tepe üzerinde pancurları kapalı ahşap bir ev, uyuklar gibi duruyordu. Damını yosunlar ve yabani otlar kaplamıştı. Pencerelerinin önü sık elma ağaçlarıyla örtülüydü. Gölgesiyle evi örten orman ona yabani bir korkunçluk veriyordu. Evin alt yanından başlayan cevizlik ta göle kadar uzanıyordu. Galya gözlerini evden ayırmaksızın dedi ki:

- Hayal meyal hatırlıyorum. Çok, çok eskiden, ben daha küçükken, annemin yanında iken bu ev hakkında korkunç şeyler anlatırlardı. Levko sen herhalde bunları bilirsin! Anlatsana bana!

- Güzelim bunlar nemize gerek? Kocakarıların, bilgisiz insanların işi mi yok! Sen onların söylediklerine ne bakıyorsun. Ben sana bunları anlatmaya kalkarsam korkacak ve gece rahat uyuyamayacaksın!

Genç kız yüzünü delikanlının yanağına yaklaştırdı. Onu kucaklayarak:

- Anlat bana, ne olursun anlat, dedi, benim sevgili karakaşlı Kazağım. Hayır, sen herhalde beni sevmiyorsun. Belki

başka bir sevdiğin var. Korkmayacağım ve gece rahat uyuyacağım. Eğer anlatmazsan asıl o zaman uyuyamayacağım, durmadan onu düşüneceğim, üzüleceğim... Anlat Levko!..

Kızlarda, onların merakını gıdıklayan bir şeytan bulunduğunu söyleyenler demek ki haklı imişler. Dinle o halde: Sevgilim, evvel zaman içinde bu evde bir bölük başı(*) otururmuş. Bölük başının bir kızı varmış, bu kız güzelmiş. Kar gibi, senin yüzün gibi beyaz bir Pânoçka(**) imiş. Bölük başının karısı çoktan ölmüşmüş. Bölük başı yeni bir karı almayı düşünmüş. Kızı ona sormuş:

Yeni bir kadın alırsan beni eskisi gibi sevecek misin babacığım?

Bölük başı:

Evet kızım, demiş, seni eskisinden fazla seveceğim, bağrıma basacağım. Sana eskisinden fazla küpeler ve gerdanlıklar alacağım.

Bölük başı genç karısını yeni evine getirmiş. Bölük başının yeni karısı güzelmiş, pembe beyaz bir kadınmış. Ama üvey kızına öyle korkunç bir bakışla bakmış ki genç kız korkusundan haykırmış. Sert üvey anne bütün gün kıza bir tek kelime bile söylememiş. Akşam olunca bölük başıyla genç karısı yatak odalarına çekilmişler. Beyaz Pânoçka da odasına kapanmış. Canı çok sıkıldığı için ağlamaya başlamış. Birdenbire korkunç bir kara kedinin kendisine yaklaşmakta olduğunu görmüş. Kedinin tüyleri alev alevmiş. Demirden tırnakları yere dokundukça sesler çıkarıyormuş. Kız korkusundan bir kanapenin üzerine sıçramış, kedi de arkasından gelmiş. Kız karyolaya atlamış, kedi de oraya çıkmış ve birdenbire kızın boğazına sarılarak onu boğmaya başlamış. Genç kız bağırarak kendini kedinin elinden kurtarmış ve onu

(*) Eskiden yüz kişilik Kazak gruplarına kumanda eden askerî bir amir, yüzbaşı.

(**) Lehistan, Ukrayna, Çekoslovakya gibi ülkelerde Bay karşılığı olarak erkeklere pan, Bayan karşılığı olarak kadınlara pâna genç kızlara da pânoçka derler.

yere fırlatmış. Ama korkunç kedi yine ona doğru gelmeye başlamış. Kızı bir umutsuzluk kaplamış. Duvarda babasının kılıcı asılı imiş. Kılıcı kapınca yerdeki kediye vurmuş. Demir tırnaklı pençe bir kenara fırlamış. Kedi bağırarak karanlık bir köşede kaybolmuş.

Ertesi gün bölük başının genç karısı bütün gün odasından çıkmamış. Ancak üçüncü günü odasından çıktığı vakit eli sarılı imiş. Zavallı genç kız üvey annesinin cadı olduğunu, o gece kestiği pençenin üvey annesinin eli olduğunu anlamış. Dördüncü günü bölük başı kızına su taşınmasını, adî bir köylü karısı gibi evi süpürmesini ve efendi odalarında görünmemesini emretmiş. Bu durum zavallı kızın çok ağırına gitmiş. Ama ne yapsın! Babasının emirlerini yerine getirmeye başlamış. Beşinci günü bölük başı kızını yalınayak evden kovmuş. Yolda yemesi için eline bir lokma ekmek bile vermemiş. İşte o zaman genç kız elleriyle beyaz yüzünü kapayarak hıçkırmaya başlamış:

- Öz kızını mahvettin babacığım! Cadı seni baştan çıkardı. Tanrı senin suçlarını affetsin! Bana gelince, görünüyor ki Tanrı bu mutsuz kızın dünyada daha fazla yaşamasını istemiyor.

Levko hikâyesinin bu noktasında Galya'ya dönerek eliyle evi gösterdi:

- İşte, dedi, görüyor musun? Oraya bak! Evden biraz uzakta kıyının en yüksek bir noktası var. Pânoçka işte oradan kendisini suya atmış, o günden beri de artık yaşamıyor.

Yaş dolu gözlerini delikanlıya diken Galya korka korka onun sözünü kesti:

Ya Cadı?

- Cadı mı? Kocakarıların anlattıklarına göre bütün boğulmuş kızlar, o zamandan beri mehtaplı gecelerde bölük başının bahçesine çıkar, ay ışığında ısınırlarmış. Bölük başının kızı bunların başı olmuş. Bir gece üvey annesini gölün

kenarında görmüş. Kadının üzerine atılmış. Bağırarak onu suyun içine çekmiş. Ama cadı burada da cadılığını göstermiş. Suyun altında, boğulmuş kızlardan birinin şekline girerek yeşil sazdan yapılmış kırbaçtan kurtulmuş. Boğulmuş kızlar bu kırbaçla cadıyı dövmek istiyorlarmış. Kocakarıların sözlerine inanmak gerekirse, Pânoçka, her akşam boğulmuş kızları toplar, ayrı ayrı hepsinin yüzüne bakar, bunlardan hangisinin cadı olduğunu anlamaya çalışırmış. Ama şimdiye kadar bunu bir türlü anlayamamış. Eline bir insan düştüğü vakit onu, cadıyı ortaya çıkarmaya zorlarmış. Yoksa bu insanı suda boğacağını söyleyerek korkuturmuş...

İşte Galya'cığım! İhtiyarlar bu ev hakkında bu hikâyeyi anlatıyorlar. Evin şimdiki efendisi orada bir içki fabrikası kurmak istiyor. Özellikle bu iş için buraya bir uzman gönderdi... Kulağıma sesler çalındı. Galiba bizimkiler gezmeden geliyorlar, allahaısmarladık Galya, güzel güzel uyu! Bu kocakarı uydurmalarını da hiç aklına getirme!

Levko bunları söyledikten sonra genç kızı daha güçle sıktı, onu öperek oradan ayrıldı.

Galya gözlerini düşünceli düşünceli karanlık ormana dikerek:

- Güle güle Levko! dedi.

Bu sırada koskocaman, ateşten bir ay topraktan ayrılarak görkemle yükselmeye başladı. Ayın yarısı henüz daha toprağın içinde idi. Ama buna rağmen her tarafa görkemli bir aydınlık yayıldı. Gölün üzerinde kıvılcımlar titreşmeye başladı. Ağaçların gölgesi karanlık yeşillikler üzerinde belirdi. Galya arkasından gelen birisinin "allahaısmarladık!" derken kendisini öptüğünü fark etti. Arkasına bakan genç kız:

- Sen geri mi döndün?

Diye sordu. Ama karşısında hiç tanımadığı bir delikanlı görünce kenara çekildi. Yeniden "allahaısmarladık Galya!" diyen bir ses duydu. Birisi onu ikinci kez yanağından öptü. Galya kendi kendine:

- İyi saatte olsunlar birini daha karşıma çıkardılar.

Diye düşündü.

- Allahaısmarladık sevgili Galya!..

- Bu da galiba üçüncüsü!

Allahaısmarladık! Allahaısmarladık! Allahaısmarladık, Galya!..

Diyen sesler çoğaldı. Öpücükler her yandan yağmaya başladı. Galya kendisini kucaklamak için yarışan bir yığın delikanlının arasından sıyrılarak:

- Meğer bunlar bir alay imiş! diye haykırdı. Durmadan öpüşmekten nasıl da bıkmıyorlar. Yakında, bize artık sokağa çıkmak bile haram olacak!

Bu sözlerden sonra kapı kapandı ve demir sürgünün gıcırtıyla sürüldüğü duyuldu.

II

Muhtar(*)

Siz Ukrayna gecesini bilir misiniz? Ah... Siz onu bilmezsiniz! Ukrayna gecesine bir bakınız: Ay gökyüzünün ortasından bakar. Gök kubbe enginleşir, yayılır, daha engin bir hal alır; gök kubbe yanar ve soluk alır. Yer, baştan başa gümüş rengi bir ışıkla örtülüdür. Olağanüstü bir hava!.. Mestedici serin bir hava... Haz dolu bir hava... Güzel kokular ummanını kamçılayan bir hava... İlahi bir gece!.. Büyülü bir gece!.. Karanlık dolu ilham verici ormanlar, arkalarında uzanan gölgeleriyle hareketsiz bir hal alır. Buraların gölleri sakin ve durgundur; bu göllerin sularının karanlık ve soğukluğu, bahçelerin koyu yeşil duvarları içinde gömülüdür.

Kiraz ve salkım ağaçlarından meydana gelen sık ve el değmemiş orman, köklerini suyun soğuk derinliklerine uzatmıştı... Doğanın en güzel yelpazesi - gece rüzgârı, gizlice ağaçların yanına sokularak onları öptüğü zaman, yapraklar sanki darılıyorlarmış gibi, zaman zaman başlarını hoşnutsuzlukla sallıyorlardı. Bütün doğa uykuda idi... Her şey olağanüstü, her şey güzeldi; her şey, sanki soluk alıyor gibiydi. İnsanın ruhunda da bir sonsuzluk, bir olağanüstülük vardı. Bütün bu görünen gümüşî renkler insanın ruhunun derinliklerinde de akisler yapıyordu... Tanrısal bir gece! Büyülü bir gece!..

(*) Bu kelimenin Rusçası Golova'dır. Golova baş anlamına gelir. Ayrıca birçok anlamlarda gelir; burada hükûmetin köydeki en yüksek idare âmiri anlamında kullanılmıştır. Biz muhtar demeyi uygun gördük.

Birdenbire her şey: Ormanlar, göller, stepler... canlanır gibi oldu... Ortalığa, Ukrayna bülbülünün o görkemli feryadı yayıldı. Gök kubbenin ortasındaki ay bile bu feryadı dinliyor gibi idi. Tepedeki köy, büyülenmiş gibi uyukluyordu. Küme küme köy evleri, ay ışığı altında, daha beyaz, daha parlak görünüyorlar, alçak duvarları karanlık içinde daha keskin bir şekilde ayırd edilebiliyorlardı. Şarkılar susmuştu. Her şey sessizdi. Dindar insanlar çoktan uyumuşlardı. Ancak yer yer bazı küçük pencereler ışıklı idi. Tek tük bazı evlerin kapıları önünde geç kalmış aileler akşam yemeklerini yiyorlardı.

Orta yaşlı sarhoş bir mujik sokakta dans ederek kendi kendine konuşuyordu:

- Evet, Gopak(*) böyle oynanmaz. Dikkat ediyorum, hareketler birbirini tutmuyor. Ahbap, biz ne söylüyoruz? Haydi bakalım: Hop tırala, hop tırala; hop, hop, hop!.. Vallahi, billahi gopak oynanmaz! Yalan söylemeye ne mecburiyetim var? Vallahi böyle dans edilmez! Haydi bakalım: Hop tırala, hop tırala, hop, hop, hop!

O sırada, elinde saman, oradan geçmekte olan yaşlı bir kadın:

- A, A... dedi. Herif delirmiş! Bari genç olsa neyse. Oysa ihtiyar yaban domuzu gibi bir herif. Utanmadan gece yarısı sokaklarda dans ediyor. Çoluk çocuğa maskara oluyor. Evine git be adam. Çoktan uyku zamanı geldi.

Kadının bu sözleri üzerine duraklayan mujik:

- Gidiyorum, dedi. Gidiyorum. Ben muhtara falan metelik verenlerden değilim. Ne zannediyor o? Babasını eşekler kovalasın! Muhtar oldu diye, insanları kışın soğuk su ile ıslatıyor(**) diye burnu mu büyüdü? Muhtar, muhtar, dikkat et! Ben de kendi başıma bir muhtarım. Allahım sen benim

(*) Gopak: Ukrayna'ya özgü bir çeşit danstır.

(**)Eski çağlarda Rusya'da, derebeyleri köylülerine işkence yapmak için onları soğuk su ile ıslatırlar ve ayaza bırakarak dondururlarmış.

canımı al. Canımı al sen benim Allahım! Ben de kendi başıma bir muhtarım. İşte bu kadar.

Sarhoş köylü böylece sözüne devam ederek karşısına ilk çıkan köy evinin önünde durdu. Pencerenin yanına gelerek parmaklarıyla camları yoklamaya ve tahta mandalı bulmaya çalıştı:

- Karı aç! Hey karı, sana söylüyorum; çabuk aç kapıyı! Kazağın uyuma zamanı geldi.

Neşeli şarkılar söyleye söyleye dönmekte olan genç kızlar mujiğin arkasından gülerek bağırıştılar:

- Kalenik, sen nereye gidiyorsun? Orası senin evin değil! Sana evini gösterelim mi?

- Gösteriniz, sevimli kızlar!

Kızlardan biri:

- Kalenik ne kadar nazik olmuş, dedi. İşitiyor musunuz, "sevimli kızlar" diyor. Artık bu sözlerden sonra ona evini gösterelim. Ama durun! Önce bize biraz dans et!

Kalenik gülerek ve parmağıyla genç kızları tehdit ederek:

- Dans mı edeyim? Ah sizi yaramaz kızlar

Dedi ve birkaç adım geriledi. Çünkü ayakları aynı yerde durabilecek gibi değildi. Sonra yine kızlara seslenerek:

- Kendinizi bana öptürür müsünüz? Hepinizi öpeceğim, hepinizi...

Kalenik bunları söyledikten sonra, ayakları birbirine dolanarak kızların peşinden koşmaya başladı. Genç kızlar, çığlık koparark kaçıştılar. Ama Kalenik'in koşamadığını görünce cesaretlendiler. Yolun karşı tarafına geçip durdular. Öbür köy evlerinden çok daha iyi görünüşlü olan ve köy muhtarına ait bulunan bir evi göstererek:

- İşte senin evin, dediler.

Kalenik boyun eğen bir hareketle gösterilen tarafa doğru yollandı ve yeniden muhtara küfür etmeye başladı.

Peki hakkında böyle kötü fikirler beslenen, kötü izlenimler bırakmış bu muhtar da kimdir?

Muhtar, köyün önemli bir kişisidir. Kalenik, gideceği yolun sonuna varıncaya kadar biz de, muhtar hakkında birkaç söz söyleyebiliriz: Bütün köy halkı onu gördüğü zaman şapkasını çıkarır; en gençlerine varıncaya kadar bütün kızlar onu selamlarlardı. Muhtar olmasını istemeyen tek bir delikanlı yoktu. Muhtar için bütün enfiye kutuları açıktı. En güçlü kuvvetli bir mujik bile, muhtar kaba ve kalın parmaklarını onun enfiye kutusuna daldırıp çıkarıncaya kadar, şapkası elinde saygılı bir tavırla ayakta dururdu. Köy meclisinde ya da köyde yandaşları az olduğu halde, o daima üste çıkar, hemen hemen dilediği biçimde istediğini yol yapmaya, yolları düzeltmeye ya da hendek kazmaya gönderirdi. Muhtar, çatık kaşlı, asık suratlı bir adamdı. Fazla söz söylemesini sevmezdi. Vaktiyle, çok, çok eskiden, rahmetli Çariçe Katerina Kırım'a giderken bizim muhtar da ona konukçu verilmiş. İki gün bu görevi yapmış, hatta Çariçenin arabacısıyla yanyana oturmak onurunu bile kazanmıştı. İşte o zamandan beri, muhtar, ciddi ve önemli bir eda ile başını eğmeyi, uzun sarkık bıyıklarını sıvazlamayı, kaşları altından şahin gibi bakmayı alışkanlık edinmişti. Yine işte o zamandan beri, kendisiyle hangi konu konuşulursa konuşulsun sözü Çariçe'ye getirmeyi bilir, Çariçe'ye nasıl konukçuluk ettiğini, onun arabasına nasıl bindiğini anlatır dururdu. Muhtar özellikle işine gelmeyen konularda sağır görünmesini severdi. O, şıklığı hiç sevmezdi: Hep, evde dokunmuş siyah kumaştan yapılma bir caket giyerdi. Beline renkli bir kuşak sarardı. Muhtarı şimdiye dek başka bir kılıkta gören olmamıştı. Yalnız Çariçenin Kırım gezisi zamanında, özel olarak, mavi bir kazak kaftanı giymişti. Ama bütün köyün içinde o günleri hatırlayacak bir tek adam bulunabileceği kuşkuluydu. Muhtar o zamanlar giydiği mavi kaftanını hep kilitli bir sandıkta saklardı.

Muhtarın karısı ölmüştü. Ama yanında yemeğini pişiren, bulaşığını yıkayan, evini badanalayan, ona gömleklik do-

kuyan, kısaca, bütün ev işlerini çeviren bir baldızı vardı. İKöyde dönen söylentilere göre bu kadın, muhtar için bir baldızdan daha başka bir şeydi. Ama, yukarıda da gördüğümüz gibi, muhtarı çekemiyenler pek çoktu. Bunlar muhtar aleyhinde türlü türlü iftiralarda bulunmaktan zevk alırlardı. Muhtarın baldızı, eniştesinin, kadınların çalıştığı bir tarlaya uğrayışını veya genç kızı olan bir kazağı ziyaret edişini hiçbir zaman hoş görmezdi; belki de hakkındaki iftiralar bundan ileri geliyordu. Muhtarın bir gözü kördü. Bu tek gözüyle de her türlü kötülüğü yapabilirdi. Bu tek gözü, uzaktan geçmekte olan güzel bir köylü karısını görmesine engel olmazdı. Ama baldızının kendisini herhangi bir yerden gözetleyip gözetlemediğini iyice incelemeden o tek gözünü köylü karısının güzel yüzüne hiçbir zaman çevirmezdi.

Muhtar hakkında gereken her şeyi hemen hemen söyledik. Yarı yola bile henüz gelmeyen sarhoş Kalenik ise ağırlaşan ve peltekleşen dilinin elverdiği oranda, daha uzun süre, muhtara yakası açılmadık küfürler savurmakta devam etti.

III

Beklenmeyen Bir Rakip

Levko kendisini yeni bir muzipliğe kışkırtan arkadaşlarına şöyle diyordu:

- Hayır delikanlılar, istemiyorum. Nedir bu başıboşluk? Haylazlıktan daha bıkmadınız mı? Zaten bunsuz da gürültücü, patırtıcı diye ün saldık. Allahaısmarladık kardaşlar! Geceniz hayırlı olsun!

Delikanlı hızlı adımlarla arkadaşlarından uzaklaştı.

Levko vişne ağaçlarıyla çevrili, bildiğimiz eve yaklaşırken:

- Güzel gözlü Galya'm acaba uyuyor mu?

Diye düşündü. Gecenin sessizliği içinde hafif bir konuşma duyuldu. Durakladı. Ağaçların arasından bir erkeğin beyaz gömleğini gördü:

- Bu ne demek?

Diye düşündü. Eve biraz daha yaklaşarak ağaçların arkasına gizlendi. Ay ışığı altında bir kızın pırıldayan yüzünü fark etti. Bu, Galya idi. Ama arkasını kendisine doğru dönmüş bu uzun boylu adam da kim olabilirdi? Levko bu duran adamın kim olduğunu anlamaya boşu boşuna uğraştı: Adam baştan ayağa kadar gölge altında idi. Ancak ön tarafından biraz aydınlık alıyordu. Levko'nun bir adım daha ileri atma-

sı bu adam için tanınmak felaketini doğurabilirdi. Hafifçe ağaca dayanan Levko yerinde kalmayı yeğledi. Genç kız açıkça kendisinden söz ediyordu. Uzun boylu adam kısık ve yavaş bir sesle:

Levko mu? diyordu. Onun ağzı daha süt kokuyor. Eğer bir daha senin yanında görecek olursam onun saçlarını yolarım.

Levko gayet hafif bir sesle:

- Saçlarımı yolacağını söylemekle övünen bu hergelenin kim olduğunu görmek isterdim, dedi.

Ve söylenen sözlerin tek bir kelimesini bile kaçırmamak için boynunu ileri doğru uzattı. Ama yabancı adam o kadar yavaş konuşuyordu ki hiçbir şey duyamadı.

Yabancı adam sözünü bitirince, Galya ona şunları söyledi:

- Sen utanmıyor musun? Sen yalan söylüyorsun. Sen beni aldatıyorsun, beni sevmiyorsun, beni sevdiğine hiçbir zaman inanamam.

Uzun boylu adam sözüne devam ederek:

- Biliyorum, dedi. Levko sana kimbilir ne gibi vaatlerde bulundu da aklını çeldi.

Yabancının sesi, delikanlıya pek de yabancı gelmiyordu. O, bu sesi bir zamanlar bir yerde duymuş gibiydi. Yabancı ses devam etti:

- Ama ben Levko'ya kim olduğumu göstereceğim. Çevirdiği dolapları görmediğimi sanıyor. Köpoğlu köpek, yumruklarımın tadını bir anlasın bakalım.

Bu sözler üzerine Levko artık öfkesini yenemedi. Yabancıya üç adım kadar yaklaşarak kolunun bütün gücüyle ona bir sille aşketmek için elini kaldırdı. Yabancı adam bu silleyi yeseydi, görünüşteki bütün güçlülüğüne rağmen, belki de yere yuvarlanırdı. Ama bu sırada ışık yabancının yüzüne vurdu. Levko önünde duranın babası olduğunu görünce taş

kesildi. Ancak, iradesi dışında başını sallayıp dişleri arasından hafifçe bir fısıltı çıkararak hayretini gösterdi. Bu sırada birdenbire kenardan bir hışırtı duyuldu. Galya hızla eve girdi. Arkasından kapıyı kapadı.

Yine bu sırada, yavaşça Galya'nın evine kadar sokulan delikanlılardan birisi:

- Allahaısmarladık Galya!

Diye bağırarak muhtara sarıldı. Ama muhtarın sert bıyıklarıyla karşılaşınca dehşetle geriye fırladı.

Delikanlılardan bir ikincisi de:

- Allahaısmarladık güzel kız!

Diye ilerledi. Gelgelelim bu da muhtarın ani ve şiddetli bir darbesiyle yere yuvarlandı. Birkaç delikanlı daha muhtarın boynuna sarılarak;

- Allahaısmarladık, Allahaısmarladık Galya!

Diye bağırdılar. Muhtar onları tekmeleyerek ve ellerinden kurtulmaya çalışarak:

- Defolun mel'un külhaniler, diye gürledi. Beni Galya mı sanıyorsunuz? Babaları ile birlikte dar ağacını boylayasıca piçkuruları! Sinekler bala üşüşür gibi başıma üşüştünüz. Ben şimdi size Galya'yı gösteririm.

Delikanlılar:

- Muhtar! Muhtar!.. Bu Muhtarmış!..

Diye kaçıştılar. İçinde bulunduğu şaşkınlıktan kendini biraz kurtaran Levko, küfür ederek uzaklaşan muhtarın arkasından baktı ve:

- Hey gidi baba hey! dedi. Bak Levko, sana ne güzel sürprizler hazırlanıyormuş! Tevekkeli değil, ben Galya konusunu açtıkça duymamazlıktan geliyordu. Oysa ben hep hayret ediyor ve bunun ne demeye geldiğini düşünüp duruyordum. Dur sen ihtiyar moruk!.. Genç kızların pencereleri altında dolaşmayı, başkalarının nişanlılarını ayartmayı ben sana gösteririm.

Yeniden bir araya toplanmakta olan delikanlılara elini sallayarak bağırdı:

- Hey delikanlılar buraya gelin, buraya!.. Ben size gidip yatmanızı salık vermiştim. Ama şimdi düşüncemi değiştirdim. İsterseniz sabaha kadar ben de sizinle dolaşmaya hazırım.

Bütün köyün en haylaz, en çapkın delikanlılarından biri olan iriyarı ve geniş omuzlu bir genç:

- İşte bu güzel! dedi. Ben istediğim kadar gezemez, istediğim muziplikleri yapamazsam çatlarım. Şapkamı ya da pipomu kaybetmiş gibi hep bir eksiklik duyarım. Bir kelime ile ben bunları yapmazsam kazak değilmişim gibi gelir bana!

- Bu gece şu muhtarı adam akıllı bir çıldırtalım mı?

Muhtarı mı?

- Evet muhtarı, o kendini ne sanıyor? Köyün içinde bir ataman kesildi? Bize köle gibi davrandığı yetmiyormuş gibi sevgililerimize de musallat oluyor. Köyde peşinden koşmadık bir tek güzel kız bırakmadı.

Bütün delikanlılar hep bir ağızdan haykırdılar:

- Orası öyle! Orası öyle!..

- Ne iştir bu çocuklar, biz köle miyiz? Onun bizden ne farkı var? Allaha şükür biz özgür kazaklardanız. Özgür kazaklar olduğumuzu ona gösterelim!

Delikanlılar bağırıştılar:

- Gösterelim!

- Kâtibi de unutmayalım!

Levko eliyle bandurasının tellerine dokunarak devam etti:

- Kâtibi de unutmayız. Aklıma çok güzel bir şarkı geldi; tam da muhtara uygun. Haydi yürüyelim. Ben size bu şarkıyı öğreteyim. Hem bana bakın, herkes elinden geldiği kadar kılığını değiştirsin.

İri yarı çapkın delikanlı ayaklarını birbirine vurarak ve ellerini çırparak:

- Gez bakalım kazak başı gez!.. Bu ne ihtişam, bu ne özgürlük! Böyle istediğim gibi gezip oynadıkça geçmiş zamanlar aklıma geliyor; yüreğimde sevgi ve özgürlük dolu, ruhum cennette imiş gibi oluyor. Hey delikanlı, gez bakalım gez!..

Delikanlılar gürültü ile sokaklarda dolaşmaya başladılar. Bunların gürültüsü ile uykularından uyanan ihtiyar dindar kadınlar, pencerelerini açarak ve uykulu uykulu haç çıkararak:

- AAA... Delikanlılar bu vakitte gezmeye çıkmışlar! diye söylendiler.

IV

Delikanlılar Geziyor

Yalnız sokağın sonundaki bir evde ışık vardı. Bu, muhtarın eviydi. Muhtar, akşam yemeğini çoktan bitirmişti. Özgür kazaklar arasında ufak bir parça toprağı olan bir derebeyinin rakı fabrikası kurmak için gönderdiği rakı uzmanı konuk gelmeseydi, muhtar da, kuşkusuz, çoktan uyumuş olacaktı. Konuk, Meryem Ana kandilinin bulunduğu baş köşede oturuyordu. Bu kısa boylu, şişmanca, hep gülen ve içlerinde sanki kısa piposunu içmekten duyduğu haz okunan ufak gözlü bir adamdı. Konuk sık sık tükürüyor ve piposunun dışına taşan kül haline gelmiş tütünü parmağıyla bastırıyordu. Başları üzerindeki duman bulutu hızla çoğalıyor, konuk, mavimtırak siyah bir dumana bürünüyordu. Sanki bir rakı fabrikasının geniş bacası, damda oturmaktan sıkılarak gezmek istemiş, muhtarın evine gelerek törenle masa başına kurulmuş gibi idi. Konuğun dudaklarından kısa ve sık bıyıklar sarkıyordu. Ama bu bıyıklar duman bulutları arasından o kadar belirsiz görünüyorlardı ki, sanki anbar kedisinin hakkını yiyerek rakı uzmanının yakalayıp ağzında tuttuğu bir fareyi andırıyorlardı. Muhtar, ev sahibi sıfatıyla yalnız bir gömlek ve ince bir şalvarla oturuyordu. Kartal gözü, batmakta olan bir güneş gibi yavaş yavaş kapanmaya ve kararmaya başlamıştı. Masanın sonunda, muhtarın yardımcılarını meydana getiren köy ihtiyar heyetinden biri oturuyordu. Ev sahibine olan saygısından ötürü ceketini çıkarmamıştı.

Muhtar esneyerek ve ağzına doğru bir haç çıkararak rakı uzmanına sordu:

- Fabrikayı yakında kurmak niyetinde misiniz?

- Allah kısmet ederse bu sonbaharda işletmeye açarız. Hele yortuda, muhtar efendinin bizim rakı ile iyice bir sarhoş olacağına dair nesine isterseniz sizinle bahse girişirim.

Bu sözleri söyledikten sonra uzmanın gözleri kayboldu; onların yerine, kulaklarına kadar varan bir takım çizgiler peyda oldu. Bütün vücudu kahkahadan sarsılmaya başladı. Gülen dudakları, tütmekte olan piposunu bir an için bıraktılar.

Muhtar, yüzünde gülümsemeye benzer bir anlatım ile:

- İnşallah, dedi. Allaha şükür rakı imalathaneleri şimdi biraz çoğaldı. Oysa eskiden ben, Pereyaslav yolunda rahmetli Çariçe'ye refakat ederken, daha rahmetli Bezborodko...(*)

- Aman dostum, sen de öyle zamanları hatırladın ki... O vakitler Keremençug'dan Romanya'ya kadar topu topu iki fabrika bile bulamazdın!.. Şimdi ise... Ya şu mel'un Almanların icadlarını işittin mi? Söylediklerine göre yakında rakıları, bütün namuslu hıristiyanların yaptıkları gibi odun ateşiyle değil de şeytan icadı bir buharla çekeceklermiş...

Uzman, bu sözleri söylerken masaya ve masanın üzerinde duran kendi ellerine dalgın dalgın bakıyordu.

Muhtar:

Ne demek buharla? diye sordu. Vallahi benim buna aklım ermedi. Tanrım günahımı bağışlasın, bu Almanlar ne kötü adamlar! Elime bir fırsat geçse ben bu itoğlu itleri kırbaçlarım. Herhangi bir şeyi buharla kaynatmanın kabil olacağı işitilmiş bir şey midir? Madem ki buhar bir domuz yavrusunu pişirebilirmiş, o halde ağzımıza aldığımız bir kaşık çorba içindeki buharın, daha önce dilimizi pişirmesi gerekmez mi?

(*)A. A. Bezborodko (1742 - 1799) ikinci Katerina'nın baş kâtibi idi.

Ayaklarını altına almış bir durumda ocağın üzerinde oturmakta olan baldız da söze karıştı:

- Bana bak ahbap, dedi, sen burada kaldığın sürece hep karısız mı yaşayacaksın?

- Karıyı ne yapayım? İyi bir mal olsaydı, yine neyse!..

Muhtar tek gözünü uzmana dikerek sordu:

- Karın iyi değil mi?

- Neresi iyi canım!.. Cadı gibi ihtiyar. Boş bir çuval gibi suratı buruşuk içinde.

Uzmanın küçücük gövdesi bir kahkaha tufanıyla yeniden sarsılmaya başladı.

Bu sırada kapı dışarıdan kurcalanır gibi oldu ve açıldı. Eşikte, şapkasını çıkarmamış bir mujik göründü. Mujik duraksamayla odanın ortasına kadar ilerledi. Tam orta yerde durdu. Ağzı açık bir durumda tavana bakmaya başladı. Bu, yukarıda tanıdığımız, Kalenik'di.

Kalenik:

- İşte sonunda eve gelebildim.

Dedi ve oradakilere hiç önem vermeksizin kapının yanındaki sıralardan birine oturdu. Biraz durduktan sonra tekrar sözüne devam etti:

Vay anasını... Şeytan amma da yolu uzattı ha! Git git bitmek tükenmek bilmiyor. Ayaklarıma kara su indi. Karı be! Şu gocuğu versene! Ben ocağa kadar senin yanına gelemem. Vallahi gelemem. Ayaklarım ağrıyor. Gocuğum orada, köşede, Meryem Ana kandilinin yanında duruyor. Yalnız dikkat et, kıyılmış tütün çanağını devirme!.. Ama... Dur... Dokunma... Dokunma... Belki de sen bugün sarhoşsundur! İyisi mi, onu ben kendim alırım.

Kalenik biraz doğruldu. Ne var ki, önüne geçilmez bir güç onu sandalyeye çekti.

Muhtar:

Ben bu adamı bu hali için severim. Başkasının evine gelmiş, kendi evinde gibi kumanda ediyor. Şunu sağ salim kapının önüne çıkarayım.

Rakı uzmanı muhtarın elinden tutarak:

- Bırak dinlensin, dedi. Bu bizim için yararlı bir adamdır. Böylelerinin çoğalması, bizim fabrikanın selameti adına iyidir.

Bununla birlikte uzmanın bu sözlerini bir yüksek kalplilik eseri saymamalıdır. O, kör inançları olan bir adamdı. Sıranın üzerine oturan bir adamı hemen kovmak ona göre uğursuzluk sayılırdı.

Kalenik:

- Galiba kocadık!

Diye söylendi ve oturmakta olduğu sıranın üzerine uzandı, yine sözüne devam etti:

- Sarhoş demek kolay. Yok canım sarhoş değilim. Vallahi billahi sarhoş değilim. Yalan mı söyleyeceğim? Sarhoş olmadığımı muhtara bile söyleyebilirim. Hem Muhtardan bana ne? Geberesice köpoğlu köpek! Suratına tükürdüğümün keratası! Araba altında kalasıca tek gözlü şeytan! Ne diye ayazda insanların üzerine soğuk su döküyor?

Öfke ile yerinden kalkan muhtar bağırdı:

- Domuza bak! Odaya kadar girmiş de üstelik masanın üstüne çıkmaya çalışıyor.

Bu sırada pencerenin camını tuzla buz eden oldukça iri bir taş muhtarın ayağı dibine düştü. Muhtar durakladı. Taşı yerden alarak:

Hangi darağacı kaçkınının bunu attığını bir bilsem ben taş atmasını öğretirdim, dedi. Bu ne biçim şaka!

Sert bir bakışla elindeki taşı inceleyerek ekledi:

- İnşallah atanın başında paralansın!

Sapsarı kesilen rakı uzmanı bağırdı:

- Dur, dur ne yapıyorsun? Allah seni her iki cihanda da korusun! Hiç böyle beddua olur mu?

- Başımıza bir de koruyucu çıktı. Varsın keratanın başında paralansın; ne çıkar?

- Böyle söyleme babalık! Rahmetli kaynanamın başına ne geldiğini sen bilmezsin!

- Kaynananın mı?..

- Evet, kaynanamın. Bir akşamdı. Vakit şimdikinden biraz daha erkendi. Rahmetli kayınvaldem, kayın babam, hizmetçi kadın, yanaşmamız, beş de çocuk olduğu halde akşam yemeğine oturmuştuk. Kaynanam, dolmaların biraz soğuması için onları tencereden bir tabağa boşaltmıştı. Hepimiz işten gelmiştik. Açtık. Yemeğin soğumasını bekleyemedik. İnce uzun tahta çöplerle dolmaları yemeye başladık. Bu sırada, nerden çıktığı, kim olduğu belli olmayan bir adam belirdi. Karnı açmış; o da yemek istedi. Aç bir adama nasıl olur da yemek vermezsin! Onun eline de bir çöp tutuşturduk. Konuk - aç inek ota saldırır gibi - arka arkaya habire atıştırmaya başladı. Sofradakiler dolmanın birincisini bitirip ikincisini almak için tahta çöpleri uzattıkları zaman tabağı, dibine kadar, tamamıyla boşalmış buldular. Kaynanam tabağı bir daha doldurdu. Konuğun artık doyduğunu, bundan sonra da daha az yiyeceğini sanıyordu. Ama düşündüğü gibi olmadı. Konuk eskisinden çok atıştırmaya başladı... İkinci tabağı da boşalttı. Aç kalan kaynanam içinden:

- İnşallah dolmalar boğazında kalır, diye içinden geçirmiş.

Kaynanam bunu içinden geçirir geçirmez konuk birdenbire tıkanarak yere yıkıldı. Hepimiz ona doğru koştuk. Herif boğulmuş, canı çıkmıştı.

Muhtar:

- İyi olmuş obur herife, dedi. O zaten bunu hak etmiş.

- İyi ama sonu pek de öyle olmadı, o zamandan beri kaynanam bir türlü rahat yüzü görmedi. Hava kararır kararmaz ölü bize damlamaya başladı. Mel'un herif ağzında bir dolma olduğu halde bize gelir, bacanın tepesine kurulurdu. Gündüz olunca heriften eser bile kalmazdı, biz de rahat ederdik. Ama akşam olur olmaz dama bak, it oğlu iti bacanın tepesinde bulursun...

- Hem de ağzında dolmayla ha?..

- Evvet ağzında bir dolmayla.

- Tuhaf şey! Rahmetli Çariçe zamanında da buna benzer bir şeyler duymuştum...

Muhtar birdenbire durakladı. Pencerenin altında gürültüler ve dans edenlerin ayak sesleri duyuldu. Önce banduranın telleri hafifçe inledi. Sonra bir şarkı sesi buna katıldı. Bandura daha kuvvetle inlemeye başladı. Birkaç ses birden yükseldi. Bir şarkı tufanı koptu:

Delikanlı haberiniz var mı?

Meğer bizim balıklar baştan kokınuş...

Tek gözlü muhtarın

Bütün fıçı tahtaları dağılmış.

Hey fıçıcı fıçıcı

Muhtarı çenberle, çelik çenber ile

Hey fıçıcı fıçıcı

Muhtarı ıslatıver kırbaç ile.

Bizim muhtarın saçları kır, bir gözü kördür,

Hem ahlakı kötü, hem şeytan gibi moruktur,

Hem azgın, hem zamparadır,

Kızlara musallattır budala herif.

Delikanlıların işini bozmak sana mı kaldı?

Senin yerin artık tabuttur,

Onu ensesinden, bıyıklarından,

Hem de perçeminden asmalı.

Başını biraz yana doğru eğen uzman böyle bir küstahlık karşısında yere mıhlanmış gibi dona kalan muhtara:

Yaman şarkı imiş be hemşeri, dedi. Şarkı yaman ama muhtarı yerin dibine geçiriyor.

Uzman, gözlerinde yumuşak ve tatlı bir bakış olduğu halde ellerini masanın üzerine koydu ve tekrar dinlemeye hazırlandı. Çünkü pencerenin altından kahkahalarla karışık:

- Bir daha söyle, bir daha...

Sesleri yükseliyordu. Muhtar hâlâ mıhlanmış gibi duruyordu. Bununla birlikte dikkatli bir göz muhtarı yere mıhlayan şeyin pek de hayret duygusu olmadığını pek iyi fark edebilirdi. Acemi farelerin, bazen kuyrukları çevresinde dolaşmasına ancak yaşlı ve deneyimli kediler izin verirler; oysa bu arada onlar, acemi farenin deliğine kaçış yolunu kesmek için planlar kurmakla uğraşırlar. Muhtar bir yandan tek gözüyle pencereyi gözetlerken öbür yandan da ihtiyar heyeti üyesine işaret vererek elini çoktan kapının tokmağına atmış bulunuyordu...

Birdenbire sokakta bir gürültü koptu... Birçok meziyetlerinden başka meraklı da olan uzman ise, piposunu çarçabuk doldurarak, sokağa fırladı. Ama şakacılar kaçmışlardı. Muhtar, içi dışına çevrili siyah bir koyun gocuğu giymiş bir adamı kolundan sürükleyerek bağırıyordu:

- Hayır, sen elimden kurtulamazsın.

Uzman, fırsattan yararlanarak, herkesin rahatını bozan bu adamın yüzünü görmek için koştu. Ama uzun bir sakal ve boyalı bir yüzle karşılaşınca korku ile geri çekildi. Muhtar, hiçbir direnme göstermeksizin sessizce yürüyen ve sanki kendi evine gider gibi ardı sıra gelen tutsağını kapıya doğru sürüklerken bağırmakta devam ediyordu:

- Hayır, elimden kurtulamazsın.

Bunları söyledikten sonra da üyeye seslendi:

- Karpo, anbarı aç! Biz bunu şimdilik karanlık anbara tıkalım da... Sonra kâtibi uyandırır, ihtiyar heyetini toplarız; bütün bu serkeşleri birer birer yakalar, hemen bugün hepsi hakkına bir ceza kararlaştırırız.

Üye anbarın dehlizdeki kapısında asılı duran küçük kilidi açtı. İşte tam bu sırada dehlizin karanlığından yararlanan tutuklu, beklenmeyen bir atılımla birdenbire muhtarın elinden fırladı.

Tutsağını bu sefer yakasından daha sıkı yakalayan muhtar:

- Nereye? diye bağırdı.

İncecik bir ses:

- Bırak, benim! diye inledi

- Olmaz, olmaz delikanlı. Değil kadın taklidi, ama şeytan taklidi bile yapsan, beni aldatamazsın.

Muhtar tutsağını karanlık anbarın içine şiddetle itti. Zavallı tutsak yere yuvarlanarak inledi. Muhtar, üyeyle birlikte kâtibin evine yollandı. Uzman da ağzından vapur gibi dumanlar savurarak arkalarından koştu.

Üçü de başlarını önlerine eğmiş oldukları halde düşünceli düşünceli gidiyorlardı. Birdenbire karanlık bir sokağın dönemecinde alınlarını şiddetle bir şeye çarparak bağırdılar. Karşıdan da böyle bir feryad duyuldu. Karanlığın içinde tek gözüyle dikkat kesilen muhtar, kâtibi ve yanındaki iki üyeyi hayretle tanıdı:

- Ben de sana geliyordum muhtar efendi.

- Çok tuhaf işler oluyor kâtip efendi.

- Evet, çok tuhaf şeyler dönüyor muhtar efendi.

- Ne oluyor?

- Delikanlılar azıttılar, alay alay sokaklarda rezalet çıkarıyorlar. Efendimiz hakkında öyle şeyler söylüyorlar ki huzurunuzda tekrar etmekten utanıyorum; sarhoş bir moskal(*) bile bu sözleri murdar ağzına almaktan çekinir. (Alaca bir şalvar ve şarap mayası renginde bir yelek giymiş olan hafif vücutlu kâtip bunları söylerken boynunu ileri geri oynatıp duruyordu.) Bir parça dalar gibi olmuştum. Bu mel'un

(*) Moskal: Çarlık Rusyasında aşağılayıcı anlamda büyük Ruslara ve özellikle Moskovalılara verilen addır.

kopuklar edepsizce şarkılar söyleyerek ve kapımı çalarak beni uyandırdılar. Ellerini, ayaklarını bir güzel bağlamak istedim. Ama ben şalvarımı, yeleğimi giyinceye kadar her biri bir yana kaçıştı. Bununla birlikte elebaşıları elimizden kurtulamadı. O şimdi nezarethane olarak kullanılan evde şarkı söleyip duruyor. Bu mel'unun kim olduğunu öğrenmeyi çok istedim. Ne var ki, günahkârlar için demir döven şeytan gibi, yüzü gözü is içinde kaldı.

- Kılığı nasıldı kâtip efendi?

- İt oğlu it ters çevrilmiş siyah bir gocuk giymişti muhtar efendi.

Yalan söylemiş olmayasın kâtip efendi? Ya bu çapkın şimdi bizim karanlık anbarda kapalı ise?..

- Hayır muhtar efendi, kızma ama, sen galiba biraz yanılıyorsun.

- Işık getirin! Görelim şu çapkını o halde.

Işığı getirdiler. Kapının kilidini açtılar. Muhtar karşısında baldızını görünce hayretinden dona kaldı. Kadın:

- Cevap ver bakalım, sen aklını hepten mi kaçırdın? diye çıkışmaya başladı. Beni karanlık anbara ittiğin vakit o tek gözlü kellende acaba bir damla beyin var mı idi? Bereket versin talihim varmış da başımı demir çengele çarpmadım. Sana "benim" diye bağırmadım mı? Kahrolasıca ayı, demir gibi pençelerinle beni yakaladın ve ittin; inşallah öbür dünyada da seni şeytanlar itsin.

Kadın bu son sözlerini, özel bir işini görmek için dışarı çıktığı sokak kapısının arkasından söylemişti.

Kendine gelen muhtar:

- Evet, görüyorum ki senmişsin, dedi. Ne dersin kâtip efendi? Bu mel'un kopuk, iblisin ta kendisi değil midir?

- Evet muhtar efendi, iblisin ta kendisi.

Bu kopuklara adamakıllı bir ders vermek, onları işleriyle, güçleriyle uğraşmaya zorlamak zamanı gelmedi mi?

- Çoktan geldi, muhtar efendi, çoktan geldi.

- Bu budalalar kafalarına... Bu da ne? Sokaktan baldızımın sesini duyar gibi oldum. Evet ne diyordum. Bu budalalar kafalarına, kendilerini benimle bir tutmayı koymuşlar... Beni, kendilerinin akranı, sıradan bir kazak zannediyorlar.

Bu sözleri izleyen kısa bir öksürük ve tek gözün, kaşların altından çevreye bakması muhtarın önemli bir şey söylemeye hazırlandığına işaret ediyordu.

- Bin bilmem kaç yılında - kafamı kessen şu kör olasıca tarihleri bir türlü söyleyemiyorum - Evet, bin bilmem kaç yılında o zamanki komiserlerden Sedaçem'e, kazakların en akıllısını seçmesi emrolunmuştu. Evet! (muhtar, bu "evet" kelimesini parmağını havaya kaldırarak söylemişti.) Çariçe'ye konukçuluk yapacak olan bu kazak herkesten akıllı olmalı idi. Ben o zamanlar...

- Bunları anlatmaya gerek yok, muhtar efendi. Çünkü artık bunları herkes biliyor. Çariçe'nin iltifatını nasıl kazandığını artık bilmeyen kalmadı. Ama şimdi, benim dediklerimin doğru çıktığını itiraf et. Gocuğunu tersine giymiş o kopuğu yakaladığını söylemekle yanılmış olmadın mı?

- Haa... Bu ters gocuk giymiş şeytana gelince, öbürlerine bir ibret olmak üzere onu zincire vurup adamakıllı cezalandırmak gerek. Hükümet kuvvetinin ne olduğunu iyice bir anlasınlar. Muhtar burada Çarı değil de başka birisini mi temsil ediyor sanki? Sonra öteki delikanlıları da ele geçiririz. Bu alçak kopukların, domuz sürüsünü bostanıma sürüp bütün lahana ve hıyarlarımı nasıl yedirdiklerini unutmadım. Bu piç kurularının harmanımı dövmek istemediklerini unutmadım. Daha unutmadığım birçok şeyler de var. Ama bunları bir yana bırakalım. Şimdi asıl öğrenmek istediğim şey, gocuğu ters giymiş bu iblisin kim olduğudur.

Bütün bu konuşmalar sırasında, bir kuşatma topu gibi suratı hep duman içinde bulunan uzman, kısa piposunu dudaklarından çekerek çevreye bir duman bulutu savurduktan sonra:

- Bunun ele avuca sığmaz bir herif olduğu görülüyor, dedi. Böyle bir adamı, ne olur ne olmaz diye rakı fabrikasında bulundurmak hiç de fena bir şey olmayacak... Hatta onu kandil yerine meşe ağacının tepesine asmak daha iyi olur.

Savurduğu bu nükte, uzmanın pek hoşuna gitti. Öbürlerinin bunu beğenmesini beklemeden hırıltılı bir gülüşle, kendi kendini alkışladı.

Bu sırada onlar, hemen hemen yere batmış küçük bir kulübeye yaklaşıyorlardı. Hep merak içinde idiler. Kapının önünde durdular. Kâtip anahtarı çıkardı ve kilide soktu. Ama anahtar uymadı. Çünkü bu, kendi sandığının anahtarı idi. Bekleyenlerin sabırsızlığı artmıştı. Kâtip ellerini ceplerine sokarak anahtarı aramaya, bulamayınca da küfür etmeye başladı.

Alaca şalvarının derin ceplerinde anahtarını aramak için iki kat olan kâtip, sonunda:

- Buldum!.. dedi, ve anahtarı çıkardı. Bu kelime üzerine kahramanlarımızın yürekleri sanki tek bir yürek haline geldi. Bu birleşmiş kocaman yürek öyle şiddetle çarpmaya başladı ki kocaman kilidin, açılırken çıkardığı ses bile bunu bastıramadı.

Kapı açıldı... Muhtarın yüzü kireç gibi oldu. Uzman buz kesildi; saçları dimdik oldu. Kâtibin yüzünü bir dehşet kapladı. Üyeler yerlerinde dona kaldılar. Hep bir anda açılan ağızlarını bile kapayacak halde değillerdi: Karşılarında muhtarın baldızı duruyordu.

Kadının şaşkınlığı da onlardan aşağı kalmıyordu. Bununla birlikte biraz kendine gelir gelmez onlara yaklaşmak için bir harekette bulundu. Muhtar vahşi bir sesle:

- Dur!..

Diye haykırdı ve kapıyı kadının üzerine kapayarak devam etti:

- Efendiler, bu şeytandır. Ateş getirin! Çabuk ateş getirin. Beylik kulübeye acımayacağım... Yakın, yakın onu! Yeryüzünde şeytanın kemiklerinden bile eser kalmasın!

Kapının arkasından bu müthiş kararı duyan baldız, korkudan bir çığlık kopardı. Uzman:

- Ne oluyorsunuz arkadaşlar, dedi. Allaha şükür saçlarınız neredeyse kar gibi bembeyaz olacak! Oysa siz hâlâ akıllanmamışsınız! Cadı, âdi ateşle yanmaz. Onu ancak pipo ateşi yakar. Durun hele, ben şimdi her şeyi yoluna koyarım.

Uzman bunları söyledikten sonra piposundaki ateşleri bir tutam kuru ot içine dökerek üflemeye başladı. Bu sırada zavallı baldız, büyük bir dehşet içinde olduğu halde, yüksek sesle yalvarmaya ve onları inandırmaya çalıştı.

Bunun üzerine kâtip de lafa karıştı:

- Durun kardaşlar, dedi; boşuna günaha girmeyiniz! Belki de bu aslında şeytan değildir. O, yani şu içerdeki, haç çıkarmaya razı olursa o zaman gerçekten şeytan olmadığına inanırız.

Bu öneri kabul edildi. Kâtip dudaklarını kapının yarığına dayayarak içeri seslendi:

- Bana bak şeytan, yerinden kımıldamazsan sana kapıyı açarız.

Kapıyı açtılar. Muhtar, kaçmak gerektiği takdirde gerisini güvencede bulundurmak ister gibi arkasına bakınarak:

- Haç çıkar! dedi.

Baldız haç çıkardı.

Hay Allah mustahakını versin! Gerçekten baldızımmış. Hangi iyi saatte olsunlar seni bu deliğe tıktılar.

Baldız, delikanlıların onu sokakta kucaklayıp bütün direnmesine rağmen kulübenin geniş penceresinden içeriye nasıl soktuklarını ve üzerine pencere kanatlarını nasıl kapadıklarını hıçkırarak anlattı. Kâtip pencereye baktı. Geniş kanatların pervazları kopmuştu. Kanatlar yalnız üst kısımlarından bir tahta parçasıyla çivili idiler.

Baldız, birkaç adım geri çekilen ve tek gözüyle halâ kedisini incelemekte olan muhtara dönerek:

- Seni gidi tek gözlü şeytan seni! dedi. Senin fikrini ben biliyorum. Kızların peşinde serbestçe koşabilmek için beni yakmak istedin. Ak saçlı dedenin çocukça hareketlerini görecek kimse kalmayacak diye sevindin değil mi? Bu akşam Galya ile ne konuştuğunu bilmiyor muyum sanıyorsun? Ahhh!.. Ben hepsini biliyorum. Beni aldatmak zordur, hele senin akılsız başın beni hiç aldatamaz. Ben uzun zaman sabrederim, ama sonrasına karışmam...

Baldız bunları söyledikten sonra yumruğunu muhtara göstererek hızla oradan uzaklaştı. Muhtar mıhlanmış gibi yerinde duruyor ve eliyle başını kaşıyarak düşünüyordu:

- Hayır, diyordu, bu işte yine bir şeytan parmağı var.

Bu sırada içeri giren köy üyeleri bağırdılar:

- Yakaladık.

Muhtar sordu:

- Kimi yakaladınız?

- Ters gocuklu şeytanı.

Muhtar, üyelerin yakalayıp getirdikleri tutukluyu elinden tutarak:

- Getirin onu buraya, diye bağırdı. Siz aklınızı mı kaybettiniz? Bu, sarhoş Kalenik'tir.

- Bu ne acaip iştir Muhtar efendi! Herifi yakalamıştık... Şu kör olası delikanlılar sokağın içinde çevremizi aldılar. Dans etmeye, bizi itip kakmaya, dillerini çıkarmaya başladılar. Herifi elimizden almaya çalıştılar. Allah belalarını versin... Elimizdeki öteki idi. Nasıl oldu da bu karga onun yerine geçti. Burasını Allah bilir.

Gerek bu haydudu, gerek sokakta görülecek diğer kimseleri yakalayıp cezaları verilmek üzere bana getirmenizi emrediyorum.

Oradakilerin bir kısmı muhtarın ayaklarına kapanarak:

- Aman Muhtar Efendi, diye bağrıştılar, bu heriflerin suratlarını bir görseniz!.. Anamızdan doğduk doğalı böyle su-

rat görmedik. Günaha girmek işten bile değil Muhtar efendi. Bunları gören bir insanın korkusundan ödü patlar. Böylesine korkutulmuş bir adama hiçbir kocakarı kurşun dökmez.

- Ben size kurşun dökmeyi gösteririm. Siz ne yapıyorsunuz? Emirlerime karşı mı geliyorsunuz? Yoksa siz de mi onlarla birlik oldunuz? Siz de mi isyan ettiniz? Bu ne rezalet? Bu ne kepazelik? Bu sizin yaptığınız düpedüz haydutluktur. Siz... Siz... Ben bütün bunları komisere haber vereceğim. Hemen şimdi... Duyuyor musunuz, şimdi. Yıkılın, defolun karşımdan! Yoksa... Yoksa ben size...

Oradakilerin hepsi kaçıştı.

V

Boğulmuş Kız

Hiçbir şeyden çekinmeksizin, kendisini yakalamaya çıkanlardan korkmaksızın bütün bu karışıklıkların elebaşısı olan adam yavaş yavaş göle, eski eve doğru gidiyordu. Bu elebaşının Levko olduğunu söylemeye bilmem gerek var mıdır? Siyah gocuğunun önü açık, şapkası elinde idi. Nohut gibi ter döküyordu.

Akça ağaç ormanı karanlık bir görkem içinde yükseliyordu. Yalnız aya karşı olan cephesine gümüş renginde ince bir toz tabakası serpilmiş gibiydi. Durgun gölden bir serinlik esti. Yorgun yolcu soluk almak için kıyıya oturdu. Her şey sessizdi. Yalnız ormanın derinliklerinden bülbül sesleri geliyordu. Önüne geçilmez bir uyku delikanlının gözlerini hızla kapamaya başladı. Yorgun bedeni hemen oracıkta kendinden geçmeye hazırdı. Başı önüne eğildi...

Delikanlı gözlerini ovuşturarak ayağa kalktı:

- Hayır, dedi, sonra burada uyur kalırım.

Çevresine bakındı; gece, ona daha parlak göründü. Garip ve büyüleyici bir parıltı ay ışığına karışmıştı. Levko böyle bir şeyi ömründe görmemişti. Ortalığa gümüş bir sis çöküyordu. Çiçek açmış elma ağaçlarından ve gece çiçeklerinden her yana güzel bir koku yayılıyordu. Delikanlı gölün durgun sularına hayretle bakıyordu. Bölük başının tarihî evi ade-

ta suya yatmış gibi bütün görkemiyle gölde görünüyordu. Karanlık pancurların yerinde neşe saçan pencere camları ve kapılar göze çarpıyordu. İçerideki yaldızlar temiz pencere camlarından görünüyordu. İşte pencereler açılır gibi oldu! Soluk almadan ve kımıldamadan göle bakan Levko adeta gölün derinliklerine inmiş gibiydi. Beyaz bir dirseğin pencereden uzandığını, koyu kestane renkli saç dalgaları arasından hafifçe pırıldayan parlak gözleriyle sevimli bir başın pencereden baktığını ve bu dirseğe dayandığını gördü. Genç kız yavaşça başını sallıyor, işaret ediyor ve gülümsüyordu:

Delikanlının kalbi çarpmaya başladı... Sular kımıldadı ve pencere yeniden kapandı. Delikanlı yavaşça gölden ayrıldı ve eve baktı; evin karanlık pancurları açıktı. Pencereleri ay ışığında parlıyordu. Kahramanımız:

- Bak, diye düşündü; insanların yaptıkları dedikodulara ne kadar az inanmak gerekirmiş! Evini, sanki bugün boyatmış gibi boyası taptaze. Burada herhalde birisi oturuyor.

Yavaşça eve yaklaştı. Ama orada her şey sessizdi. Bülbüllerin o olağanüstü ötüşleri güçlü yankılar yapıyor ve birbirine karışıyordu. Bunlar, yorgunluktan ve zevkten ölür gibi oldukları zaman çekirgelerin sesleri ve kaypak gagalarıyla geniş su aynasına vuran bataklık kuşlarının haykırışları duyulmaya başlıyordu. Levko, yüreğinde tatlı bir rahatlık ve sessiz bir mutluluk duydu. Bandurasını eline alarak çalıp söylemeye başladı:

Ey sen güzel Ayım, benim Ayım
Ve sen parlak yıldızım
Genç kızın bulunduğu
Avluyu aydınlatınız!

Yavaşça pencere açıldı. Delikanlının yansısını gölde gördüğü aynı baş, söylenen şarkıyı dikkatle dinleyerek pencereden bakmaya başladı. Uzun kirpikleri, yarı yarıya gözlerini

kapıyordu. Bu baş, kar gibi, ay ışığı gibi soluktu. Ama ne kadar güzel, ne kadar olağanüstü idi. Bu baş, güldü. Levko titredi.

Genç kız başını bir yana eğerek ve sık kirpiklerini tamamıyla indirerek hafif bir sesle:

- Söyle genç kazak, dedi, bana bir şarkı söyle!

- Sana hangi şarkıyı söyleyeyim, benim güzel Pânoçkam.

Genç kız:

- Delikanlı...

Dedi ve gözyaşları solgun yanaklarından sessizce akmaya başladı. Genç kızın sözlerinde anlatılması güç bir dokunaklılık duyuluyordu:

- Delikanlı; bana üvey annemi bul! Bunu yaparsan senden hiçbir şey esirgemeyeceğim! Seni ödüllendireceğim. Seni zenginlik ve görkem içinde yüzdüreceğim. Bende ipekli pazubentler, mercanlar, gerdanlıklar var. Sana inciden bir kemer veririm. Bende altın da var... Delikanlı bana üvey annemi bul! Üvey annem korkunç bir cadıdır: Onun yüzünden dünya bana haram oldu; o beni azap içinde yaşattı; adi bir köylü kızı gibi beni çalıştırdı. Yüzüme bak! Yaptığı şeytanca büyülerle yanaklarımın pembeliğini giderdi. Beyaz gerdanıma bak! Onun demirden pençesiyle gerdanımda bıraktığı morluklar bir türlü çıkmıyor. Bir türlü yıkanmıyor... Ne yapsam temizlenmiyor. Beyaz ayaklarıma bak! Bu ayaklar çok yol yürüdü; ama halıların üstünde değil, belki kızgın kumlar, çamurlu topraklar, sivri dikenler üstünde yürüdü. Ya gözlerim... Bir de gözlerime bak! Gözlerim, akıttığım yaşlardan artık göremez oldular... Bul onu bana, delikanlı! Üvey annemi bul!

Kızın yükselir gibi olan sesi birdenbire kesildi. Gözyaşı selleri solgun yüzünden akmaya başladı. Delikanlının yüreğine bir ağırlık çöktü; yüreği merhamet ve acı ile doldu.

Yüreğini kaplayan derin bir heyecanla:

- Pânoçka, dedi, senin için her şeyi yapmaya hazırım. Ama üvey anneni nerede ve nasıl bulabilirim?

Genç kız acele acele:

- İşte, işte! dedi. Üvey annem orada! Kıyıda benim kızlarımla birlikte dans ediyor ve ay ışığında ısınıyor. Ama o kurnaz ve hilecidir, kendine boğulmuş bir kız süsü vermektedir. Ama ben onun burada olduğunu biliyorum, bunu hissediyorum. Onun burada bulunuşu bana ağırlık veriyor, beni boğuyor. Onun yüzünden, bir balık gibi serbest ve kolay yüzemiyorum, sapsız bir balta gibi suyun dibine batıyorum. Delikanlı, onu ara ve bul bana... Göster bana!

Levko kıyıya baktı: İnce gümüşten bir sis içinde hayal meyal fark edilen beyaz giysili, gölge gibi hafif kızlar, inci çiçekleri ile bezenmiş bir tarlayı andırıyorlardı. Gerdanlarında altın kolyeler, gerdanlıklar, takı altınları parlıyordu. Ama hepsinin renkleri solgundu. Bedenleri adeta saydam bulutlardan yapılmış gibiydi. Gümüşten ay ışığı altında saydam bedenleri her yana ışık saçıyordu: Dans eden boğulmuş kızlar Levko'ya biraz daha yaklaştılar; sesleri duyulmaya başladı. Durgun bir akşam vaktinde, rüzgârın okşayışıyla inildeyen dere kenarındaki kamışlar gibi gürültü ediyorlardı:

- Karga oyunu, karga oyunu oynayalım!

- Kim karga olacak?

Kura çektiler. Kendisine kura isabet eden kız kalabalıktan ayrıldı. Levko ayrılan kızı incelemeye koyuldu: Yüzü, giysisi, kısaca her şeyi öteki kızlardan farksızdı. Yalnız bu rolü istemeyerek oynadığı fark ediliyordu. Kızlar sıralandılar ve yırtıcı düşmanın saldırısından kurtulmak için hızla kaçmaya başladılar. Karga olan kız yorgunluktan bitkin düşerek:

- Hayır, dedi, ben karga olmak istemiyorum. Zavallı bir annenin piliçlerini kapmak bana ağır geliyor.

Levko:

- Sen cadıya benzemiyorsun!

Diye düşündü. Kızlar birbirlerine sordular:

- O halde kim karga olacak?

Kura çekmek için tekrar bir araya toplandılar. İçlerinden birisi:

- Ben karga olurum, dedi.

Levko dikkatle bu kızın yüzüne bakmaya başladı. Bu kız, sıralanan öteki kızları hızla ve cesaretle kovalıyor, kurbanını yakalamak için dört bir yana saldırıyordu. Bu sırada Levko, bu kızın bedeninin diğer kızlarınki gibi parlak olmadığını, bedeninin içinde kara bir leke bulunduğunu fark etti. Ansızın bir bağrışma duyuldu. Karga, kızların üzerine atılmış ve birisini yakalamıştı. Levko kızın tırnaklarının uzadığını, yüzünde şeytansı bir sevinç belirdiğini görür gibi oldu.

Levko eve doğru dönerek ve birdenbire parmağıyla karga olan kızı göstererek:

- İşte cadı! dedi.

Pânoçka güldü, kızlar bağrışarak cadıyı yakalayıp götürdüler.

Pânoçka Levko'ya döndü:

- Delikanlı, dedi, dile benden ne dilersen? Biliyorum ki sana altın gerekli değil: Sen Galya'yı seviyorsun. Oysa gaddar baban onunla evlenmene engel oluyor. Ama artık ona engel olmaz. Şu tezkereyi al ve babana ver!..

Pânoçka beyaz elini uzattı. Yüzü acaip bir pırıltı ile yanıyordu... Levko anlatılması güç bir heyecan, ıstıraplı bir kalp çarpıntısı içinde tezkereyi kaptı ve... Uyandı.

VI

Uyanış

Bulunduğu yerden ayağa kalkan Levko kendi kendine:

- Nasıl olmuş da uyumuşum?

Diye söylendi. Çevresine bakındı:

- Sanki gerçek! O kadar canlı ki! Olağanüstü, olağanüstü bir şey!

Başı üzerinde durmakta olan ay, gecenin yarısını gösteriyordu. Her yer sessizdi. Gölden bir serinlik esiyordu. Tepedeki eski ev kapalı pencereleriyle hazin bir görünüm meydana getiriyordu. Evi kaplayan yosunlar ve yabani otlar, burada çoktan beri kimsenin oturmadığını gösteriyordu. Bu sırada Levko bütün uyku süresince, sinirli bir kasılmayla sıkılı duran yumruğunu açtı. Tezkerenin avucunda olduğunu anlayınca hayretinden bağırdı. Tezkereyi elinde evirip çevirerek:

- Ah, eğer okumak bilseydim!..

Diye düşündü. Tam bu sırada arkasında bir gürültü koptu:

Korkmayın, herifi hemen yakalayın! Ne korktunuz? Biz on kişiyiz. Bunun şeytan değil, bir insan olduğuna kalıbımı basarım.

Muhtarın bu sözlerinden sonra Levko, birkaç elin birden kendisini yakaladığını hissetti. Bu ellerden bir kısmı korkudan titriyordu. Muhtar, Levko'nun yakasına yapışarak:

- Ahbap, çıkar bakalım şu korkunç maskeni, dedi. İnsanları ürküttüğün yeter artık.

Tek gözünü Levko'ya diken muhtar şaşırdı kaldı. Hayretinden birkaç adım geri çekilerek ve ellerini iki yanına bırakarak bağırdı:

- Levko, oğlum!.. Sen ha! Hay şeytanın piçi hay! Ben de bu işleri yapan hangi iblistir, hangi aksi şeytandır diye düşünüp duruyordum. Meğer bütün bunları yapan senmişsin! Demek babana kötülük yapmak isteyen, sokaklarda soygunlar yapan, şarkılar düzen hep senmişsin ha! Vay Levko vay! Maksadın ne? Sırtın mı kaşınıyor? Bağlayın şunu!

Levko:

- Dur, baba, dedi. Şu tezkereyi sana vermem emir olundu.

- Şimdi tezkerenin sırası değil, bağlayın şunu!

Tezkereyi açan kâtip:

- Dur Muhtar efendi, dedi. Komiserin yazısı.

- Komiserin mi?

Üyeler de aynen tekrarladılar:

- Komiserin mi?

Levko da kendi kendine:

- Komiserin mi imiş? diye düşündü. İşte anlaşılmaz bir mucize daha!

Muhtar:

- Oku, oku, dedi. Bakalım komiser efendi ne yazıyormuş?

Uzman piposunu ağzında tutarak ve ateşini parmağıyla bastırarak:

- Komiser ne yazıyormuş? dedi. Dinleyelim bakalım.

Kâtip öksürdü ve okumaya başladı:

«Muhtar Yeftuh Makogonenko'ya emrimdir; duyduğumuza göre sen, koca bunak, bakaya kalan vergileri toplayıp köyde düzeni sağlayacak yerde büsbütün zıvanadan çıkarak kötü işler yapmaya başlamışsın...»

Muhtar, Kâtibi durdurarak:

- Vallah billah hiçbir şey duymuyorum, dedi.

Kâtip yeniden okumaya başladı:

"Muhtar Yeftuh Makogonenko'ya emrimdir. Duyduğuma göre sen, koca bu..."

Muhtar bağırdı:

- Dur, dur! Gereği yok. Gerçi okuduklarını duymadım ama, tezkerenin bu kısmında önemli şeyler olmadığını biliyorum. Aşağısını oku!

«Buna göre: Oğlun Levko Makogonenko'yu derhal, köyünüzdeki kazak kızı Galya Petriçenka ile evlendirmeni; keza büyük yol üzerindeki köprüleri onartmanı; hatta beylik işler için bile olsa benim haberim olmadan halkın arabalarını mahkeme kâtiplerinin emrine vermemeni sana emrediyorum. Oraya geldiğim vakit işbu emirlerimin yapılmamış olduğunu görecek olursam, bu işten yalnız seni sorumlu tutacağım.

Emekli Teğmen
Komiser
Kozma Derkaç - Drişpanovski»

Ağzını bir karış açan Muhtar:

- Görüyor musunuz? dedi. Duyuyor musunuz? Her şeyi Muhtardan soruyorlar. Buna göre emirlerimi dinlemeniz gerek. Mutlak surette itaat isterim. (Levko'ya dönerek sözüne devam etti) sana gelince... Komiserin emri gereğince -bu işin onun kulağına nasıl gittiğini her ne kadar benim için garip ise de - seni evlendireceğim. Ama bundan önce de sana

bir nagayka (*) ziyafeti çekeceğim. Biliyor musun hangi nagayka ile? Hani şu Meryem ana kandilinin yanında duvarda asılı duran nagayka ile. Yarın ben onu iyice bir onarayım... Peki sen bu tezkereyi nereden aldın?

Levko, işin böyle beklenmedik bir sonuca varmasından ötürü duyduğu hayrete rağmen, mektubun eline nasıl geçtiğini saklayacak ve kafasında başka türlü bir cevap hazırlayacak kadar akıllılık gösterdi:

- Dün akşam kasabaya kadar gitmiştim. Orada arabasından inmekte olan komisere rastgeldim. Bizim köyden olduğumu öğrenince bana bu tezkereyi verdi, ve dönüşte öğlen yemeğini yemek üzere bize uğrayacağını da, sana söylememi emretti.

- Sahi böyle söyledi mi?

- Evet, söyledi.

Muhtar yanındakilere dönerek son derece önemli bir eda ile:

- İşitiyor musunuz? dedi, komiser, kendi arzusuyla, bu aciz kuluna, yani bana, öğlen yemeğine gelecekmiş. Oh!

Muhtar bu sırada parmağını havaya kaldırdı. Başına da, adeta bir şeyler dinliyormuş gibi bir durum verdi ve tekrar sözüne devam etti:

- İşitiyor musunuz? Komiser bana öğlen yemeğine gelecek! Sen kâtip efendi, sen de ahbap, bu işe ne dersiniz? Bu, bize yalnız kuru bir onur getirmez, doğru değil mi?

Katip de fikrini söyledi:

- Hatırladığıma göre şimdiye kadar hiçbir komiser herhangi bir muhtarda öğlen yemeği yememiştir.

Muhtar sevinçli bir tavırla:

(*) Nagayka: Çarlık rusyasında kazakların halkı dağıtmak ve dövmek için kullandıkları bir çeşit kırbaçtır. Bu kırbacın ucuna çok sayıda bakır teller takılır. Bu tellerin uçlarında da küçük demir parçaları bulunur.

- Muhtardan muhtara fark var, dedi.

Muhtarın ağzı çarpıldı; daha çok uzak bir gökgürlemesini andıran boğuk ve kısık bir gülüşle güldü:

- Sen ne dersin kâtip efendi? diye tekrar söze başladı. Muhterem konuğumuzun onuruna her evin bir piliç veya bir parça kumaş veyahut ne bileyim işte... Başka bir şey getirmesini emretsem nasıl olur?

- İyi olur, muhtar efendi, iyi olur.

Bu arada Levko sordu:

- Babacığım düğün ne zaman olacak?

- Düğün mü? Ben şimdi sana düğünü gösterirdim! Ama saygıdeğer konuğumuza dua et! Yarın papaz nikâhınızı kıysın. Allah belanızı versin! Komiser emirlerinin nasıl harfi harfine yerine getirildiğini görsün. Çocuklar, artık uyumanız gerek, herkes evine gitsin. Bugünkü olay bana vaktiyle Çariçenin...

Muhtar bu sözleri söylerken her vakit yaptığı gibi çevresine anlamlı anlamlı bir göz attı.

Levko:

- Muhtar şimdi, Çariçeye nasıl konukçuluk ettiğini yine anlatmaya başlayacak, diye söylendi, ve vişne ağaçlarıyla çevrili, bildiğimiz eve doğru acele adımlarla, sevinçli sevinçli gitmeye başladı. Yolda kendi kendine düşünüyordu:

- İyi kalpli ve güzel Pânoçka! Allah sana ne muradın varsa versin! Seni öbür dünyada kutsal meleklerden hiç ayırmasın! Bu geceki mucizeden hiç kimseye söz etmeyeceğim. Bunu yalnız sana söyleyeceğim Galya'cığım! Bana ancak sen inanırsın ve benimle birlikte, boğulmuş mutsuz kızın ruhunun istirahati için dua edersin.

Levko eve yaklaştı; pencere açıktı. İçeriye vuran ay ışığı pencere önünde uyuyan Galya'nın yüzünü aydınlatıyordu. Genç kızın eli başının altında idi. Yanakları alev alevdi. Du-

dakları kımıldıyor, belirsiz bir biçimde Levko'nın adını söylüyorlardı.

- Uyu güzelim uyu!. Dünyadaki en güzel şeyler düşlerine girsin! Ama bunların hiçbirisi bizim uyanışımız kadar güzel olamaz!

Levko genç kızı kutsayarak pencereyi kapadı ve oradan uzaklaştı. Birkaç dakika sonra köyde her şey uyumuştu. Yalnız ay, yine eskisi gibi, görkemli Ukrayna göklerinin boşluklarında parlak ve olağanüstü ışıklar saçarak yüzüyordu. Tanrısal gece, yükseklerde görkemli bir biçimde soluk alıyor, bütün büyüklüğüyle yavaş yavaş sonuna eriyordu. Olağanüstü güzellikte gümüşten pırıltılar altında toprak da güzeldi. Ama artık bu güzelliklerle kimse kendinden geçmiyordu. Herkes derin bir uykuda idi. Yalnız köpek havlamaları zaman zaman bu sessizliği yırtıyordu. Sarhoş Kalenik, kendi evini bulmak için, uyumuş sokaklarda daha uzun süre dolaştı durdu.

PORTRE

I

Sçukin pazarındaki[*] tablo mağazasının önünde toplanan kalabalık gibisi hiçbir yerde görülmemiştir. Bu dükkân gerçekten de, en garip şeylerin bir koleksiyonuydu. Buradaki tabloların çoğu yağlı boyaydı; bunlar, üzerlerine koyu yeşil vernik sürülerek, koyu sarı yaldızlı çerçevelere konmuştu. Bembeyaz ağaçlarıyla kış, yangın ışıklarını andıran kıpkızıl bir akşam, şişkin kollarıyla ve çubuğuyla, insandan çok kolluk takmış hindiye benzeyen bir Flaman köylüsü gibi manzaralar, bu tabloların alışılmış konularını meydanagetiriyordu. Buna, başında koyun derisinden bir papak bulunan *Mirza Husrev*'in[**] bir portresiyle, üç köşe şapkalı eğri burunlu birkaç general portresinden oluşan bazı gravürleri de eklemek gerekir. Bundan başka bu gibi dükkânların kapılarında genellikle büyük tabakalar halinde, deste deste, taş basması resimler de asılıdır.

Bunlardan birinde Prenses *Miliktrisa Kirbityevna*,[***] bir başkasında ise evlerine, kiliselerine, hatta dua etmekte olan

(*) Petersburg'da ünlü bir pazar semti.

(**) 1829 yılında İran'da Rus büyükelçisi A. S. Griboyedov'un öldürülmesi üzerine, Rus hükümetinden özür dilemek için Rusya'ya yollanan İran prensi.

(***) Bova-Koroleviç adlı eski bir halk söylencesinin kahramanı.

elleri eldivenli iki Rus mujiğine ve kısmen de toprağına varıncaya kadar gelişigüzel kırmızı boya sürülmüş Kudüs şehri vardı. Genellikle bu gibi eserlerin alıcısı az, buna karşılık seyircisi çoktur. Lokantadan efendisine yemek götürmekte olan sersem bir uşak, besbelli epeyi zamandır bunların önünde ağzı açık durmaktadır; efendisinin bugün çorbayı soğuk içeceği kuşkusuzdur. Kaputlu bir asker, iki çakı satan şu bitpazarı kabadayısı, Ohta pazarının(*) sandığı papuç dolu bir satıcı kadını, yine burada her halde epeyi zamandan beri durmaktadırlar.

Hepsi de kendilerine göre bir hayranlık duyarlar: Mujikler genellikle parmaklarıyla gösterirler, kabadayılar daha ciddi bakarlar, uşak çocuklar ve çıraklar gülüşürler ve karikatürleri göstererek birbirleriyle alay ederler; sırtlarında tüylü ve kalın paltolar bulunan ihtiyar uşaklar ise sadece bir yerde dalga geçmiş olmak için bunlara bakarlar; satıcı kadınlara, genç Rus köylü karılarına gelince, bunlar da halkın ne konuştuğunu işitmek, neye baktığını görmek için, ellerinde olmayarak koşarlar.

Bu sırada oradan geçmekte olan genç ressam Çartkof da, elinde olmayarak, dükkânın önünde durdu. Sırtındaki eski paltosu, babayani elbisesi, bunun kendini tamamıyla mesleğine vermiş bir adam olduğunu ve gençler için her zaman gizemli bir çekiciliği olan şıklığa harcayacak kadar vakti olmadığını gösteriyordu. Genç ressam dükkânın önünde durdu; ilkin bu acayip tablolara için için güldü. Sonra, elinde olmayarak, bu eserlerin kimin işine yarayabileceğini düşünmeye başladı. Rus halkının *Yeruslan Lazareviç*'i(**), *Oburlar İle Ayyaşları*(***), *Fema ile Yerema*'yı(****) seyretmelerini hiç de

(*) Petersburg'un Ohta semtinde kurulan bitpazarı.

(**) Yeruslan Lazareviç: Rus mitolojisinde güç, kudret, gençlik ve zenginlik simgesi prens.

(***) Eski Rus folklorunda başkaları adına yiyip içip semirenleri betimleyen resimler.

(****) Rus şairlerinden Kirilov'un yarattığı söylence kahramanları.

tuhaf bulmadı; çünkü bu konular halkın kolayca anlayabileceği, erişebileceği şeylerdi. Ama şu kirli, alaca bulaca yağlı boya resimlerin alıcısı nerede? Oldukça yüksek bir sanat iddiasını taşıyan, ama sanat yerine bir zavallılık ifade eden bu Flaman köylüleri, bu kırmızı ve mavi manzaralar kimin işine yarar? Bunlar hiç de kendi kendine resim öğrenmiş bir çocuğun yaptığı resimler değildi. Böyle olsaydı, bütün duygusuzluk ve gülünçlüklerine rağmen, bu resimlerde hiç olmazsa azıcık canlılık izi görülürdü. Oysa burada sadece bir alıklık, yeri aşağı zanaatkârlık arasında olduğu halde akıl almaz bir biçimde güzel sanatlar içine giren güçsüzlük ve yeteneksizlik görünüyordu. Bu öyle bir yeteneksizlikti ki, kendi yeteneksizliğini algılayamadığı için, zanaatkârlığını getirip gerçek güzel sanat arasına sokmuştu. Hep aynı renk, hep aynı biçem; bir insandan çok kaba ve bayağı bir otomatın götürü işi yapan aynı alışkın eli!..

Ressam bu pis tabloların önünde epeyce durdu; Sonunda artık insanları tamamıyla hatırından çıkardı. Oysa bu arada, tüylü kalın bir palto giymiş bulunan ve geçen pazartesiden beri sakalını tıraş etmemiş olan ufak tefek, kıranta dükkan sahibi, hangi tablonun müşterinin hoşuna gittiğini, onun ne istediğini bilmeden uzun uzadıya müşteriye bir şeyler anlatıyor, pazarlığa girişiyor, fiyat üzerinde anlaşmaya çalışıyordu: "Bu köylülerle şu manzara için bir beyazınızı (*) alırım. Ama ne resim!.. Adeta insanın gözünü alıyor. Bunlar daha şimdi müzayede salonundan geldi. Üzerlerindeki vernikler bile daha kurumamış. Ya da şu kış tablosu; onu alınız!... On beş ruble! Yalnız çerçevesi kim bilir ne kadar eder? Ama ne kı !"

Bu arada tüccar, her halde kışın bütün güzelliğini göstermiş olmak için, tabloya hafif bir fiske vurdu:

"İkisini bir arada paketleyerek arkanızdan göndermemi emreder misiniz? Nerede oturuyorsunuz?. Hey küçük!.. Şuradan bir sicim ver!"

(*) Yirmi rublelik banknot.

Ressam, aceleci tüccarın ciddi olarak tabloları paketlemeye başladığını görünce kendini topladı:

"Dur azizim, dedi, bu kadar acele etme!.." Ama hiçbir şey almadan çıkıp gitmenin pek de iyi bir şey olmayacağını düşünerek:

"Dur bakalım; burada benim işime yarayacak bir şeyler olup olmadığına bir bakayım," diye ekledi. Eğilerek, pek de beğeneni çıkmadığı anlaşılan ve yerde yığılı duran, üzerleri tozlanmış, sararmış eski bir takım resimleri incelemeye koyuldu. Burada, bugün belki de dünyada soyları tükenmiş çok eski birtakım ailelerin portreleri, hiç bilinmeyen ve bezleri yırtılmış, çerçevelerindeki yaldızlar dökülmüş olan birtakım tasvirler, bir kelime ile her cins köhne süprüntü vardı.

Ama ressam içinden: "belki de bir şeyler bulurum," diye düşünerek tabloları incelemeye devam etti. Bu çeşit adi tablolar satan dükkanlarda, ıskarta resimler arasında büyük ressamlara ait tablolara rastlandığını birçok seferler işitmişti.

Dükkan sahibi, ressamın işi buna döktüğünü görünce aceleciliğini bir yana bıraktı; ciddiyetini takınarak her zamanki gibi yeniden kapıya durdu. Bir eliyle dükkânı göstererek geleni geçeni çağırmaya başladı:

"Babalık, buraya!.. İşte tablolar!.. Giriniz, giriniz!.. Bunlar müzayede salonundan yeni geldi..."

Genellikle boşu boşuna, bir sürü haykırdıktan ve kendi dükkânının karşısındaki komşusu paçavracı ile bol bol laf attıktan sonra, sonunda dükkânında müşteri bulunduğunu hatırlayan tablo tüccarı, sırtını dışarıdaki halka çevirerek dükkâna girdi.

"Nasıl," diye sordu, "bir şeyler seçtiniz mi?"

Ressam ise epey zamandan beri - bir zamanlar çok güzel olduğu anlaşılan, şimdi ise bu güzellikten sadece birkaç iz taşıyan büyük bir çerçevenin içindeki - bir portrenin önün-

de hareketsiz olarak duruyordu. Bu, çok zayıf yüzlü, tunç renkli, elmacık kemikleri çıkık bir ihtiyar adam portresiydi. İhtiyarın yüz çizgileri, bir kasılma sırasında resmedilmiş gibiydi; bu çizgilerde, hiç de kuzey insanlarına özgü olmayan bir enerji, bir şiddet okunuyordu. Bu çizgilere gün ortası sıcağının alevleri yansıyordu. İhtiyarın üzerinde Asyalı'ların giydiği harmaniye benzer geniş bir manto vardı. Portre oldukça hırpalanmıştı ve toz içindeydi. Ama buna rağmen ressam, üzerindeki tozları temizleyince, portrede bir ressamın yüksek sanatının izlerini gördü. Portre henüz bitmemişe benziyordu; ama bundaki insanı şaşırtan fırça kudreti hemen göze çarpıyordu.

Portrede her şeyden üstün, en olağanüstü yer gözlerdi: Ressam, fırçasının bütün kudretini, bütün ustalığını buraya vermiş gibiydi. Bu gözler, tuhaf canlılıklarıyla, âdeta portrenin bütün uyumunu bozarcasına portrenin içinden bakıyor, hep bakıyorlardı...

Ressam portreyi kapıya yaklaştırınca bu gözler daha canlı bakmaya başladı. Bunlar, hemen hemen aynı etkiyi halk üzerinde de yaptı. Ressamın arkasında durmakta olan bir kadın:

"Bakıyor, bakıyor!" diye haykırdı ve geri geri çekildi.

Ressam, kendisinin de pek anlayamadığı, tatsız bir duygunun etkisi altında kaldı, resmi tekrar yere bıraktı.

Dükkân sahibi: "Portreyi neye almıyorsunuz?" dedi. "Alsanıza!"

Ressam, "Kaça?" diye sordu.

"Canım bunun için bir şey isteyecek değilim. Yetmiş beş kapik veriniz!"

"Hayır."

"Peki, siz ne veriyorsunuz?"

Ressam gitmeye davranarak: "Yirmi kapik veriyorum," dedi.

"Amma da fiyat biçermişsiniz ha!.. Yirmi kapiğe yalnız bunun çerçevesini alamazsınız!.. Herhalde bunu yarın almak niyetindesiniz? Efendi, efendi dönün geriye!.. Hiç olmazsa on kapik daha veriniz! Alın, alın; yirmi kapik verin!.. Doğrusunu isterseniz, siftah etmek için veriyorum. İlk müşterim sizsiniz!.."

Dükkâncı bunları söyledikten sonra eliyle:

"Portre cabadan gitti!.." demek isteyen bir hareket yaptı...

Bu suretle Çartkov, tamamıyla rastlantı eseri bu eski portreyi satın almış oldu. Sonra da aklından şunları geçirdi: "Bunu ne diye satın aldım? Sanki bu benim ne işime yarar?"

Ama artık yapacak hiçbir şey yoktu. Cebinden yirmi kapik çıkardı, mal sahibine verdi. Tabloyu koltuğu altına alarak yollandı. Yolda giderken portre için verdiği yirmi kapiğin son parası olduğunu hatırladı, canı sıkıldı. Kederle karışık tuhaf bir kayıtsızlık aynı anda ruhunu sardı. İşleri kötü giden bir Rus duygusuyla:

"Hay Allah belasını versin!.. Bu dünyada yaşamak ne kötü!.." diye söylendi.

Her şeye karşı tam bir kayıtsızlık içinde hızlı adımlarla, âdeta alışkanlıkla, yoluna devam etti.

Gurubun kızıl renkleri göğün yarısında henüz duruyordu. Yüzleri guruba doğru dönük olan evler, hafifçe bu sıcak ışığa boyanmıştı. Bu arada ayın soğuk ve mavimtırak ışıkları da gittikçe güçleniyordu. Evlerin, sokaktan gelip geçenlerin yarı saydam ve hafif gölgeleri, uzun kuyruklar halinde toprağa vurmuştu.

Ressam hafif, belirsiz, saydam bir renkle kızarmış olan gökyüzüne yavaş yavaş bakmaya başladı. Aynı zamanda ağzından, "Ne güzel bir renk uyumu!.. Hay Allah belasını versin, canım sıkılıyor," sözleri döküldü.

Ressam, durmadan koltuğu altından kaymakta olan portreyi düzelterek adımlarını hızlandırdı. Ter içinde, yorul-

muş bir halde Vasilyefski Ostrov'da onbeşinci caddedeki evine geldi. Güçlükle ve dinlene dinlene, bulaşık sularıyla ıslanmış, kedi ve köpeklerin ayak izleriyle kirlenmiş merdivenlerden çıktı. Kapısını çaldı. Ama hiçbir cevap alamadı; demek ki evde kimse yoktu. Pencereye dayandı. Sonra, mavi bir gömlek giymiş canyoldaşının - modelinin, boyalarını temizleyeninin, ayakkaplarıyla kirlettiği tahtaları sileninin - ayak sesleri duyuluncaya kadar sabırla beklemeye başladı.

Gelen delikanlının adı Nikita idi. Bey evde olmadığı zamanlar bütün vaktini sokak kapısının önünde geçirirdi. Nikita, anahtarını, karanlıktan iyi seçilmeyen kilidin deliğine uydurmak için bir hayli uğraştı. Sonunda kapı açıldı. Çartkov - kendileri hiç farkında olmadıkları halde ressam evlerinde hep böyle olan - buz gibi koridoruna girdi. Paltosunu Nikita'ya vermeden atölyesine geçti. Burası, kare biçiminde, büyük, ama alçak tavanlı, pencereleri buz tutmuş bir odaydı. Odada resimle ilgili her cins eski püsküler; alçıdan el parçaları, çerçeveler, gerilmiş bezler; başlanmış ve bitmemiş eskizler, sandalyelere asılmış birtakım örtüler vardı.

Ressam çok yorulmuştu. Paltosunu çıkardı. Getirdiği portreyi gelişigüzel iki küçük resim muşambası arasına koydu. Kendini dar bir kanepenin üzerine attı. Kanepenin deriden olduğunu ileri sürmek mümkün değildi. Çünkü deriyi tutturmak için çakılan küçük çiviler, çoktandır deriden ayrılmıştı. Deri de çoktandır, kendi kendine çivisiz duruyordu. Nikita bunun altına kirli çoraplar, kirli gömlekler, bir kelime ile yıkanmamış çamaşır doldururdu.

Ressam bu dar kanepenin üzerinde oturmak ve uzanmak ne kadar kabilse o kadar dinlendikten sonra, bir mum istedi.

Nikita, "Mum yok" dedi.

"Nasıl yok?"

"Zaten dün de yoktu."

Ressam, dün akşam da mum olmadığını hatırladı, sustu. Giysilerini Nikita'nın çıkarmasına izin verdi ve iyice eskimiş olan ropdöşambrını giydi.

Nikita, "Ha sahi, ev sahibi geldi," diye söylendi.

Ressam elini sallayarak, "Herhalde para istemeye gelmiştir? Biliyorum," dedi.

Nikita, "Evet," dedi. "Ama yalnız değildi."

"Yanında kim vardı?"

"Bilmiyorum kim vardı... Galiba bir polis komiseri."

"Polis komiserinin ne işi varmış?"

"Ne işi olduğunu bilmiyorum.. Ev sahibi kiranın verilmediğinden söz etti."

"Peki bundan ne çıkar?"

"Ne çıkacağını bilmem. Ev sahibi: «Kirayı vermeyecekse evden çıksın!» diyor. "Yarın ikisi de yine geleceklerini söylediler."

Çartkov melankolik bir kayıtsızlıkla, "Varsın gelsinler," dedi ve bütün benliğini derin bir üzüntü kapladı.

Genç Çartkov, geleceği parlak, yetenekli bir ressamdı.

Fırçasının gözlemci ve inceleyici kesilerek, ani atılımlarla onu doğaya yaklaştıran, nöbeti andırır bazı dakikaları oluyordu.

Profesörü ona birçok seferler: "Sen yetenekli bir ressamsın" demişti. "Bu yeteneğini ziyan edersen günah olur. Ne var ki, sen sabırsızsın, gelgeç gönüllüsün! Bir şey hoşuna gitti mi, ya da seni çekti mi hemen atılır, ötekini savsaklarsın!.. Onlara artık bakmak bile istemezsin! Dikkat et, gelgeç bir ressam, bir moda ressamı olmamaya çalış!.. Sendeki boyalar daha şimdiden kulak tırmalayıcı bir şekilde haykırmaya başladı. Resimlerin kesin değil, hatta onlara zayıf bile denilebilir... Çizgiler görünmüyor. Sen moda olan birtakım

ışıkların, ilk bakışta göze çarpan şeylerin peşinde koşmaya başladın! Dikkat et, yabancıları taklide başlıyorsun! Kendini koru! Eğlence âlemi seni kendine çekmeye başladı: Bazen boynunda ipekli mendiller, başında parlak ve şık şapkalar görüyorum. Bunlar çekici ve aldatıcı şeylerdir. Sonra para karşılığı, moda olan bazı tablolar, portreler yapmaya kalkarsın! Ama bu gibi şeyler yeteneklerini geliştirmez, mahveder. Sabırlı ol! Her iş üzerinde düşün! Züppeliği bırak. Bırak başkaları para kazansın. Sende olan şeyler sende kalsın!"

Profesör kısmen haklıydı. Sanatçımız, bazen gerçekten de, şıklık taslamak, hovardalık etmek, bir kelime ile gençliğini göstermek arzularına kapılırdı.

Bununla birlikte her seferinde kendini tutmasını bilirdi. Bazen, fırçasına sarıldığı zaman her şeyi unutur, ancak yarıda kalmış güzel bir düşten uyanır gibi, ondan ayrılırdı. Zevki, göze çarpacak bir biçimde gelişiyordu.

Gerçi henüz *Raphael*'in bütün derinliğini anlamamakla birlikte, yine de *Guido*'nun hızlı ve geniş fırçasının çekiciliğine kapılıyor, *Titien*'in portreleri önünde de duruyor, *Flaman*'ların karşısında hayranlık duyuyordu.

Eski tabloları örten giz perdesi onun için henüz tamamıyla kalkmadığı halde yine bir şeyler anlar gibi oluyor, içinden gelen bir duygu ile, kendisine eski ustaların erişilmez bir yükseklikte yüzdüklerini söyleyen hocasıyla hiç de aynı fikirde bulunmuyordu. Hatta Ondokuzuncu Yüzyılın bazı alanlarda hissedilecek derecede onları geçtiğini, şimdi doğanın, âdeta eskisinden daha canlı, daha parlak, aslına daha uygun taklit edildiğini bile sanıyordu. Bir kelime ile o bu konuda, ufak bazı şeyler elde eden ve bunu mağrur benliklerinde duyan gençler gibi düşünüyordu. Bazen, oradan gelip geçen bir Fransız veya Alman ressamın, hatta hiç de resim yeteneği olmadığı halde, yalnız alışkın bir hareketle, fırçasının

cüretiyle, boyasının parlaklığıyla çevrede büyük bir gürültü kopardığını ve çok para kazandığını gördüğü zaman canı sıkılırdı.

Bu düşünce, yemesini içmesini unutacak kadar kendini işine verdiği zamanlar değil, belki şiddetli bir geçim sıkıntısı içinde bulunduğu zamanlar, boyasını, fırçasını satın alacak parası olmadığı zamanlar, sırnaşık ev sahibinin kirayı istemek için kendisini günde on sefer rahatsız ettiği zamanlar aklına gelirdi. Bu anlarda onun aç imgeleminde zengin ressamın bahtı, gıpta ile canlanırdı: Yine bu anlarda onun kafasında, çoğu zaman her Rusun kafasında doğan bir düşünce doğardı: Her şeyi fırlatıp atmak, avunmak için gidip içmek ve eğlenmek.

Şimdi de, hemen hemen buna benzer bir ruh durumu içindeydi.

Can sıkıntısıyla:

"Evet! Sabret, sabret!" diye söylendi. "Nihayet sabrın da bir sınırı vardır. Sabret! Ama yarın hangi para ile öğle yemeğini yiyeceğim? Kimse bana borç para vermez! Bütün resim ve tablolarımı satılığa çıkarsam bunların topuna yirmi kapikten fazla verecek adam bulunmaz! Hiç kuşku yok ki bunlar yararlı şeylerdir; ben bunu biliyorum: Bunların hiçbirisi boşa gitmedi. Ben bunların herbirisinden bazı şeyler öğrendim. Ama neye yarar? Etütler, denemeler! Bunlar hiçbir zaman etüt ve deneme olmaktan ileri geçemeyecek. Hem adımı tanımadan bunları kim satın alır?"

"Sonra benim yaptığım eski çağ heykellerinin kopyaları, atölyede modele göre yapılmış resimler, benim henüz bitmemiş *Psyché*'nin(*) aşkı ya da odamın manzarası, veya bugünkü moda ressamlarından herhangi birinin portresinden daha iyi olmasına rağmen, benim Nikita'nın portresi, kimin ne işine yarar? Ne olacak sanki? Öteki ressamlar gibi para

(*) Psyché: Yunan mitolojisinde aşk tanrısı Eros'u kendisine âşık eden güzel.

kazanmak olanağı varken ne diye zahmet çekiyorum, bir öğrenci gibi ne diye alfabe üzerinde duruyorum?"

Ressam bu sözleri söyledikten sonra birdenbire titredi, sarardı. Yere bırakılmış olan tablodan fırlamak istercesine kasılmış bir yüz ona bakıyordu. İki korkunç göz âdeta onu yemeye hazırlanır gibi kendisine dikilmişti. Portrenin dudaklarında tehdit edici bir "sus!" emri okunuyordu.

Bu manzaradan ürken ressam bağırmak, gamsız horultusuyla koridoru inleten Nikita'yı uyandırmak istedi. Ama birdenbire bundan vazgeçti, gülmeye başladı. Korkusu bir anda dağılmıştı. Bu, ressamın bugün satın aldığı ve tamamıyla unuttuğu portre idi. Odaya vuran ay ışığı bu portreyi de aydınlatmış, ona garip bir canlılık vermişti. Ressam portreyi silmeye ve gözden geçirmeye koyuldu. Bir sünger ıslattı, onu birkaç kez portre üzerinde baştan başa gezdirdi; tablonun üstünde toplanan tozlarla çamurları hemen sildi, onu karşısındaki bir duvara astı. Resimdeki olağanüstü sanata, daha büyük bir hayranlık duymaya başladı. Portrenin bütün yüzü âdeta canlanmıştı; gözleri ressama öyle bir bakıyordu ki, ressam titredi, geri geri çekilerek şaşırmış bir halde:

"Bakıyor, tıpkı canlı gibi bakıyor" diye söylendi.

Birdenbire hatırına ünlü *Léonardo da Vinci*'nin bir portresi hakkında profesörünün çok eskiden anlatmış olduğu bir hikâye geldi. Büyük ressam bu portre üzerinde birçok yıllar uğraştığı halde bunu gene de bitmemiş bir portre sayıyormuş. Oysa *Vasari*(*) nin anlattığına göre bu portre bütün sanat eserlerinin en başarılısı, en mükemmeli imiş. Bu portrenin en başarılı ve en mükemmel yeri, çağdaşlarının da hayran oldukları gözleri imiş. Hatta gözlerdeki en küçük, zorlukla seçilebilen kılcal damarlar bile gözardı edilmemiş, tuval üzerine tesbit edilmiş. Ama burada, şimdi karşısında

(*) Vesari (*1511-1574): Ünlü İtalyan ressam, mimar ve heykeltraşı. Rönesans döneminde yaşamış ünlü ressam, mimar ve heykeltraşların yaşamlarını anlatan bir eseri vardır.

durmakta olan portrede garip bir şey vardı. Bu artık bir sanat olmaktan çıkmıştı: Bu, portrenin kendi uyumunu da bozan bir şeydi. Bunlar canlı insan gözleriydi. Bu gözler âdeta canlı bir adamdan oyulmuş ve buraya konulmuştu. Ne kadar kötü bir konu seçilmiş olursa olsun bir ressamın eserine bakıldığı zaman insanın ruhunu kavrayan o yüksek zevk burada yoktu; burada hastalıklı, acı veren bir duygu vardı.

Ressam, elinde olmayarak kendi kendine sordu:

"Nedir bu? Ama ne olursa olsun bu, doğadan, canlı bir doğadan başka bir şey değildir. Bu tuhaf, bu tatsız duygular nerden ileri geliyor? Yoksa doğayı körü körüne, harfi harfine taklit etmek bir suç mu oluyor? Duyguları inciten keskin bir haykırış gibi mi görünüyor bu? Yoksa, insan konuya karşı kayıtsız olur, onu kavramadan, ona bir ilgi göstermeden ele alırsa, bu konu erişilmesi güç, her bakımdan gizli bir ışıkla aydınlanmamış olarak, yalnız ve yalnız kendi korkunç gerçeğiyle insanın karşısına çıkar. Bu gerçeklik, aynen, fevkalade güzel bir insanın iç yüzünü öğrenmek için eline bistüriyi alıp onu kestiği zaman bir adamın karşılaştığı iğrençliğe benzer bir gerçekliktir. Niçin bazen basit, sıradan bir doğa parçası bir ressamın elinde öyle bir ışık halesiyle süslenmiştir ki, hiçbir bayağı izlenim edinemezsin; tersine, bir zevk duymuş gibisindir; bunu seyrettikten sonra çevrendeki her şey daha sakin, daha uyumlu akmaya başlar. Yine bazen aynı doğa parçası niçin bir başka ressamın elinde âdi, çirkin gibi görünür? Oysa bu ressam da ötekisi kadar doğaya bağlı kalmıştır. Ama hayır, bunda herhalde ışık veren bir şey eksiktir. Doğa da böyle değil midir? Doğa görüntüsü ne kadar güzel olursa olsun, gökte bunu aydınlatacak güneş yoksa, daima bir şeyler eksikmiş gibi görünür.

Ressam bu tuhaf gözleri incelemek için bir kez daha portreye yaklaştı, bu gözlerin âdeta kendisine bakmakta olduğunu dehşetle gördü. Bu artık doğanın bir taklidi değildi; bu, mezardan kalkmış bir ölünün yüzüne ışık verebilecek

acayip bir resimdi. Kuruntular veren ve her şeyi gündüz gerçeğinin tersi bir takım biçimlere bürüyen ay ışığından mı, yoksa bir başka şeyden mi, belli değil, ama ressam odada yalnız başına oturmaktan birdenbire korkmaya başladı. Yavaşça portreden uzaklaştı. Yüzünü çevirdi, resme bakmamaya çalıştı. Oysa gözleri, elinde olmayarak, kendi kendine kaçamak bakışlarıyla portreye bakmakta devam ediyordu. Sonunda, odada dolaşmak bile ona korkunç görünmeye başladı. Şimdi nerede ise bir başkasının da, arkasından dolaşmaya başlayacağını sanıyordu. Durmadan ürkek ürkek arkasına bakmaya başladı. Hiçbir zaman korkak değildi; ama imgelemi ve sinirleri çok duyarlıydı. Bu akşam, bu elinde olmayan korkaklığının nedenini kendisi de anlamıyordu.

Bir köşeye oturdu. Ona, şimdi nerede ise burada da birisi omuzları üzerinden eğilip yüzüne bakacak gibi gelmeye başladı. Koridordan buraya yankılanmakta olan Nikita'nın horultuları bile korkusunu dağıtamıyordu. En sonunda, ürkek bir tavırla, gözlerini kaldırmaksızın oturduğu yerden kalktı, paravana arkasındaki yatağına giderek yattı. Paravanadaki deliklerden, ay ışığıyla aydınlanmış orasını ve tam karşısında duvarda asılı olan portreyi görebiliyordu. Portrenin gözleri daha korkunç, daha anlamlı bir bakışla, ona dikilmişlerdi. Bu gözler, âdeta kendisinden başka hiçbir şeye bakmak istemiyor gibiydi. Ezici bir duygunun etkisi altında, yatağından kalkmaya karar verdi. Eline bir örtü aldı, portreye yaklaştı ve tamamıyla örttü.

Ressam bu işi gördükten sonra yatağına içi biraz daha rahatlamış olarak yattı. Ressamların yoksulluğunu, acıklı yazgılarını, bu dünyada önünde durmakta olan dikenli yolu düşünmeye başladı. Bu arada gözleri, elinde olmayarak paravanadaki deliklerden, üstü örtülü portreye bakmakta devam ediyorlardı. Ay ışığı, örtünün beyazlığını artırmıştı; korkunç gözlerin, örtünün altından bile göründüğü sanısına kapıldı. Bunun saçma bir şey olduğuna emin olmak ister gibi,

sabit bakışlarını korku ile oraya dikti. Ama ne oluyordu? İşte apaçık görüyordu; örtü, yerinde değildi. Portre tamamıyla açıktı; kendisini çeviren her şeyin arasından doğrudan doğruya ressama, ressamın içine bakıyordu.

Ressamın yüreği buz kesildi. Portredeki ihtiyarın kımıldadığını, iki eliyle portrenin çerçevesine dayandığını gördü. Sonunda ihtiyar, ellerinin yardımıyla doğruldu, iki ayağını uzatarak çerçeveden atladı. Şimdi artık paravananın deliklerinden, portrenin boş çerçevesinden başka bir şey görünmüyordu. Odanın içinde, gittikçe paravanaya doğru yaklaşan ayak sesleri duyuldu. Zavallı ressamın yüreği daha hızlı çarpmaya başladı. Korkudan soluk bile almaksızın, ihtiyarın paravananın arkasından kendisine bakmasını bekledi. İşte ihtiyar aynı tunç yüzüyle, büyük gözlerini testekerlek açarak gerçekten de, paravananın arkasından ona bakmıştı. Çartkov haykırmaya çalıştı. Ama sesinin çıkmadığını fark etti. Kımıldamak, herhangi bir hareket yapmak istedi, ama kolları, bacakları oynamıyordu. Asyalıların giydiği cinsten bol bir cüppeye bürünmüş olan bu uzun boylu korkunç hayalete ağzı açık, yüreği durmuş olarak bakıyor ve ne yapacağını merak ediyordu.

İhtiyar, ressamın ayak ucuna ilişti, bol giysisinin kıvrımları arasından bir şey çıkardı. Bu bir torbaydı. İhtiyar torbayı çözdü, iki ucundan tutarak silkeledi. Yere, boğuk bir gürültü çıkararak, uzunca sütunlar halinde ağır bir takım paketler döküldü. Bunların her biri mavi bir kâğıda sarılı olup üzerlerinde 1000 Altın yazmaktaydı. İhtiyar, uzun ve kemikli ellerini geniş yenlerinden çıkararak paketleri açmaya başladı. Altınlar parladı. Ressam, ezici bir duygunun ve büyük bir korkunun etkisi altında olmasına rağmen bütün dikkatiyle altınlara bakmaya başladı. Altınların, ihtiyarın kemikli elleri arasında paketlerinden nasıl çıkarıldığını, nasıl pırıldadığını ince ve boğuk sesler çıkararak nasıl tıngırdadığını ve sonra yeniden paketlere nasıl sarıldığını hiç kımıldamaksızın

seyretti. Bu sırada bir paketin ötekilerden daha uzaklara, karyolasının ayakları dibine, hemen başı ucuna kadar yuvarlanmış olduğunu gördü. Âdeta çırpınırcasına paketi eline aldı; büyük bir korku ile, ihtiyarın bunu fark edip etmediğine baktı. Ama görünüşe göre ihtiyar çok meşguldü; bütün paketlerini topladı, bunları yeniden torbaya koydu ve ressama bakmadan paravananın öbür yanına gitti.

Çartkov, odanın içinde uzaklaşmakta olan ayak seslerini duyduğu zaman, yüreği şiddetle çarpmaya başladı. Avucundaki paketi daha güçlü sıkıyor, bunu yitirmek düşüncesiyle bütün bedeni titriyordu. Birdenbire ayak seslerinin yeniden paravanaya doğru yaklaşmakta olduğunu duydu. Herhalde ihtiyar bir paketin eksik olduğunu fark etmiş olacaktı. İşte ihtiyar, paravananın öbür yanından tekrar ressama baktı. Büyük bir umutsuzluk içinde olan ressam, bütün gücüyle elindeki paketi sıktı; kımıldamak için bütün gücünü harcadı. Bir feryat kopardı ve... Uyandı.

Soğuk bir ter ressamın bütün bedenini kaplamıştı. Kalbi alabildiğine çarpıyordu. Göğsü, son nefesi çıkacakmış gibi sıkılmıştı...

Ressam, iki eliyle başını kavrayarak söylendi: "Yoksa bu bir düş müydü?"

Ama olayın korkunç canlılığı düşe benzemiyordu. Hatta, uyandıktan sonra ihtiyarın nasıl çerçevenin içine girdiğini, geniş eteklerinin nasıl kımıldadığını bile görmüştü. Eli de, az önce içinde bir ağırlık bulunduğu duygusunu taşıyordu.

Ay ışığı odayı aydınlatıyor, şurada bir tuval, ötede alçıdan bir el, beride sandalye üstüne atılmış bir örtü, ileride pantolonlar ve çamurlu ayakkaplar bulunan karanlık köşelerinin gözle görülmesine olanak veriyordu.

Ressam bu arada, kendisinin yatakta bulunmadığını, portrenin önünde ayakta durmakta olduğunu ancak şimdi

fark etti. Buraya kadar nasıl geldiğini bir türlü anlayamadı. Ama asıl onu şaşırtan şey, portrenin tamamıyla açık oluşu idi: Portrenin üzerinde gerçekten de hiçbir örtü yoktu. Sabit bir korku ile portreye bakıyor ve canlı insan gözlerinin kendi üzerine nasıl dikildiklerini görüyordu. Soğuk bir ter ressamın yüzünü kapladı. Oradan uzaklaşmak istedi. Ama ayaklarının âdeta yere mıhlanmış olduğunu hissetti. Görüyordu: Bu, artık bir düş değildi. İhtiyarın çizgileri kımıldadı; dudakları, âdeta ressamı yutmak ister gibi, ona doğru uzandı. Ressam, müthiş bir feryatla yerinden fırladı ve... Uyandı "Yoksa bu da mı düştü?"

Yüreği, parçalanacak gibi çarparak elleriyle sağını solunu yokladı. Evet, akşamdan uyuduğu durumda yatağında yatıyordu. Önünde paravana vardı. Ay ışığı odayı dolduruyordu. Paravananın deliklerinden, özenle dikkatle örtülü olarak, ressamın eliyle örttüğü durumda portre görünüyordu. Demek ki bu da bir düştü! Ama kapalı avucunun içinde şimdi bile bir şeyler var gibiydi, yüreği şiddetle, âdeta korkunç bir biçimde çarpıyordu. Yüreğindeki ağırlık dayanılmayacak bir derecedeydi.

Gözlerini paravanadaki deliğe dikerek ısrarla örtüye bakmaya başladı. İşte gayet açık olarak örtünün - güya altındaki eller kımıldıyor ve onu atmaya çalışıyorlarmış gibi - açılmaya başladığını gördü. Ve:

"Aman Allahım, bütün bunlar ne demek?" diye haykırdı ve umutsuzluk içinde istavroz çıkararak uyandı.

Bu da bir düşten başka bir şey değildi! Yarı çılgın bir halde yatağından fırladı. Kendisine ne olduğunu bir türlü anlayamıyordu. Karabasan mı geçiriyordu, yoksa kendisini cinler mi çarpmıştı? Yoksa bir humma sayıklaması mı idi? Belki de bu canlı bir hayaldi!

Ruh heyecanını, bütün gücüyle damarlarında dolaşan, depreşmiş kanım biraz olsun yatıştırmak düşüncesiyle pence-

reye yaklaştı ve fortoçkayı(*) açtı. Soğuk ve temiz hava onu biraz kendine getirdi.

Küçük bulut parçaları gökyüzünü örtmeye başlamakla birlikte, evlerin damlarında ve beyaz duvarlarında hâlâ ay ışığı vardı. Her şey sessizdi; zaman zaman, görünmeyen bir sokağın içinden, geç kalmış bir yolcuyu tembel tembel beklerken beygirinin ninnisiyle uyuyakalan bir faytoncunun uzak gürültüsü ressamın kulaklarına kadar geliyordu.

Ressam, başını fortoçkadan dışarı çıkarmış olduğu halde, uzun zaman bakındı. Artık gökyüzünde yaklaşmakta olan şafağın belirtileri görünmeye başlamıştı. Sonunda, uykusunun geldiğini hissetti. Fortoçkayı kapadı. Pencereden ayrılarak yatağına yattı, hemen, ölü gibi, derin bir uykuya daldı.

Sabahleyin çok geç uyandı. Kömür çarpmış insanlara benzer bir hali vardı: Başı fena halde ağrıyordu. Oda kasvetliydi. Havadan, hoşa gitmeyen bir rutubet yayılıyor, bu rutubet ressamın, tablolarla, bitmiş resimlerle örtülü pencerelerinin deliklerinden odasına sızıyordu. Islanmış bir horoz gibi suratı asık, neşesiz bir halde, ne yapacağını ve nereden işe başlayacağını bilmeden partal kanapesine oturdu, birdenbire, gördüğü düşü olduğu gibi hatırladı. Bunu hatırladıkça, bu düş imgeleminde öyle ezici bir canlılıkla canlandı ki, bunun gerçekten bir düş veya sıradan bir sayıklama oluşundan bile kuşkulanmaya başladı; bu belki de bir başka şey, bir hayaletti.

Ressam örtüyü çekti, gün ışığı altında bu korkunç portreye bir daha baktı. Portrenin gözleri, olağanüstü canlılıklarıyla onu şaşırtıyordu. Ama bunlarda özellikle korkunç herhangi bir şey göremiyordu. Bunlar, sadece insanın ruhunda, âdeta anlatılması güç bir duygu uyandırıyordu. Bütün bunlara rağmen o, bunun bir düş olduğuna, kesinlikle inanamıyordu. Ona, bu düşün içinde gerçeğin korkunç bir payı varmış

(*) Bir cins küçük vasistas.

gibi geliyordu. Hatta ihtiyarın bakışlarından, yüzünün anlatımından da, onun bu akşam genç sanatçıyı ziyaret ettiğine ilişkin bazı şeyler okunuyor gibiydi. Eli, âdeta birisi henüz ondan bunu almış gibi, az önce avucunda bulunan ağırlığı hissediyordu. Ona öyle geliyordu ki, avucunda bulunan paketi daha sıkı tutsaydı, bu paket herhalde uyandıktan sonra da elinde kalacaktı.

Derin derin içini çekerek: "Hey Allahım; bu paraların hiç olmazsa bir kısmı benim olsaydı," diye söylendi.

Aynı anda da, üzerinde 1000 Altın yazılı olan bütün gördüğü paketler, hayalinde torbadan dökülmeye başladı. Paketler açılıyor, altınlar parlıyor, yeniden kayboluyordu. Genç ressam gözlerini hareketsiz ve anlamsız bir bakışla boşluğa dikerek oturuyor ve - başkalarının tatlıyı nasıl yediklerini yutkunarak seyreden, bir tabak tatlı karşısındaki bir çocuk gibi - böyle bir konudan ayrılmak için kendinde güç bulamıyordu.

Sonunda kapının vurulmasıyla ister istemez kendine geldi. Ev sahibi ile polis komiseri içeri girdiler. Küçük insanlar için bir komiseri görmenin, zenginler için bir dilenciyi görmekten daha tatsız olduğunu herkes bilir.

Çartkov'un oturmakta olduğu küçük evin sahibi, genellikle Vasilyevski - Ostrov'un on beşinci caddesinde veya Petersburg tarafında, yahut Kolomna'nın uzak bir köşesindeki ev sahiplerinden farksız bir yaratıktı. Bu gibi yaratıklar Rusya'da çok olup, bunların karakterlerini anlamak, kullanılmış bir ceketin rengini anlamak kadar güçtür. Ev sahibi, gençliğinde yüzbaşılık yapmış, sivil memuriyetlerde bulunmuş müthiş yaygaracı, dayak atmakta usta, hem becerikli, hem şık, hem de budala bir adamdı. Ama yaşlandıktan sonra bütün bu garip huylar, biçimsiz ve belirsiz bir kabalık, bir hüzün halinde onda birleşmişti.

Dul ve emekli idi, şıklıktan, kendisini övmekten, şunun bunun hakkında dedikodu yapmaktan vazgeçmişti. Yalnız

çay içmesini ve çay masası başında bin bir türlü boş gevezeliklerde bulunmasını severdi; odasında dolaşır, içyağından mumunun fitilini düzeltir; her ayın bitiminde kiralarını toplamak üzere düzenli olarak kiracılarını ziyaret eder; evinin damını gözden geçirmek üzere elinde anahtar olduğu halde sokağa çıkar, kestirmek için kulübesine kapanan kapıcıyı birkaç kez kulübesinden kovardı. Lafın kısası, dolu dizgin sefahat hayatından sonra kendisinde sadece bayağı birtakım alışkanlıklar kalan emekli bir insandan başka bir şey değildi.

Ev sahibi ellerini açarak polis komiserine seslendi:

"Varuh Kuzmiç, işte siz de gözünüzle görünüz, kirayı vermek istemiyor. Evet, vermek istemiyor."

"Param yoksa ne yapayım? Bekleyiniz, vereceğim."

Ev sahibi elinde tutmakta olduğu anahtarla bir jest yaparak:

"Azizim" dedi, "ben artık bekleyemem. Bak benim, Potogontkin adlı bir kiracım var: Yarbaydır kendisi. Yedi yıldır evimde oturuyor. Sonra Anna Petrovna Buhmisterova adındaki kiracım da bir samanlıkla iki bölmeli bir ahır tutuyor; bunun üç de uşağı var; işte benim kiracılarım böyle insanlardır. Sana açıkça söyleyeyim: Bende kirasını vermeyen kiracı yoktur. Hemen şimdi paraları veriniz ve defolup gidiniz!"

Polis komiseri hafifçe başını salladı ve parmağını elbisesinin düğmesi arkasına koyarak:

"Madem ki kiralamışsınız," dedi, "öyleyse parasım da ödemeniz gerek."

"Ama neyle ödeyeyim? Sorun da bu. Şu anda beş param bile yok."

Polis komiseri: "Öyleyse, İvan İvanoviç'i eserlerinizle memnun ediniz," dedi. "Belki de o, para yerine tablolarınızı almaya razı olacaktır."

"Hayır, azizim, mersi, tablo istemem. Hiç olmazsa duvara asılabilecek kadar konuları soylu olan tablolar olsa, ge-

ne neyse... Mesela göğsü nişanlı bir general yahut Prens Kutuzov'un(*) resmi gibi. Oysa baksana, o bir mujiğin, gömlekli bir mujiğin, boyalarım ezen uşağının resimlerini yapmış. Hem de öyle bir domuzun resmini yapmak... Ben onun kafasını patlatacağım. O benim bütün kapı ve pencere sürgülerimin çivilerini çıkarmış, haydut!.. Seçtiği konulara bak: Bir oda resmi yapıyor. Bari temiz ve düzenli bir odanın resmini yapmış olsa, gene neyse. O ise, odayı içindeki bütün süprüntüleriyle, pislikleriyle resmetmiş. Odamı nasıl berbat ettiğini kendi gözünüzle siz de görünüz! Benim evimde yedi yıldan beri kaymakamlar, Anna Petrovna Buhmsterova'lar oturuyor. Tanrı, bu ressamdan daha kötü bir kiracı olamaz!.. Domuzdan kötü bir yaşayış sürüyor. Allah hepimizi böyle bir yaşantıdan korusun!.."

Zavallı ressam bütün bunları sabırla dinlemek zorunda kaldı. Polis komiseri ise, bu arada, tabloları ve etütleri incelemeye koyuldu. Ve hemen, ev sahibinden daha canlı bir ruh taşıdığını, hatta sanat izlenimlerine yabancı olmadığını gösterdi.

Komiser, çıplak kadın vücudunu gösteren bir tuvali parmağıyla işaret ederek:

"He!.." dedi. "Şu mesele. Dekolte cinsinden. Ya şu resmin burnu altındaki bu siyahlık da ne oluyor? Yoksa enfiyeden mi böyle burnu kirlenmiş?"

Çartkov, gözlerini komisere çevirmeksizin sert bir sesle: "O gölgedir" diye cevap verdi:

Komiser:

"Oysa, siz bu gölgeyi bir başka yere koyabilirdiniz, burnunun altı çok göze batan bir yer" dedi. Ve ihtiyarın portresine yaklaşarak ekledi:

(*) Prens M.İ. Golonişçev Kutuzov (1754-1813): Napolyon'un Rusya'yı işgali (1812) sırasında yer alan savaşmalarda ün kazanan, Rus orduları başkomutanı.

"Ya bu kimin resmi? Çok korkunç bir şey... O sahiden de böyle korkunç mu idi? Ah! Yahu, herif âdeta bize bakıyor. Eh! Amma da Gromoboy(*)! Bu resim için size kim modellik etti?"

Çartkov:

"Oh!.. Ben bunu şeyden..."

Diye başladı, ama sözünü tamamlayamadı. Bir çatırtı işitildi. Herhalde polis komiseri, kocaman polis elleriyle çerçeveyi çok sert sıkmış olacaktı. Yan çıtalar içeriye doğru çöküverdi... Bunlardan biri yere düştü. O anda, ağır bir ses çıkararak, mavi kâğıda sarılı bir paket de yere düştü. Paketin üstündeki 1000 Altın yazısı Çartkov'un gözüne ilişti. Onu yerden kaldırmak için deli gibi atıldı. Paketi aldı ve tutmakta olduğu şeyin verdiği ağırlıktan ötürü yere doğru sarkan eli içinde var gücüyle sıkmaya başladı.

Yere düşen bir cismin gürültüsünü duyan, ama Çartkov bir çırpıda kaldırıverdiği için ne olduğunu fark edemeyen polis komiseri:

"Galiba para şıngırdadı," dedi.

"Bende ne olduğunu öğrenmek sizi ne diye bu kadar ilgilendiriyor?"

"Bak, şunun için ilgilendiriyor. Siz şimdi ev sahibine kira vermek zorundasınız! Paranız olduğu halde vermek istemiyorsunuz! İşte mesele burada."

"Pekâlâ. Bugün veririm."

"Ama ne diye önceden vermek istemediniz de, ev sahibini rahatsız ettiniz? Sonra polisi de işinden alıkoydunuz!.."

"Çünkü bu paralara dokunmak istemiyordum. Ben ona bu akşam bütün borcumu veririm. Yarın da evden taşınırım. Böyle bir ev sahibinin evinde artık oturmak istemem."

(*) Gromoboy: V.A. Jukovski'nin 'On İki Uyuyan kız' adlı baladında yer alan kahramanlardan, ruhunu şeytana satan birisi.

Polis komiseri ev sahibine dönerek:

"İşte böyle İvan Kuzmiç," dedi. "Size olan borcunu verecek. Şayet sizi bu akşam yeterince hoşnut etmezse o zaman, af buyurunuz ama, ressam efendi sizinle yine görüşürüz."

Komiser bunları söyledikten sonra üç köşeli şapkasını giydi, koridora çıktı. Onun arkasından da, başını önüne eğmiş, düşünceli bir halde ev sahibi çıktı.

Çartkov, kapının kapandığını duyduktan sonra:

"Çok şükür defolup gittiler," diye söylendi.

Sonra koridora bir göz atarak, tamamıyla yalnız kalmak için, bir bahane ile Nikita'yı dışarı gönderdi. Arkasından kapıyı kilitledi, odasına dönerek şiddetli bir yürek çarpıntısı içinde paketi açmaya koyuldu. Paketin içinde altınlar vardı; tek tek hepsi de çil ve ateş gibi yakıcı idi.

Ressam, âdeta yarı çılgın bir halde altın kümesinin önünde oturuyor ve hâlâ, bütün bunların bir düş olup olmadığını kendi kendine soruyordu.

Paketin içinde, tas tamam, bin altın vardı. Paketin görünüşü tıpkı düşünde gördüğü gibi idi. Birkaç dakika onları saydı, inceledi, ama bir türlü kendine gelemiyordu. Birdenbire bir gün gelip torunlarının sefalete düşeceklerine kuvvetle inanan ataların sefil torunlarına miras olarak bıraktıkları defineler, gizli sürmeli çekmeceler üzerine işittiği bütün hikâyeler hayalinde canlandı.

"Acaba bu da, bir aile portresinin çerçevesi içine gizleyerek, bir büyük babanın torununa bırakmak istediği bir hediye olmasın?" diye hatırından geçirdi.

Romantik sayıklamalarla dopdolu olduğu halde kendi alınyazısıyla bunun arasında herhangi bir gizli bağ olup olmadığını, portrenin varlığıyla, kendi varlığı arasında bir ilişki bulunup bulunmadığını, hele portreyi satın alışının bir alınyazısı işi olup olmadığını düşünmeye başladı.

Portrenin çerçevesini merakla incelemeye koyuldu. Çerçevenin bir kenarında, bir tahta parçasıyla çok ustaca ve belli olmayacak biçimde gizlenmiş bir oyuk vardı. Şayet polis komiserinin kocaman elleri bunu kırmamış olsaydı altınlar burada sonsuza dek rahatça kalabilirlerdi.

Ressam portreyi dikkatle inceleyince, bundaki yüksek sanat gücü ve gözlerdeki olağanüstü mükemmellik karşısında bir kez daha hayret etmekten kendini alamadı. Bu gözler artık ona korkunç görünmüyorlardı. Ama her seferinde, elinde olmayarak, ruhunda hoşa gitmeyen bir duygu uyanıyordu.

Kendi kendine:

"Yine de," diye söylendi. "Sen kimin dedesi olursan ol, seni camlatacağım ve bana yaptığın iyiliğe karşılık sana altın yaldızlı bir çerçeve yaptıracağım!"

Ressam bunları söyledikten sonra elini, önündeki altın kümesine uzattı. Bu dokunuştan yüreği şiddetle çarpmaya başladı. Gözlerini altınlara dikerek düşündü: "Ben bunlarla ne yapayım? Şimdilik geçimim en aşağı üç yıl için sağlanmış demektir. Odama kapanır, çalışabilirim. Boya satın alacak param var. Öğle yemeği, çay, geçinme ve kira için verecek param var. Bundan sonra artık kimse beni rahatsız edip işlerime engel olamaz! Kendime güzel bir manken satın alacağım. Alçıdan küçük bir heykel bedeni ısmarlayacağım. Bir bacak kalıbı yapacağım. Bir Venüs heykeli alacağım. Eski tablolardan en iyilerinin birer kopyasını satın alacağım. Ve... Engelsiz olarak, acele etmeden, satışı düşünmeden kendim için üç yıl çalışabilirsem onların hepsini yener ve ünlü bir ressam olabilirim."

Bilinçli olarak böyle düşünüyordu. Ama benliğinin derinliklerinden, daha güçlü daha baskın bir başka ses de duyuluyordu. Altınlara bir daha bakınca içinden yirmi iki yaşının, ateşli gençliğinin sesi duyulmaya başladı.

Şimdiye kadar uzaktan imrenerek seyrettiği, yutkunarak hasretini çektiği her şey, şimdi artık onun emrinde idi. Ah! Yüreği yalnız bunun düşüncesiyle bile ne kadar şiddetle çarpmaya başlamıştı. Modaya uygun bir frak giymek, bu uzun perhizden sonra ziyafete konmak, güzel bir daire kiralamak, hemen tiyatroya, bir pastahaneye ve... Başka yerlere gitmek. Ressam, paraları kaptığı gibi kendini sokakta buldu. Her şeyden önce bir terziye uğradı; tepeden tırnağa kadar giyindi; ve bir çocuk gibi hiç durmadan üstüne başına bakmaya başladı. Esanslar, pomatlar satın aldı; hiç pazarlık etmeden Neva caddesinde, önüne ilk çıkan son derece güzel, aynalı, camları yekpare bir daire kiraladı. Mağazanın birinden hiçbir sebep olmadan, pahalı, açılır kapanır, saplı bir gözlükle yine rastgele, gerekenden çok, cins cins bir sürü boyunbağı satın aldı. Bir berbere giderek saçlarını kıvırttı; nedensiz yere iki kez şehrin içinde araba ile dolaştı. Şekercide tıkabasa şekerleme yedi; şimdiye kadar hakkında bildiği şeyler, Çin üzerine bildiği ufak tefek bilgilerden fazla olmayan bir Fransız lokantasına girdi: Ellerini kalçalarına dayadı ve etrafındakileri oldukça mağrur bir eda ile süzerek, durmadan karşısındaki aynada kıvırcık saçlarını düzelterek öğle yemeğini yedi; yine burada, şimdiye kadar ancak adını duyduğu bir şişe şampanya içti. Şarap biraz başını döndürdü; canlanmış, çevik, dünyayı umursamaz bir halde sokağa çıktı. Elindeki saplı gözlükle gelene geçene bakarak ve böbürlenerek yaya kaldırımında dolaşmaya başladı. Köprünün üzerinde eski profesörüne rasladı; onu görmemezliğe gelerek yanından caka ile geçti: Şaşıran profesör, yüzünde sorular olduğu halde, köprünün üstünde uzun bir süre kalakaldı.

Çartkov'un bütün eşyaları, her şeyi; sehpası, tuvali, tabloları aynı gece o görkemli apartmana taşındı. Eşyasının iyicelerini görünür yerlere koydu; kötülerini bir köşeye attı; hiç durmadan aynalara bakarak o görkemli odaların içinde dolaşmaya başladı. Ruhunda, hemen şimdi ünlü olmak ve ken-

disini bütün dünyaya göstermek için önüne geçilmez bir istek doğdu. Daha şimdiden: "Çartkov! Çartkov! Çartkov'un tablosunu gördünüz mü? Çartkov'un ne canlı bir fırçası var!.. Çartkov'un ne büyük bir yeteneği var!.." diye haykırıldığını duyar gibi oluyordu. Âdeta kendinden geçmiş bir halde odasında dolaşıyor ve kimbilir nerelere götürüldüğünü hissediyordu. Hemen ertesi gün, yanına on altın aldı ve yüksek yardımını rica etmek üzere çok okunan gazetelerden birinin sahibine başvurdu(*). Gazeteci ressamı büyük bir içtenlikle karşıladı; onun her iki elini sıktı. Ona "büyük üstat" demeye başladı. Ressamın adını, soyadını, babasının adını, oturduğu yeri uzun uzadıya sordu. Ve hemen ertesi gün gazetede yeni icat ispermeçet mumları ilanı altında *"Çartkov'un Olağanüstü Dehâsı"* başlıklı bir yazı çıktı. Bu makalede şunlar yazılı idi: "Hükûmet merkezimizin aydın sakinlerine her bakımdan olağanüstü diyebileceğimiz bir kazancı haber vermekte acele ediyoruz. Memleketimizde olağanüstü güzel fizyonomiler ve enfes yüzler bulunduğunu herkes kabul eder. Ama bu güzel yüzleri gelecek kuşaklara aktarmak için onları sihirli bir tuval üzerine tesbit edecek araçlar bugüne kadar henüz yoktu. Şimdi artık bu noksan ortadan kalkmış; gereken her şeyi kendinde toplayan bir ressam bulunmuştur. Şimdi artık güzel bir kadın, ilkbahar çiçeklerinin birinden ötekine konan kelebekler gibi, uçucu, hafif büyüleyici ve enfes güzelliğinin bütün incelikleriyle tesbit edilebileceğine emin olabilir. Aile reisi saygıdeğer bir baba, artık kendisini aile bireyleriyle çevrili bir halde görebilecektir. Bir tüccar, bir asker, sıradan bir vatandaş, bir devlet adamı, kısaca herkes şanını ve ününü hep kıskançlıkla koruyabilecektir.

"Acele ediniz!.. Acele ediniz!.. Bir gezintiden, ahbabınızı, yeğeninizi, güzel bir mağazayı velhasıl herhangi bir yeri ziyaretten dönüşünüzde ressama uğramakta acele ediniz!

(*) Gogol burada, para karşılığında reklam niteliğinde makaleler yayımlayan 'Kuzey Arısı' adlı gazeteye yollama yapmaktadır.

"Sanatçının, (Neva caddesinde falan numaradaki) eşsiz atölyesi *Van Dyck*'lara, *Titien*'lere layık fırçasından çıkmış portrelerle süslüdür. İnsan: Resmin aslına benzeyişine ve aslına bağlılığına mı, yoksa fırçanın olağanüstü tazeliğine ve parlaklığına mı şaşacağını bilemiyor.

"Var ol sanatçı! Şansınız hep açık olsun! Yaşa Andrey Petroviç! (Gazetecinin laübaliliği sevdiği anlaşılıyor.) Hem kendi ününüz, hem de bizim ünümüz için çalışınız! Biz sizi takdir etmesini biliriz. Herkesten göreceğiniz ilgi ve kazanacağınız para, bizim bazı gazeteci arkadaşlarımızın karşı çıkacak olmalarına rağmen, sizin ödülünüz olacaktır."

Sanatçı bu ilam gizli bir sevinçle okudu; yüzü parladı. Basın da ondan söz etmeye başlamıştı; bu onun için bir yenilikti. Bu satırları birkaç kez okudu. Van Dyck'le ve Titien'le yapılan karşılaştırma çok hoşuna gitti. "Yaşa, Andrey Petroviç' cümlesini de çok beğendi: Adının gazetelere geçmesi şimdiye kadar görmediği bir onurdu. Elleriyle saçlarını karıştırarak acele adımlarla odada dolaşmaya başladı; zaman zaman kendisini ziyaret edecek olan kadın ve erkekleri nasıl kabul edeceğini kafasında canlandırarak kâh bir koltuğa oturdu; kâh oradan sıçrayarak bir kanapeye yerleşti: Fırçasına cüretkârane bir anlatım, eline zarif bir hareket vermeye çalıştı.

Ertesi gün, kapısının zili çalındı; ressam kapıyı açmaya koştu. İçeriye, resmî ve kürklü paltolu bir uşağın eşliğinde bir kadın girdi; kadının yanında on sekiz yaşlarında kadar görünen kızı da vardı.

Gelen kadın:

"Siz Mösyö Çartkov musunuz?" diye sordu.

Sanatçı eğildi.

"Sizin hakkınızda çok şeyler yazıyorlar. Portrelerinizin, sanatın en yüksek aşamasına ulaştığını söylüyorlar."

Kadın bunları söyledikten sonra, saplı gözlüğünü gözüne taktı ve boş duvarları hızla gözden geçirerek ekledi:

"Portreleriniz nerede?"

Sanatçı biraz bozularak:

"Onları kaldırdık," dedi. "Ben buraya yeni taşındım. Tablolarım yolda. Henüz gelmedi."

Kadın, üzerinde durulacak hiçbir şey bulamadığı için gözlüğünü ressama çevirerek sordu:

"Siz İtalya'da bulundunuz mu?"

"Hayır, bulunmadım; gerçi gitmeye niyetim vardı. Ama şimdilik geri bıraktım. Koltuk şurada; herhalde yorulmuşsunuzdur."

Kadın:

"Teşekkür ederim, arabada çok oturdum," dedi.

Ve karşıki duvara göz gezdirerek gözlüğünü yerde durmakta olan etütlere, eskizlere, manzaralara, portrelere çevirdi:

"İşte, sonunda eserlerinizi görüyorum," diye ekledi. *C'est charmant, Lise, Lise venez-ici*(*) Teniyer'in zevkine göre bir oda, görüyor musun? Düzensizlik, her tarafta dağınıklık. Masa, onun üstünde bir büst. Bir el... Bir palet... Toza bak! Görüyor musun, tozun üzerinde nasıl resim yapılmış? *C'est Charmant*(**) Bak, başka bir tuvalın üzerinde de yüzünü yıkayan bir kadın var; *Quelle jolie figure!*(***) Ah; şu küçük köylüye bak! Lise, Lise; sırtında Rus gömleği olan bir küçük köylü. Bak: Bir küçük köylü! Demek ki siz yalnız portrelerle uğraşmıyorsunuz?"

"Oh... Bunlar anlamsız şeyler. Şaka niyetiyle yapılmış. Etütler."

(*) Eserin aslında da Fransızcadır. 'Bu çok cici birşey, Liz, buraya gelin' demektir.

(**) Aslında Fransızcadır. 'Pek cici' demektir.

(***) Aslında Fransızcadır. 'Ne güzel bir figür' demektir.

"Bugünün portre ressamları hakkındaki düşüncelerinizi söyler misiniz? Şimdi, Titien gibi portre ressamları yok, öyle değil mi? Ondaki renkleri birbirine uydurmak gücünü bulmak da mümkün değildir. Sonra o şeyi de... Düşüncelerimi rusça anlatamadığıma ne kadar üzüldüm!.. (Kadın resim meraklısı idi; İtalya'daki bütün galerileri saplı gözlüğüyle gözden geçirmişti.) Bununla birlikte Mösyö Nohl!.. Ah! O ne mükemmel resim yapıyor! Ne güçlü fırçası var! Ben onun çizdiği portreleri Titien'in portrelerinden daha anlamlı buluyorum. Siz Mösyö Nohl'ü tanımaz mısınız?"

Ressam sordu:

"Bu Nohl dediğiniz de kimdir?"

"Mösyö Nohl!.. O ne büyük bir yetenektir! Lise henüz on iki yaşında iken mösyö Nohl onun bir portresini yapmıştı. Siz mutlaka bize gelmelisiniz... Lise, mösyöye albümünü göster!.. Biliyor musunuz; biz, hemen Lise'in bir portresine başlamanız için buraya geldik!.."

"Elbette, ben hemen hazırım"

Ressam kaş göz arasında, üzerinde hazır bir tuval bulunan resim sehpasını yaklaştırdı; eline paletini aldı, gözlerini kızın solgun yüzüne dikti.

Ressam insan psikolojisini bilen biri olsaydı, hemen bu yüzde balolara karşı çocukça bir tutkuyu, öğleden önce ve öğleden sonraki zamanların uzunluğundan doğma bir can sıkıntısının ve bir şikâyetin başlangıcını; gezinti yerlerinde yeni bir ropla görünmek arzusunu; ruhunu ve duygularını yükseltmek için annesi tarafından kendisine aşılanan çeşitli sanatlara karşı, kayıtsızlıkla dolu, bir öğrenme gayretinin ağır izlerini okuyabilirdi... Ama ressam bu zarif yüzde fırça için çok çekici olan ve bir porseleni andıran saydam bir tenden, çekici hafif bir dermansızlıktan, ince ve beyaz bir boyundan, aristokratça bir orantıdan başka bir şey göremiyordu.

O daha şimdiden başarısını kutlamaya ve şimdiye kadar kaba modellerin sert çizgilerinden, eski zaman resimlerinin ve bazı klasik ustaların kopyalarından başka bir şey görmemiş olan fırçasının hafifliğini, pırıltısını göstermeye hazırlanıyordu. Bu ince yüzün nasıl bir biçim alacağını hayalinde daha şimdiden görür gibi oluyordu.

Kadın, yüzünde oldukça dokunaklı bir anlatımla:

"Biliyor musunuz," dedi. "Ben isterdim ki... Şimdi onun üzerinde bir rop var. İtiraf ederim ki ben onda, böyle her vakit görmeye alıştığımız bir rop bulunmasını istemezdim... Ben onun sade giyinmiş olmasını, kırda bir ağacın gölgesinde oturmasını, uzaktan da bir sürünün ya da ağaçlığın görünmesini... Bir baloya, bir suareye gitmek için hazırlandığının belli olmamasını isterdim. İtiraf edeyim, şu balolarımız ruhlarımızı öyle öldürüyor, kalplerimizi öyle duygusuzlaştırıyor ki... Anlıyor musunuz? Biraz daha sade olması gerekir..." (Heyhat! Gerek annenin, gerekse kızın yüzündeki anlatım bunların, balmumu gibi sapsarı olacak kadar çok balolarda dans ettiklerini gösteriyordu.)

Çartkov işe başladı. Modelini oturttu; yapacaklarını bir an için kafasında tasarladı; başlangıç noktalarını hayalinde saptayarak, fırçasını havada gezdirdi. Bir gözünü kapadı; kendisini biraz geriye çekerek uzaktan baktı ve bir saat içinde taslağını bitirdi. Yaptığını beğendi, resme başladı. Her şeyi, hatta aristokrat kadınların varlığını unutacak kadar kendini işe verdi. Yüksek sesle bazı ünlemler çıkararak, bütün ruhuyla kendini işe vermiş bir ressamın yaptığı gibi, zaman zaman şarkılar söyleyerek ressamların alışık oldukları bazı hareketleri yapmaktan bile çekinmedi. Herhangi bir etiket kuralına uymaya gerek duymaksızın yalnız bir fırça hareketiyle, artık kımıldanmaya ve mutlak yorgunluğunu göstermeye başlamış olan modelini başını kaldırmaya zorluyordu.

Kadın:

"Yeter," dedi. "İlk sefer için artık yeter..."

Kendinden geçmiş olan ressam:

"Biraz daha," diyordu.

Kadın:

"Hayır; artık vakittir," diye tekrarladı.

Ve altın bir zincirle kemerine tutturulmuş olan mini mini bir saat çıkararak bağırdı:

"Lise, saat üç!.. Ah, ne kadar da geç!.."

Çartkov saf bir tavırla ve yalvaran bir çocuğun sesiyle:

"Yalnız bir dakikacık daha," dedi.

Ne var ki, kadın, bu seferlik, onun sanatçı isteklerini doyurmaya hiç de yatkın görünmüyordu. Buna karşılık, gelecek sefer daha çok kalacaklarını vaadetti.

Çartkov kendi kendine: "Ama bu can sıkıcı bir şey... Elim yeni yeni alışıyor," diye düşündü. Ve Vasilyefski - Ostrov'daki atölyesinde çalıştığı zamanlar kimsenin kendisine engel olmadığını ve çalışmasını yarıda bırakmadığını hatırladı. Nikita hiç kımıldamadan, sonuna kadar aynı yerde durabilirdi; ressam, canı istediği kadar onunla uğraşabilirdi; Nikita'nın kendisine verilen pozu bozmadan uyuduğu bile olurdu.

İstemeye istemeye fırçasını, paletini masanın üzerine koydu; dalgın dalgın tuvalin önünde durdu.

Kadının bir iltifatı onu dalgınlıktan uyandırdı. Onları geçirmek için hızla kapıya atıldı. Merdivende kadın onu kendi evlerine çağırdı; gelecek hafta öğle yemeğine davet etti. Ressam sevinçli bir yüzle odasına döndü. Aristokrat kadın onu tamamıyla büyülemişti. Şimdiye kadar bu gibi kimseleri özel uşaklarıyla ve süslü püslü arabacılarıyla güzel arabaların içinde gezinmek, yayan yürüyen yoksul giyimli insanları umursamaz bakışlarla süzmek için yaratılmış, erişilmesi güç

yaratıklar sayardı. Oysa şimdi bu yaratıklardan biri odasına gelmişti. Ressam onun resmini yapıyordu. Aristokratın soylu evine öğle yemeğine davet edilmişti. Büyük bir sevinç içinde idi; adeta sarhoş olmuştu. Bu bahtiyarlığını kutlamak için enfes bir öğle yemeği yedi. Akşama bir eğlenceye gitti; hiçbir neden olmadığı halde şehrin içinde yine araba ile bir gezinti yaptı.

Ressam bunu izleyen günlerde her günkü işlerini hatırına bile getirmedi. Ancak hazırlanmak ve kapının çalınış anını beklemekten başka bir şey yapmadı. Sonunda aristokrat kadın, solgun benizli kızıyla geldi. Ressam onları oturttu: Tuvali, artık bu sefer, daha ustaca ve salon nezaketine uygun bir tavırla yaklaştırdı, resme başladı. Havanın güneşli odanın da aydınlık oluşu ona çok yardım etti. Narin modelinde, yakalanıp da tuvale aktarıldığında portreye büyük değer katabilecek olan birçok şeyler gördü. Her şeyi, doğanın şimdi ona göründüğü biçimde, bir mükemmellikle başarabilirse, bazı olağanüstü nitelikler elde edebileceğini anladı. Başkalarının henüz fark etmedikleri bazı şeyleri anlatabileceğini hissettiği zaman yüreği hafifçe çarpmaya başladı.

Kendini tamamıyla işe vermişti. Yine modelinin soylu oluşunu unutacak kadar fırçasına dalmıştı. Fırçasıyla bu kadar iyi ifade edilebilen ince çizgilerin ve hemen hemen saydam olan on yedi yaşındaki bu genç kız teninin nasıl meydana çıktığını, soluk bile almadan izliyordu... En küçük renk farklarını, hafif bir sarılığı, güçlükle fark edilebilen gözlerin altındaki bir maviliği bile yakalamaya çalışıyordu, hatta genç kızın alnındaki mini mini bir sivilceyi bile belirtmeye hazırlanırken; birdenbire arkasından annenin sesini işitti:

"Ah!.. Buna ne gerek var?" diyordu. "Bu tamamıyla yararsız... Bakın sizde de... İşte bazı yerlerinizde... Hafif sarılıklar var... Sonra burada da adetâ esmer lekecikler görünüyor."

Ressam, özellikle bu lekelerin ve bu sarılıkların güzel bir reng uyumu oluşturduğunu, yüze ince ve zarif bir ifade verdiğini anlatmaya koyuldu. Ama ona cevap olarak, bunların hiç de güzel bir renk uyumu oluşturmadıklarını, yüze hiçbir incelik vermediklerini, bütün bunların, ressamın kuruntusundan ibaret olduğunu söylediler...

Ressam saf bir tavırla:

"Yalnız şuraya, bir tek yere, biraz sarı boya dokundurmama izin veriniz!.." dedi.

Ama ona bu izni vermediler... Lise'in bugün keyfinin yerinde olmadığını, başka zamanlar yüzünde herhangi bir sarılık bulunmadığını, tersine yüzünün tazeliğiyle herkesi şaşırttığını söylediler...

Ressam, fırçasının tuval üzerine yansıttığı özellikleri canı sıkılarak, silmeye başladı. Belli belirsiz görünen birçok çizgiler, bu arada resmin benzerliği de kayboldu. Resmi, ezber olarak yapılan ve doğadan alınan yüzleri, acemi ressamların çalışmalarında görülen soğuk, hayali birtakım yüzlere çeviren renklerle, umursamadan boyamaya başladı. Ama kadın resimdeki hoşuna gitmeyen uyumun tamamıyla kayboluşundan ötürü sevinmişti... Sadece, işin bu kadar uzamasından dolayı hayret ettiğini söyledi. Ve Çartkov'un bir portreyi, iki seansta bitiren bir ressam olduğunu söylediklerini ekledi.

Ressam, kadının bu sözlerine cevap verecek bir şey bulamadı. Kadınlar kalktılar, gitmeye hazırlandılar. Çartkov fırçasını bıraktı; onları kapıya kadar geçirdi; sonra yaptığı portrenin önünde, uzun süre hareketsiz ve dalgın, durdu.

Ressam, kafasında tasarladığı, ama fırçasının merhametsizce mahvettiği bütün o hafif ve güzel çizgileri, o ince renk nüanslarını, o uçucu uyumu, gözleri önüne getirerek aptal aptal portreye bakıyordu. Kafası bu düşüncelerle dolu olarak portreyi bir kenara attı; epeyce bir süre önce bir tuval üzerine yaptığı ve bir köşeye fırlatıp attığı *Psyché*'nin eskizini arayıp buldu. Bu, ustaca yapılmış bir portre olmakla

birlikte, tamamıyla hayali ve soğuktu. Canlı bir yüzü hiç de temsil etmeyen genel çizgilerden oluşmuştu. Şu anda yapacak başka hiçbir şey olmadığı için aristokrat ziyaretçisinin yüzünde görebildiği bütün şeyleri buraya aktarmaya çalışarak bunu düzeltmeye koyuldu. Doğaya uzun uzun baktıktan sonra ayrılan ve onun bir benzerini yapan bir ressam doğayı nasıl temiz bir biçimde aktarırsa, Çartkov'un da genç kızın yüzünde gördüğü çizgiler, ince renk nüansları da öylece temiz bir biçimde burada belirdi. Psyché canlanmaya, hayal meyal fark edilebilen bir fikir, yavaş yavaş göze görünür bir varlık biçimini almaya başladı. Kibar genç kızın yüzünün biçimi, ressamın elinde olmayarak, Psyché ile birleşti. Bunun sonunda Psyché'nin portresi, aslından yapılmış bir resim denilmeye değer özel bir anlam kazanmış oldu.

Görünüşe göre Çartkov genç kızın kendisine ilham ettiği şeylerden hem parça parça, hem bir bütün olarak yararlanmıştı. Bütün benliğiyle çalışmaya koyuldu. Birkaç gün yalnız bu Psyché portresiyle uğraştı. Aristokrat ana kız, bu işle uğraştığı sırada ansızın onu bastırdılar...

Tabloyu sehpadan indirmeye vakit bulamadı. Her iki kadın da, daha uzaktan, sevinçle bağırıp ellerini çırptı.

"Lise, Lise! Ah ne kadar benziyor!.. *Superbe, Superbe* (*) Ne iyi akıl ettiniz de ona bir Yunan kostümü giydirdiniz!.. Ah, ne sürpriz!.."

Ressam, kadınların bu hoş yanlışlığını nasıl düzelteceğini bilemiyordu. Büyük bir utangaçlık içinde başını eğerek fısıldadı.

"Bu Psyché'dir."

Kadın gülümseyerek:

"Siz ona bir Psyché biçimi mi verdiniz?" dedi. *"C'est chermant!"*

(*) Aslında Fransızcadır. 'Harika, harika,' demektir.

Bu arada kız da gülümsedi. Kadın:

"Doğru değil mi Lise," diye sözüne devam etti. "Sana hepsinden fazla Psyché biçimi yaraşıyor. *Quelle idée délicieuse!* (*) ne sanat!.. Bu adeta bir Correggio! Hakkınızda söylenenleri işittim, yazılanları okudum; ama sizde böyle bir yetenek olduğunu ne yalan söyleyeyim bilmiyordum. Siz mutlaka benim de bir portremi yapmalısınız!"

Kadının da Psyché gibi görünmek istediği besbelliydi.

Ressam kendi kendine: "Bu kadınlarla ne yapayım?" diye düşündü. "Mademki kendileri böyle istiyorlar, o halde Psyché'yi kimin niyetine istiyorlarsa öyle kabul etsinler!" Ve yüksek sesle ekledi:

"Lütfen biraz daha oturmak zahmetine katlanır mısınız? Küçük bir iki rötüş yapacağım."

"Ah, sizin şey... Etmenizden korkuyorum. O şimdi o kadar benziyor ki..."

Ressam, kadını korkutan şeyin sarılıklar olduğunu anladı; ve yüzdeki parlaklıkla, gözlerdeki anlatımı biraz daha belirteceğini söyleyerek kadını yumuşattı. Gerçekte ressam çok utanıyordu: Birisinin çıkıp da kendisini küstahlıkla suçlamaması için, resmin mümkün mertebe orjinale benzemesini istiyordu.

Nitekim solgun genç kızın çizgileri, sonunda Psyché'nin portresinden daha açık olarak belirmeye başladı.

Aradaki benzerliğin artmasından korkmaya başlayan anne:

"Yeter!" dedi.

Ressam her şeyle ödüllendirildi: bir gülümseyişle, para ile, komplimanla, samimi el sıkışlarıyla, öğle yemeğine davetle; bir kelime ile çok güzel binlerce ödül aldı. Portre şehirde büyük bir gürültü kopardı. Kadın onu arkadaşlarına

(*) Aslında Fransızcadır. 'Ne güzel bir fikir!' demektir.

gösterdi... Herkes ressamın, hem benzerliği koruması, hem de modeline bir güzellik verebilmesi sanatına hayran oldu. Tabii bu, yüzlerde hafif bir kıskançlık kırmızılığı uyandırmadan söylenmemişti.

Ressam birdenbire bir sipariş saldırısına uğradı. Âdeta bütün şehir portresini ona yaptırmak istiyordu. Her dakika kapısı çalınıyordu.

Yüzlerin değişikliği ve çokluğu ona sonsuz bir ekzersiz olanağı verdiği için bu, bir bakıma iyi bir şey sayılabilirdi. Ama aksi gibi gelenlerin çoğu kendilerine meram anlatılması güç olan birtakım insanlardı; bunlar aceleci, işi çok yahut kibar takımı, yani herkesten daha sabırsız kimselerdi. Her yandan yalnız çabuk ve güzel iş istiyorlardı. Ressam, işlerini kesinlikle bitiremeyeceğini, fırçasının ustalığıyla pervasız çabukluğunu her şeyden üstün tutmak gerekeceğini anlıyordu. Genel çizgileri kavramak, genel bir anlatım vermek, ince ayrıntılara girişmemek gerekti. Özetle; bütün mükemmelliği ile doğayı kopya etmek artık onun için tamamıyla olanaksızdı. Bundan başka, resimlerini yaptıranlardan çoğunun çeşitli noktalar üzerinde başka birçok istekleri olduğunu da eklememiz gerekir. Kadınlar portrede özellikle yalnız ruh ve karakterlerin betimlenmesini, göze batan noktaların yok edilmesini, kusurların azaltılmasını, hatta olanağı varsa, tamamıyla yok edilmesini istiyorlardı. Özetle: Yüz kendisine tamamıyla âşık etmese bile hayran hayran baktırmalıydı.

İşte bunun sonucunda resmini yaptırmaya gelen kadınlar bazen öyle pozlar alıyorlardı ki, ressam şaşmaktan kendini alamıyordu. Bunlardan biri yüzüne melankolik bir anlatım vermeye çalışıyor; bir başkası düşünceli bir hal alıyor; bir üçüncüsü ise, her ne bahasına olursa olsun ağzını küçültmek istediği için dudaklarını o kadar büzüyordu ki, sonunda ağzı bir toplu iğne başından hiç de büyük olmayan bir nokta haline geliyordu ve bütün bunlara rağmen ondan benzeyiş ve yapay olmayan bir doğallık da istiyorlardı.

Erkekler de hiçbir bakımdan kadınlardan geri kalmıyorlardı. Bunlardan bazıları başlarına güçlü ve enerjik bir anlatım verilmesini; başka bir bölümü ise, gözleri esinlenmiş bir anlatımla göğe kaldırılmış olarak resmedilmelerini istiyorlardı; bir muhafız teğmeni de gözlerinde mutlaka Mars'ın(*) okunmasını, bir hükûmet memuru ise, yüzünde fazlaca saygınlık ve doğruluk bulunmasını, elinin de, üzerinde okunaklı bir surette "her vakit doğruluğu savundum" kelimeleri yazılı bulunan bir kitaba dayalı olmasını istiyordu.

İlk zamanlar bu gibi istekler ressamı ter içinde bırakıyordu. Çünkü bütün bunları ölçüp biçmek, düşünmek gerekiyordu. Oysa kendisine verilmekte olan süre de pek kısa idi. Sonunda o da nasıl hareket etmesi gerekeceğini anladı ve hiç güçlük çekmez oldu. Hatta iki üç kelimelik bir başlangıçtan bile kimin ne olmak istediğini anlıyordu. Mars olmak isteyeni hemencecik Mars yapıyordu. Byron'u hayal edene hemen bir Byron görünüşü ve bir Byron pozu veriyordu. Kadınlar bir Korin, bir Ondin veya bir Aspasya mı olmak istiyorlar? Ressam hemen seve seve bu isteklerin hepsini kabul ediyor, hatta her birine kendisinden de bol bol güzellik katıyordu. Bilindiği üzere güzellik hiçbir şeyi bozmadığı gibi bazen ressamın resmi aslına benzetememek kabahatini bile bağışlatır.

Kısa bir zaman sonra kendisi de fırçasının çabukluğuna ve canlılığına şaşmaya başladı. Resimlerini yaptıranlarsa, doğal olarak, büyük bir sevinç duyuyor, ressamı dahi ilan ediyorlardı.

Çartkov her bakımdan modaya uygun bir ressam oldu. Öğle yemeklerinde davet edilmeye, galerileri ziyaretlerinde, hatta gezmelerinde, kadınlara eşlik etmeye, çok şık giyinmeye; bir ressamın kibar çevreye mensup olması gerektiğini,

(*) Mars: Yunan mitolojisinde savaş tanrısı.

bu unvanı koruması gerektiğini, ressamların kunduracılar gibi giyindiklerini, modanın gereklerine uygun ve tutarlı hareket etmesini bilmediklerini, etiketlere uymadıklarını, her türlü bilgiden yoksun olduklarını herkesin önünde söylemeye başladı.

Evindeki atölyesini çok temiz tutuyordu. Mükemmel iki uşak edinmiş, yanına şık öğrenciler almıştı. Evin içinde giydiği kostümlerini günde birkaç kez değiştiriyor, saçlarını kıvırtıyor, konuk ağırlama biçimini geliştirmekle uğraşıyor, kadınların üzerinde iyi bir etki yapmak için her yoldan kendini güzelleştirmeye çalışıyordu. Kısaca, bir zamanlar Vasilyevski - Ostrov'un viran bir odasında çalışan gösterişsiz ressam, kısa bir zamanda tanınmayacak bir hale gelmişti.

Şimdi artık, ressamlardan ve sanattan sert bir dille sözetmeye başlamıştı. Çartkov eski ressamlara gereğinden çok üstün nitelikler verildiğini, bunların hepsinin, Raphael'e gelinceye kadar, vücut değil, gerçek iskeletler resmettiklerini, bu gibi ressamların eserlerinde gûya herhangi bir kutsallık bulunduğu yolundaki düşüncenin ancak seyircilerin imgeleminde var olduğunu, hatta bizzat Raphael'in yaptığı her eserin bile iyi olmadığını, tablolarından birçoğunun sırf adının ünü sayesinde tutunduğunu, Michel-Ange'ın bir palavracıdan başka bir şey olmadığını, çünkü anatomi alanındaki bilgisini göstermekten başka bir şey düşünmediğini, onda hiçbir incelik olmadığını, gerçek ışığın, fırça kudretinin, renk uyumunun ancak şimdiki yüzyılda bulunabileceğini söylüyordu.

Doğaldır ki, bu arada, elinde olmayarak, sözü kendisine getirirdi. "Hayır", derdi "ben, eserleri üzerinde zahmet çekip terleyen ressamların durumunu birtürlü anlayamıyorum. Kanımca bir tablo üzerinde aylarca uğraşan bir ressam, ressam değil bir çilekeştir. Ben bu gibi ressamlarda bir yetenek olabileceğine inanmıyorum. Dâhi, çabuk ve cesaretle yaratır."

Ressam, ziyaretçilerine dönerek, "Örnek olarak beni alınız," derdi. "Ben bu portreyi iki günde çizdim. Bu başı da bir

günde yaptım. Bunu birkaç saatte, şunu da bir saatten biraz fazla bir zamanda çıkardım. Hayır, itiraf ederim ki ben... Nokta nokta yapılan bir resme sanat diyemem. Bu, artık sanat değil, zenaattir."

Çartkov ziyaretçilerine işte bunları anlatırdı. Ziyaretçileri, onun fırçasının kudret ve canlılığına şaşarlar, hatta eserlerinin ne kadar çabuk meydana geldiğini işittikçe, yüksek sesle haykırmaktan bile kendilerini alamazlar ve birbirlerine, "İşte yetenek, gerçek yetenek budur!.." derlerdi. "Bakın nasıl konuşuyor, gözleri nasıl parlıyor? *Il y a quelque chose d'extraordinaire dans toute sa figure!*(*)"

Kendisi hakkında böyle övgüler işitmek ressamın pek hoşuna gidiyordu. Gazetelerde hakkında yazılan övgüleri okudukça, bunları kendi parasıyla yazdırmış olmasına rağmen, bir çocuk gibi sevinmekten kendini alamazdı... O bu gibi makaleleri her yere götürür, gûya öyle denk gelmiş gibi, bunları bütün tanıdıklarına ve abbaplarına gösterirdi; ve bu onu dünyanın en saf bir insanı kadar sevindirirdi.

Çartkov'un ünü gittikçe artıyor, işi ve siparişleri gittikçe çoğalıyordu. Hareketlerini, pozlarını tamamıyla bildiği aynı portreler, aynı yüzler artık onu bıktırmaya başlamıştı. Şimdi, bu gibi resimleri isteksiz yapıyor; başın, üstünkörü bir taslağını çizmekle yetiniyor, alt tarafını tamamlamaları için işi öğrencilerine bırakıyordu. Önceleri, ne de olsa, orjinal bir poz bulmaya, fırçasının kudret ve etkisiyle bir şaşkınlık uyandırmaya uğraşırdı. Şimdi artık bu da ona can sıkıntısı veriyordu. Düşünmekten, hayal etmekten artık zekâsı da yoruluyordu. Zaten şimdi buna gücü de yetmiyordu; sonra, uğraşacak vakti de yoktu. Sürdüğü uçarı yaşantı ve bir salon adamı rolünü oynamaya onu zorlayan sosyete gibi şeyler onu çalışmaktan ve düşünmekten de alıkoyuyordu. Fırçası sıcaklığını kaybediyor,

(*) Aslında Fransızcadır. 'Bu figürün her halinde bir olağanüstülük var' demektir.

körleniyor ve o, farkına varmadan, monoton, belirli, çoktan eskimiş bir takım biçimlerin içine kapanıyordu. Asker, sivil bir sürü memurun hep birbirine benzeyen, soğuk ve kapalı diyebileceğimiz hep perdahlı yüzleri bir fırça için hiç de geniş bir alan oluşturmuyordu. Artık fırçası olağanüstü giysi betimlemelerini, kudretli hareketleri, tutkuyu unutuyordu. Kompozisyondan, dramatik sanattan, bunun ustaca düğümlenişinden söz etmeye bile olanak yoktu.

Önünde yalnız üniformalar, korsalar, fraklar vardı. Bir sanatçı bunların karşısında sadece bir soğukluk duyar ve bütün yaratıcılık yeteneği mahvolur.

Şimdi artık eserlerinde sıradan bir nitelik bile kalmamıştı; ama buna rağmen - ressamlar ve işin ehli olanlar, sanatçının son eserlerine bakarak omuz silkmekle birlikte - bu eserler hâlâ ünlerini koruyordu. Çartkov'u eskiden tanıyan bazıları ise, daha başlangıçta belirtileri bütün parlaklığıyla ortaya çıkan yeteneklerinin nasıl olup da kaybolabileceğine bir türlü akıl erdiremiyorlar ve kudretinin bütün gelişmelerine yeni yeni kavuşan bir adamdaki yeteneklerin nasıl sönüp gideceğini boşu boşuna anlamaya çalışıyorlardı.

Kendinden geçmiş olan ressam ise, bütün bunları işitebilecek durumda değildi. Yaşı ve aklı erginlik aşamasını bulmaya başlamıştı. Şişmanlıyor, göze görünür bir biçimde genişliyordu. Gazete ve dergilerde adım bazı sıfatlarla birlikte yazmaya başladılar: "Bizim saygıdeğer Andrey Petroviç'imiz", "Bizim yüksek Andrey Petroviç'imiz" gibi... Mesleğine ait işlerde ona onurlu ve saygın mevkileri önermeye, sınavlara, komite toplantılarına davet etmeye başladılar. Saygıdeğer bir yaşa geldikleri zaman bütün ressamların yaptığı gibi, o da Raphael'ive eski ustaları, - bunların erdemlerine tamamıyla inandığı için değil, bunları gençlere karşı bir silah olarak kullanmak istediği için - şiddetle savunmaya başladı. Genellikle bu yaşa gelenlerin yaptıkları gibi o da hiçbir ayırım gözetmeden ahlaksızlıklarını, ruh düşüklüklerini ileri sürerek, bütün genç-

leri ayıplamaya başladı. Dünyadaki her şeyin basit bir biçimde geliştiğine, gökten inme herhangi bir esin olmadığına, her bir şeyin, mutlaka sıkı bir disiplin altına ve aynı biçim içine konması gerektiğine inanmaya başladı. Bir kelime ile o, bütün hamlelerin sönmeye yüz tuttuğu; kudretli esin okunun ruhu pek az etkilediği ve yakıcı sesiyle artık insan kalbini sarmadığı; güzelliğin dokunuşuyla el değmemiş güçlerin yanıp tutuşmadığı, ama körlenen bütün duyguların altın sesine daha duyarlı davrandığı; onun çekici müziğine daha büyük bir dikkat vermeye başladığı ve bu müziğin kendisini uyutmasına kaygusuzca bir hoşgörü gösterdiği bir yaşa gelmişti.

Ün, onu hak etmeyip de çalana zevk veremez; o ancak onu hak edende sürekli bir etki uyandırır... Çartkov'un bütün duygu ve isteklerinin paraya yönelişi bundan ötürüdür. Altın onun tutkusu, ideali, korkusu, zevki, amacı olmuştu... Sandıklarda banknot desteleri büyüyor, kaderine böyle korkunç bir ödül düşen her insan gibi o da altından başka her şeye ilgisiz, sıkıcı ve gizemli bir insan halini alıyordu.

Nedensiz yere, cimrileşmeye başlamıştı... Kısaca, o, bu duygusuz dünyamızda sık sık rastladığımız, içinde canlı yürek yerine bir kadavra taşıyan ayaklı bir mezartaşından farksız, - vicdanlı ve iyi kalpli bir adamın dehşetle baktığı - o garip yaratıklardan biri olmak üzere idi.

Ama bir olay ondaki bütün canlı öğeleri kuvvetle sarstı ve uyandırdı.

Bir gün masasında güzel sanatlar akademisinden gönderilmiş bir davetiye buldu. Davetiyede öğrenimini İtalya'da yapmakta olan bir Rus ressamın yeni gönderdiği bir eser hakkındaki fikirlerini, akademinin sayın bir üyesi sıfatıyla, gelip söylemesi Çartkov'dan rica edilmekte idi. Bu ressam, Çartkov'un eski arkadaşlarından biriydi; daha çocukluğundan beri sanata büyük bir tutku beslemiş ve bir çilekeşin bütün ateşli ruhuyla kendini tamamıyla buna vermişti. Arkadaşlarından, ak-

rabalarından, sevgili alışkanlıklarından ayrılmış, parlak gökyüzü altında üstün bir sanat fideliği yetişen ve yalnız adı bile bir sanatçının yüreğini şiddetle ve kuvvetle heyecanlandıran o olağanüstü Roma'ya gitmişti. Orada, hiçbir şeye kapılmaksızın, bir münzevi gibi kendini çalışmaya vermişti. Ahlakını, çevresindeki insanları nasıl davranılacağı hakkındaki bilgisizliğini, uygunsuzluğunu, alçakgönüllü ve yoksul giyinişiyle ressamlık unvanını alçalttığını eleştirmelerini umursamıyordu. Meslekdaşlarının kendisine darılıp darılmadıklarını öğrenmek kendisini pek az ilgilendiriyordu. Her şeyi küçümsemiş, her şeyi sanata feda etmişti... Yorulmadan, bıkmadan resim galerilerini geziyor, olağanüstü fırçalarının gizini kavramaya çalışarak saatlerce büyük ustaların tabloları önünde vakit geçiriyordu. Bu büyük ustalarla birkaç sefer karşılaştırmadan, onların eserlerinden anlaşılır ve sessiz dersler çıkarmadan hiçbir eserini tamamlamazdı.

Heyecanlı tartışma ve konuşmalara girişmezdi. Ne Püristlerden yana, ne de onlara karşı idi. Bütün gördüğü şeylerin sadece en mükemmel yanlarını benimseyerek her şeyin hakkını eşit olarak tanırdı. Büyük bir şair, sanatçı, görkemli güzelliklerle dolu her türlü eseri okuduktan sonra sonunda - bütün aradığı şeylerin burada bulunabileceğini ve burada derin ve büyük bir mükemmelikle söz konusu edilmemiş, dünyada tek birsorun bırakılmadığını anlayarak, - nasıl Homer'in İlyada'sını en beğendiği kitap diye seçerse, o da en sonunda kendisine usta diye Raphael'i seçmişti.

Buna karşılık, çalışma sayesinde, yüksek bir yaratıcılık yeteneği, muazzam bir düşünce kudreti, gerçekten tanrısal bir fırça güzelliği elde etti.

Çartkov salona girince, büyük bir ziyaretçi kalabalığını tablonun çevresinde toplanmış buldu. Ortalıkta, herhangi bir eser hakkında hüküm yürütmekle meşgul kalabalıklarda seyrek görülen bir sessizlik vardı. Çartkov anlamlı bir bilgiç yüzü takınmakta acele ederek tabloya yaklaştı. Ama, Tanrım! Neydi o gördüğü!..

Önünde ressamın bir gelin kadar temiz, kusursuz, güzel eseri duruyordu. Bu eser; alçakgönüllü, kutsal, masum ve bir deha gibi basit, her şeyin üstünde yükseliyordu. Üzerlerine dikilen sabit bakışlardan şaşırmış olan tanrısal varlıklar, güzelim kirpiklerini utangaçlıkla yere indirmiş gibiydiler. Resimden anlayanlar ellerinde olmayan bir hayret duygusuyla, bu görülmemiş, yeni fırçayı inceliyorlardı. Burada âdeta her şey -hem çok soylu bir pozla ifade edilen Raphael'in, hem de fırçanın olağanüstü kusursuzluğunu gösteren Correggio'nun teknikleri- birleşmiş gibiydi. Ama hepsinden çok göze çarpan şey, bizzat ressamın ruhundan kopan yaratıcılık yeteneği idi. Tablonun en ince çizgileri bile bu yetenekle doluydu. Tabloda resim tekniği yönünden en küçük bir kusur bile göze çarpmıyor, bütünüyle eser, bir iç kudret izi taşıyordu. Eserin bütün çizgilerinde, ancak doğada görülebilen ve yaratıcı bir sanatçının gözünden kaçmayan - ama taklitçi bir ressamda çarpık çurpuk çizgilerle belirtilen - akıcı bir yumuşaklık vardı. Sanatçının dış dünyadan aldığı izlenimleri kendi ruhunda hapsettiği, sonra da, bunları, ruh kaynağından uyumlu ve görkemli bir şarkı halinde dışarı yansıttığı görülüyordu... Yaratıcılığın ürünü olan bir eserle doğanın körü körüne bir taklidi arasında ne büyük bir uçurum bulunduğunu en kara cahiller bile anlamıştı.

Gözlerini tabloya dikenleri saran bu olağanüstü sessizliği anlatmak, âdeta olanaksızdı... Ne bir gürültü ne de bir mırıltı duyuluyordu. Tablo ise her geçen dakika biraz daha yükseliyor, yükseliyordu. Parlaklığı ve olağanüstülüğü ile her şeyden ayırd ediliyor, sonunda, göklerden sanatçının üzerine yağan bir yetenek ve esin ürünü haline geliyordu; bütün bir insan ömrü ancak bu anı hazırlamak için geçer. Tabloyu çevreleyen ziyaretçilerin gözlerinden, ellerinde olmayarak yaşlar boşanmak üzere idi. En kılı kırk yaranından, en sapığına kadar bütün beğeniler, bu tanrısal eser karşısında sessiz bir övgü halinde birleşmiş gibiydiler...

Çartkov, ağzı açık ve hareketsiz bir halde tablonun önünde duruyordu. Sonunda, ziyaretçiler ve resimden anlayanlar

yavaş yavaş seslerini yükseltmeye, eserin değeri hakkında görüşler ileri sürmeye başladıkları, en sonunda da Çartkov'dan düşüncelerini söylemesini rica ettikleri zaman, o, kendini toplayabildi. Her vakitki ilgisiz tavrını takınmak ve ruhu paslanmış sanatçıların o bayağı ve sıradan görüşlerini söylemek, örneğin, "Evet; elbette, bu sanatçının yeteneğini inkâr etmek kabil değil; bu resimde bir şeyler var... Sanatçının burada bazı şeyler anlatmak istediği belli... Ama asıl konuya gelince..." gibi şeyler söylemek ve bunun arkasından da hiçbir sanatçının duymak istemeyeceği cinsten bazı komplimanlar eklemek istedi... Evet; o bunu söylemeye hazırlanmıştı. Ama sözleri ağzında kaldı. Verdiği tek cevap bir hıçkırık ve bir gözyaşı tufanı oldu. Deli gibi salondan kaçtı.

Birkaç dakika, duygusuz ve hareketsiz bir halde, o çok güzel atölyesinin ortasında durdu. Bir anda bütün varlığı, bütün benliği uyanmış, canlanmıştı... Gençliği âdeta geri gelmiş, sönmüş olan yetenek kıvılcımları âdeta yeniden parlamıştı. Gözlerindeki bağ birdenbire çözülüvermişti... Tanrım! Gençliğinin en güzel çağlarını işte böyle acımasızca mahvetmek; yüreğine hareket veren ve belki de bugün güzellik ve büyüklüğe erişmiş bulunacak olan, belki de bunun gibi, hayranlık ve şükran gözyaşları döktürecek olan ateş kıvılcımını yoketmek, söndürmek! Ve bütün bunları öldürmek! Hiç acımaksızın öldürmek! Bu anda ruhunda âdeta birdenbire, bir zamanlar bildiği o sıcaklık ve o atılımlar yine canlanır gibi oldu...

Fırçayı kaptığı gibi tuvale yaklaştı. Gösterdiği çabadan, terler alnında boncuklandı. Baştanbaşa tek bir güçlü istek haline dönüştü. Bir tek düşünceyle yanıp tutuştu: Cennetten kovulmuş bir meleği betimlemek istiyordu. Bu, ruh haline en uygun düşen bir düşünce idi. Ama, heyhat! Silüetleri, pozları, kompozisyonları, düşünceleri, zoraki ve uyumsuz oluyordu. Fırçası ve düşünme yetisi bir tek ölçüye, bir tek kalıba gereğinden çok alışmıştı. Sınırları aşmak ve bizzat kendi kendine taktığı zincirleri atmak için harcadığı boş çaba onu yanlışlara ve yanıl-

gılara sürüklemekten başka bir şeye yaramadı. O, yorucu ve uzun aşamalı öğreniş merdivenini, geleceğin büyük adamı olmanın en ilkel yasalarını küçümsemişti. Öfkelendi. Atölyesindeki bütün son eserlerini modaya uygun o soğuk resimleri, husar ve müşavir portrelerini dışarı götürmelerini emretti. Tek başına odasına kapandı, kimseyi içeri bırakmamalarını tembih etti ve kendini tamamıyla işe verdi. Sabırlı bir genç gibi, bir öğrenci gibi çalıştı. Gelgelelim, fırçasından çıkan her şeyde önüne geçilmez bir noksanlık göze çarpıyordu. Adım başında, en basit kuralları bilmemesinden ötürü duraklamak zorunda kalıyordu. En basit ve önemsiz bir işlem bütün şevkini kırıyor ve düşünme yetisinin karşısında aşılmaz bir engel oluşturuyordu. Fırçası elinde olmayarak evvelce öğrenilmiş biçimlere başvuruyor, elleri yalnız o bilinen pozlara yatıyor; resimdeki baş, o sert duruştan başkasına cesaret edemiyor, hatta resmettiği elbise kıvrımları bile itaatsizlik ediyor; alışık olmadıkları pozlar alan vücutları örtmek istemiyorlardı. Ve o, bizzat kendisi, bütün bunları duyumsuyor, fark ediyor ve görüyordu.

Sonunda, kendi kendine, "Acaba, gerçekten de bende yetenek var mıydı? Ben aldanmamış mıydım?" dedi. Ve bu sözleri söyledikten sonra bir zamanlar, münzevi Vasili - Ostrov'daki yoksul odasında, insanlardan, refahtan, bütün kaprislerden uzak olarak, o kadar temiz, o kadar tutkusuz yaptığı eski tablolarına yanaştı. Bütün bunları dikkatle gözden geçirmeye başladı; bunlarla birlikte, eski yaşamı da belleğinde canlanmaya başladı. Umutsuzluk içinde: "Evet" diye söylendi, "bende bir yetenek varmış. Her şeyde ve her yerde bunun izleri ve belirtileri görülüyor."

Durdu; birdenbire bütün bedeni titremeye başladı. Gözleri, kendisine dikilmiş olan bir çift gözle karşı karşıya geldi. Bu, Şukin Dvor'dan satın aldığı o olağanüstü portreydi. Bu portre, uzun zamandan beri öteki tabloların arkasında saklı duruyordu. Ressamın tamamıyla hatırından çıkmıştı. Şimdi ise, âdeta mahsus gibi, atelyeyi dolduran modaya uygun son eserlerini dı-

şarı attırınca, buportre de gençlik zamanında yaptığı öteki resimlerle birlikte meydana çıkmıştı. Bunun bütün o tuhaf serüvenini hatırına getirince, yaşamındaki değişikliğe kısmen bu tuhaf portrenin neden olduğunu, portrenin içinde gizemli bir biçimde bulduğu hazinenin bütün yeteneklerini mahveden, kendisindeki o ölümlü duyguları uyandırdığını hatırlayınca, bütün ruhunu çılgın bir öfke kapladı. Bu nefret ettiği portreyi hemen dışarı götürmelerini emretti...

Ama ruh çatışması bununla yatışmadı. Bütün duyguları, bütün benliği baştan başa sarsılmıştı. Ruhunda, gençlere büyük eserleri esinleyen, ama imgelem sınırlarını aşanlarda ise yararsız bir hırs doğuran, insanı her türlü fenalıklara götürebilen o müthiş azabı duydu. Bu müthiş azap, bazen şaşılacak bir ayrıcalık olarak, gücünün üstünde iş yapmaya çalışan ama yapamayan sönük yeteneklerde görülmektedir.

Ressam müthiş bir kıskançlığa, çılgın bir kıskançlık illetine tutuldu. Yetenek izlerini taşıyan bir eser gördüğü zaman ejderha gibi gözlerini açardı.

Ruhunda, belki de insanlığın hiç bilmediği cehennemi bir düşünce doğdu; ve bunu, çılgın bir hevesle uygulamaya koyuldu. En güzel sanat eserlerini satın almaya başladı. En pahalı bir fiyatla satın aldığı bir tabloyu özenle odasına getirir ve bir kaplan yırtıcılığıyla üzerine atılır, onu yırtar, parçalar, parça parça doğrar ve keyifli keyifli gülerek ayaklarıyla çiğnerdi. Biriktirdiği müthiş servet, onun bu cehennemi isteklerini yerine getirmeye yarayacak bütün araçları sağlamasına olanak veriyordu. Bütün altın torbalarının ağzını çözdü; sandıkları açtı. Hiçbir cehalet canavarı hiçbir zaman, bu kudurmuş intikamcı kadar çok sayıda, üstün değer taşıyan eser yok etmemiştir. Çartkov'un her göründüğü arttırmada herkes, daha önceden, en küçük bir sanat eserini satın almaktan umudunu keserdi. Denilebilir ki, gazaplı gökyüzü, dünyanın bütün ahengini bozmak için bu müthiş belayı, yeryüzüne mahsus göndermiş gibiydi. Bu müthiş tutku onun yüzüne korkunç bir renk vermişti:

Yüzünde hiç silinmeyen bir kin anlatımı okunuyordu; çizgilerinde genellikle bir lanet, bir ret ve inkâr vardı. Puşkin'in mükemmel betimlediği o korkunç Demon(*) Çartkov'un kişiliğinde tamamıyla canlanmış gibiydi. Ağzından, zehirleyici sözlerden ve sürekli eleştiriden başka bir şey işitilmez olmuştu.

Yollarda âdeta bir Harpi(**) gibi dolaşırdı. Onu daha uzaktan gören herkes, hatta tanıdıkları bile, yollarını değiştirmeye ve - bütün günlerini zehirlemeye yetebileceğini söyleyerek - böyle bir karşılaşmadan kaçınmaya çalışırlardı.

Dünyanın ve sanatın talihine olarak böyle gergin ve zorakiyaşayış uzun süremezdi. Tutku ölçüsü, bu yaşayışın cılız güçlerine göre, gerçekten büyük ve olağandışıydı. Delilik ve çılgınlık nöbetleri sıklaşmaya başladı. Sonunda bütün bunlar en korkunç bir hastalık haline döndü...Tezveremle birleşen şiddetli bir humma, ona öyle bir şiddetle saldırdı ki, üç gün içinde bir deri bir kemik kaldı. Ayrıca, iyileşmesi olanaksız bir de delilik belirtisi baş gösterdi. Bazen, üç dört kişi bile onu tutmaya yetmiyordu. Çoktan beridir unuttuğu o olağanüstü portrenin canlı gözlerini görür gibi olduğu zamanlar, deliliği müthiş bir hal alıyordu. Çevresini alan bütün insanlar ona, müthiş portreler halinde görünmeye başladı. Bu portreler onun gözünde ikileşiyor, dörtleşiyor; bütün.duvarları, sabit ve canlı gözlerini kendisine dikmiş, birtakım portrelerle dolu görüyordu. Bu portreler ona tavandan, döşemeden bakıyor, odası bu hareketsiz gözleri sığdırabilmek için uzunlamasına ve genişlemesine, sınırsız, büyüyordu.

Çartkov'un tedavisini üzerine alan ve kısmen onun garip serüvenini bilen doktor, hastanın bu sayıklamasıyla, yaşamındaki serüven arasında, gizli bir bağ bulmaya bütün gücüyle çalıştı; ama hiçbir sonuç elde edemedi. Hasta, kendi ıstırabından başka ne bir şey duyuyor, ne de bir şey anlıyordu. Sadece korkunç feryatlar koparıyor, anlaşılmaz bir şeyler mırıldanıyordu.

(*) Puşkin'in 'Demon' adlı şiirine yollama yapılmaktadır.

(**) Yırtıcı kuş bedenli, kadın başlı mitolojik canavar.

Sonunda yaşamı, son bir sessiz ıstırap nöbeti arasında söndü. Ölüsü korkunçtu. Muazzam servetinden hiçbir şey bulamadılar. Ama değerleri milyonları aşan yüksek sanat eserlerinin yırtılmış parçalarını gördükleri zaman, bu servetin ne delice savrulduğunu anlamakta gecikmediler.

II

Sanat meraklılarından zengin birine ait eşyaların artırma ile satıldığı bir evin kapısı önünde birçok araba, fayton ve landon birikmişti. Bu gibi sanat meraklıları bütün ömürlerini Zephir(*) ile Amour'un(**) tatlı hayalleri içinde geçirir ve "bilim ve sanat koruyucusu" ünvanını alırlar... Bunun için de dedelerinden kalan ya da bizzat kendi emeklerinin ürünü olan milyonları safça harcarlar. Bilindiği üzere bu gibi bilim ve sanat koruyucuları artık kalmamıştır. On dokuzuncu Yüzyılımız çoktan beri, milyonlarını kâğıt üzerine dizili rakkamlar halinde görmekten zevk alan sıkıcı bir banker fizyonomisini almıştır.

Uzun salon, leşe üşüsen yırtıcı kuşları andıran alaca bulaca bir ziyaretçi kalabalığıyla dolmuştu. Burada Gostini dvor (***) dan gelmiş bir alay Rus tüccarı, hatta, mavi Alman ceketleri giymiş bitpazarı esnafı da vardı. Bunların buradaki görüntüsü, yüzlerinin anlatımı her zamankinden daha sert, daha serbestti; hallerinde, Rus tüccarlarının dükkânlarında, müşterileri karşısında takındıkları yapma nezaketten eser yoktu. Başka koşullar altında önlerinde yerlere kadar eğilmeye hazır oldukları aristokratlardan birçoğu salonda bulunmasına rağmen, bu tüccarlar hiç de yapmacık bir nezaket göstermeye gerek görmüyorlardı. Onlar burada tamamıyla teklifsizdiler; malın cinsini anlamak için büyük bir saygısızlıkla kitapları ve

(*) Zephir (*Zephyrus): Yunan mitolojisinde 'Batı rüzgârı'nın kişileştirilmiş adıdır.

(**) Amour: Yunan mitolojisinde aşk tanrısı.

(***) Petersburg'daki pazaryerlerinden birinin adı.

tabloları elliyor, uzmanlaşmış soyluların verdikleri bir fiyatı hiç çekinmeden artırıyorlardı. Burada, kahvaltı yerine her gün buraya gelmeyi alışkanlık edinmiş bu artırmalı satışların sürekli müşterileri; kendi koleksiyonlarını artırmak fırsatlarından hiçbirini kaçırmayan ve 12-1 arasında yapılacak başka işleri olmayan, bu işin meraklısı soylular; ayrıca, elbiseleri kadar cepleri de zavallı olan ve herhangi bir dünya emeli beslemeden sadece, işlerin nasıl bir renk alacağını, kimin daha çok, kimin daha eksik bir fiyat biçeceğini, kimin kimi mat edeceğini, hangi malın kimin üzerinde kalacağını anlamak için her gün buraya gelen soylu efendiler de vardı.

Tabloların büyük bir bölümü karmakarışık bir halde şuraya buraya atılmıştı. Bunların arasında eski mobilyalar ve belki de kitapları gözden geçirmek gibi iyi alışkanlıkları hiç olmayan eski sahiplerinin imzalarıyla süslü kitaplar da vardı. Çin vazoları, masalar için mermerler; ayakları vahşi hayvan pençesi, sfenks, arslan pençesi biçiminde işlenmiş altın yaldızlı, yaldızsız, kenarları eğri büğrü yeni ve eski mobilyalar; asma lambalar, avize gibi şeyler, mağazalarda olduğu gibi bir düzen altında değil, karmakarışık bir halde duruyordu.

Bütün bunlar bir bakıma, güzel sanatlar sergisini andırıyordu. Genellikle bir artırmalı satış karşısında duyduğumuz duygular korkunçtur; buradaki her şey âdeta bir cenaze alayını andırır. Artırmalı satışın yapıldığı salon her zaman karanlıktır. Mobilyalarla, tablolarla kapatılmış pencereler içeriye çok az ışığın girmesine olanak verir. Yüzlerdeki sessizlik, garip bir şekilde burada toplanmış olan zavallı sanat eserlerine, çekicinin vuruşlarıyla, son dinsel töreni yapan tellalın hazin sesi... Özetle, bütün bunlar, insandaki o garip hoşnutsuzluk izlenimlerini artırırlar.

Artırma en hararetli bir zamanında idi. Hep birlikte ileri atılan, üstleri başları düzgün büyük bir insan kalabalığı, hep bir ağızdan, bir şeyler söylüyordu. Dört bir yandan gelen "rub-

le, ruble, ruble" kelimeleri, tellala - açılışından beri dört katına çıkan - fiyat artırılışını tekrar etmeye vakit bırakmıyorlardı. Bu insan kalabalığı, resimden biraz olsun anlayan herkesin dikkat etmeden geçemeyeceği bir portrenin çevresine toplanmıştı.

Portreyi yapan sanatçının yüksek yeteneği açıkça göze çarpıyordu. Görünüşe göre portre birçok seferler onarılmıştı. Portre, geniş bir harmaniye bürünmüş, esmer çehreli, yüzünün anlatımı tuhaf ve olağanüstü olan bir Asyalıyı gösteriyordu. Ama portrenin çevresine birikmiş kalabalığı en çok şaşırtan şey, portrenin gözlerindeki eşsiz canlılıktı. İnsan bu gözlerle baktıkça, bunlar insanın içine daha çok işliyormuş gibi oluyordu...

Ressamın bu tuhaflığı, bu akıl almaz hokkabazlığı herkesin dikkatini çekmişti. Tabloyu satın almak için rekabete girişenlerden birçoğu artık çekilmişlerdi. Çünkü tablonun fiyatını çok arttırmışlardı. Ortada, böyle bir kazançtan asla vazgeçmek istemeyen resim meraklısı ünlü iki aristokrattan başka kimse kalmamıştı. Bunlar kızışmışlardı. Görünüşe göre tablonun fiyatını da akıl almaz bir noktaya çıkaracaklardı. Ama bu sırada, tabloyu incelemekte olanlardan birisi:

"Tartışmanızı geçici bir zaman için kesmeme izin verin," dedi. "Benim bu tablo üzerinde belki de herkesten çok hakkım var."

Bu sözler üzerine herkesin dikkati bunu söyleyen adamın üzerine çevrildi. Bu, otuz beş yaşlarında kadar görünen, düzgün vücutlu, siyah uzun saçlı bir adamdı. Mutlu bir kaygusuzluk taşıyan tatlı yüzü, insanın aklını bulandıran bütün dünya heyecanlarından uzak kalmış bir ruh taşıdığını gösteriyordu. Üzerindeki elbisenin moda ile hiçbir ilişiği yoktu. Her şeyinde bir sanatçı hali vardı, gerçekten de burada hazır bulunanlardan çoğunun şahsen tanıdıkları ressam B... idi.

Ressam B... dikkatin kendisine çevrilmiş olduğunu görerek sözlerini sürdürdü:

"Bu söylediğim şey tuhafınıza gitmiş olabilir. Ama anlatacağım küçük bir hikâyeyi dinlemeye razı olursanız, o vakit, belki, bu sözleri söylemekte haklı olduğumu göreceksiniz!.. Her şey, aramakta olduğum portrenin, özellikle bu portre olduğuna beni inandırıyor."

Hemen hemen herkesin yüzünde çok doğal bir merak uyandı. Arttırma tellalı bile durakladı ve ağzı açık, çekici havada olduğu halde dinlemeye hazırlandı.

Hikâyenin başında birçokları ellerinde olmayarak gözlerini portreye çeviriyorlardı. Ama hikâye gitgide meraklı olmaya başlayınca bütün gözler yalnız hikâyeciye dikildi.

Ressam B... hikâyesine başladı:

"Şehrin, Kolomna adını taşıyan semtini bilirsiniz! Burada hiçbir şey Petersburg'un öteki yanlarına benzemez!.. Burası ne hükûmet merkezi, ne de taşradır. Kolomna sokaklarına girdiğin zaman bütün canlı isteklerin ve dürtülerin senden uzaklaştıklarını duyar gibi olursun!.. Gelecek buraya uğramaz; sessizlik ve içine kapalılık, hükûmet merkezinin kalabalığından kaçan her şey, buraya sığınmıştır. Emekli memurlar, dullar, Senat'a(*) işleri düştüğü için hemen hemen bütün ömürlerini burada geçirmeye mahkûm olan yoksul kimseler, bütün gününü pazarlarda geçiren, mahalle bakkallarında satıcılarla gevezelik eden ve her gün beş kapiklik kahve ile dört kapiklik şeker satın alan emektar aşçı kadınlar; ayrıca, kıyafetleriyle, yüzleriyle, saçlarıyla, gözleriyle - tıpkı havanın ne fırtınalı, ne de güneşli olmadığı, ortalığa yayılan bir sisle bütün eşyanın donuk ve bulanık göründüğü o kararsız günler gibi - bulanık ve kül rengi bir manzara gösteren bütün o "kül rengi" diyebileceğimiz insanlar kesimi hep burada oturur. Emekli küçük tiyatro memurlarını, emekli fahrî

(*) Çarlık Rusya'sında Yargıtay.

müşavirleri, Mars'ın dudakları şiş, bir gözü patlak emekli torunlarını da(*) bu kesime sokabiliriz.

"Bunlar tamamıyla duygusuz kimselerdir. Başlarını hiçbir yana çevirmeden yürürler; susarlar ve hiçbir şey düşünmezler; bunların odalarında fazla bir zenginlik görülmez; bazen sadece bir şişe halis Rus votkası bulunur; bu adamlar, gece saat on ikiyi geçtikten sonra bütün kaldırımların egemeni kesilen genç Alman esnafının -bu Meşcanskaya caddesi kahramanlarının- genellikle pazar günleri içmeyi alışkanlık edindikleri çok miktarda votka ile duydukları kuvvetli sarhoşluğu hissetmeksizin, bütün gün tekdüze hareketlerle bu şişeyi yudum yudum içerler.

"Kolomna'daki yaşayış korkunç bir inzivadır. Oradan zaten pek seyrek geçen arabalar, gürültüleriyle, patırdılarıyla, çıngıraklarıyla genel sessizliği bozan, tiyatro aktörlerinin bindiği arabalardır. Burada herkes yaya yürür. Arabacılar, kendi sakallı beygirleri için ot taşıyarak çoğu zaman yolcusuz ve boş arabalarıyla geçerler. Kahvaltı da içinde, ayda beş rubleye bir ev kiralamak bile mümkündür. Emekli maaşı alan dul kadınlar buranın en aristokrat aileleri sayılır. Bunlar dürüst bir yaşam sürerler; odalarını sık sık temizlerler; lahananın ve sığır etinin pahalılığı üzerine arkadaşlarıyla laf atarlar.

Bunların çoğu zaman genç, sessiz, sevimli birer kızları, çirkin birer küçük köpekleri ve sarkacı gidip gelirken melankolik sesler çıkaran birer duvar saatleri bulunur.

"Sonra aldıkları para Kolomna'dan ayrılmalarına elvermeyen aktörler gelir; bunlar her sanatçı gibi, zevk için yaşayan serbest kimselerdir. Bunlar, ropdöşambrlarıyla oturur, tabanca onarırlar. Kartondan, evde kullanılmaya yarar bir sürü ıvır zıvır yaparlar, kendilerini ziyarete gelen ahbaplarıyla iskambil ve dama oynarlar; geceleri de, bunlara ara sıra punç ekleyerek, hemen hemen aynı şeyleri yinelerler.

(*) Emekli askerler anlatılmak isteniyor.

"Kolomna'nın bu kodamanlarından ve soylularından sonra sefil döküntüler gelir. Bunlara ad vermek, yıllanmış sirke içinde üreyen sayısız haşaratı saymak kadar güçtür. Bunların içinde tapınan; içki içen, aynı zamanda hem tapınıp, hem içki içen, anlaşılmaz birtakım kaynaklardan kıt kanaat geçinen yaşlı kadınlar vardır. Her türlü eski bez ve paçavraları on beş kapiğe satmak için karıncalar gibi, ta Kalkinkin köprüsünden bitpazarına kadar taşırlar. Özetle, yoksulları gözeten en merhametli bir ekonomi sisteminin bile durumlarını düzeltemeyeceği, insanlığın en bahtsız döküntüleri çoğunlukla buradadır.

"Ben bu çeşit halkın, çoğu kez, çok ivedi bir yardım sağlamak, borç para bulmak gibi gereksinmelerle nasıl kıvrandıklarını daha iyi anlamanız için bunlardan söz ettim. İşte bunun sonucu olarak, burada, bu insanlar arasında rehin karşılığı ve yüksek faizle borç para veren, türü kendine özgü birtakım tefeciler türedi. Bu küçük tefeciler, öteki büyük tefecilerden birkaç kat duygusuzdurlar. Çünkü bunlar - ancak araba ile gelen insanlarla ilişkisi olan - büyük tefecilerin görmedikleri bir yoksulluk arasında ve sefaletin parlak bir görünüşünü oluşturan paçavralar ortasında yetişmişlerdir. Bunların ruhunda yaşayan bütün insanca duygular, bunun içindir ki, pek erken ölür.

"Bu tefeciler içinde bir tanesi vardır ki... ama anlatmakta olduğum bu olayın geçen yüzyıla, merhume İkinci Katerina'nın zamanına ait olduğunu size önceden haber vereyim... Bu bakımdan, o zamandan beri Kolomna'nın manzarasında, onun içindeki yaşayışta bir hayli değişiklik olduğunu, tabii siz de tahmin edersiniz! İşte bu tefeciler arasında, şehrin bu kısmına çoktan beri yerleşen öyle bir tanesi vardı ki, her bakımdan değişik bir yaratıktı. Bu adam, Asya'lıların giydikleri geniş bir kostümle gezerdi. Yüzünün esmer rengi onun bir güneyli olduğunu gösteriyordu; ancak bu hangi ulustandı?

Hintli mi, Yunanlı mı, İranlı mı idi? Bu konuda kesin olarak kimse bir şey söyleyemiyordu. Âdeta dev gibi uzun boyu, anlatılması güç denecek kadar korkunç bir rengi olan yanık, esmer ve zayıf yüzü, olağanüstü bir ışıkla yanan büyük gözleri, dışarıya doğru bir çıkıntı yapan sık kaşları onun hükümet merkezinin bu «kül rengi» insanlarından kuvvetle ve kesinlikle ayırt etmekte idi. Onun oturduğu ev de, öteki küçük tahta evlere hiç benzemiyordu. Bu, bir zamanlar Ceneviz tüccarlarının bol bol yaptıkları taş evlerden birine benziyordu. Bu evlerin pencereleri demir kepenkli ve sürgülü olup biçimleri ve büyüklükleri birbirine uymazdı.

"Bu tefecinin öteki tefecilerden farkı, yoksul kocakarılardan tutunuz da har vurup harman savuran soylulara varıncaya kadar herkese istedikleri kadar para verebilmesinde idi. Evinin önünde şık arabaların durduğu sık sık olurdu, bazen bu arabaların penceresinden şık bir salon kadınının başı görünürdü. Onun demir sandıklarında hesapsız para, mücevher, pırlanta ve her cins rehinler bulunduğu; ama kendisinin öteki tefeciler gibi açgözlü ve para canlısı olmadığı rivayet edilirdi. Görünüşe göre oldukça uygun vadelerle seve seve para verirdi. Ama garip birtakım hesap işlemleriyle verdiği paralardan çok yüksek faizler elde etmesini bilirdi.

"Söylentiler böyleydi, ama bu söylentilerin en tuhafı ve en şaşılacak olanı, ondan para alan herkesin uğradığı garip sonuçtu: Bunların hepsinin yaşamı, bir facia ile sona eriyordu. Bütün bunlar, sadece halkın bir kanısı, budalaca kör inançları mı idi, yoksa belli bir amaçla ortaya atılmış söylentiler miydi? Belli değil. Ne varki, kısa bir zamanda herkesin gözü önünde gerçekleşen birkaç olay çok canlı ve anlamlıydı: O dönemin aristokratları arasında seçkin bir aileye mensup olup, daha genç yaşta devlet memuriyetlerinde kendini gösteren bir genç göze çarpmıştı. Bu genç doğru olan, yüksek olan her şeyin ateşli bir savunucusuydu. Sanatın ve insan

zekâsının yarattığı bütün eserleri çılgınca seviyor, ileride gerçek bir güzel sanat ve bilim koruyucusu olmaya aday görünüyordu. Kısa bir zamanda bizzat imparatoriçenin dikkatini çekmişti. İmparatoriçe tam onun yetenek ve isteğine uygun önemli bir görev verdi. Genç adam bu görevinde bilime ve genellikle hayır işlerine çok yararlı olabilirdi. Genç soylu, çevresine ressamları, şairleri, bilginleri topladı. Herkese bir iş vermek, herkesi teşvik etmek ve yüreklendirmek istiyordu. Kendi hesabına birçok yararlı eserler bastırdı, birçok siparişler yaptı, teşvik edici ödüller koydu. Bütün bu işler için bir yığın para harcadı ve en sonunda mali durumu bozuldu. Ancak, yüksek duygularla dopdolu olan bu genç işlerini yüzüstü bırakmak istemedi; borç para bulmak için birçok yerlere başvurdu, sonunda, ünlü tefeciye başvurdu.

"Tefeciye oldukça büyük bir borç yaptıktan sonra bu genç kısa bir zaman içinde tamamıyla değişti; yükselmekte olan bütün zekâ ve yeteneklere karşı kötü davranmaya, onları hor görmeye başladı. Her eserin yalnız kusurlarını görüyor, her sözü yanlış yorumluyordu. Kötü bir rastlantıyla, Fransız devrimi de bu sıralarda başlamıştı. Bu olay, her kötülüğü yapmasına birdenbire bir fırsat oluşturdu. Her şeyde bir çeşit devrimci eğilim görmeye başladı, her şey ona devrimi ima ediyordu. Her şeyden o kadar işkilleniyordu ki, sonunda bizzat kendi kendisinden de kuşkulanmaya, şunun bunun hakkında bir sürü uydurma ve korkunç raporlar vermeye başladı; bu yüzden birçok insanın başına felaketler getirdi.

"Bu gibi hareketlerin eninde sonunda imparatoriçenin de kulağına kadar gideceği pek tabii idi. İyi yürekli imparatoriçe öfkelendi, taçlı başları süsleyen o ruh soyluluğuyla birkaç söz söyledi. Bu sözler her ne kadar harfi harfine bize kadar gelmediyse de bunlardaki derin anlam birçok insanların kalbine yazıldı. İmparatoriçe monarşik yönetim altında ru-

hun soylu ve yüce atılımlarının baskı görmediğine, şiir, güzel sanat ve zekâ eserlerinin hor görülmediğine ve kovuşturmaya uğramadıklarına işaret etmişti. Tersine bunların biricik koruyucuları hükümdarlardı. 'Dante kendi cumhuriyetçi vatanında sığınacak bir köşe bulamazken Molière'ler, Shakespeare'ler bu hükümdarların yüksek himayeleri altında gelişmişlerdi. Gerçek dâhiler, bugüne kadar dünyaya bir tek şair vermemiş olan cumhuriyet döneminin terörist ve karışık siyasi olayları içinde değil, belki hükümdarların ve hükümdarlıkların kudretli ve parlak dönemlerinde ortaya çıkar. Şair ve sanatçıları kayırmak gerekir. Çünkü bunlar ruhlarda karışıklık ve ayaklanma değil, belki olağanüstü güzel bir barış ve dinginlik yaratırlar. Bütün bilginler, şairler, sanatçılar İmparatorluk tacının incileri ve pırlantalarıdır. Büyük bir hükümdarın dönemi bunlarla güzelleşir ve bunlarla parlar.'

"Bu sözleri söyleyen imparatoriçe, o dakikada tanrısal bir güzellik taşıyordu. İhtiyarların, gözleri yaşarmadan bundan söz edemediklerini hatırlarım. Bu işle herkes ilgilendi. Bir Rus yüreğinde her zaman, ezilenlere yardım etmek gibi güzel duygular yaşadığını ulusal gururumuzun iftihara değer bir erdemi olarak kaydetmek gerekir. Kendisine gösterilen güveni kötüye kullanan soylu genç, başkalarına ibret olacak bir biçimde cezalandırıldı ve işinden çıkarıldı. Ama kendisi için çok daha korkunç olan bir cezayı vatandaşlarının gözünden okudu: Bu ceza genel ve kesin bir küçümseme idi. Bu mağrur benliğin ne kadar acı çektiğini anlatmak mümkün değildir; gurur, kırılmış bir özsaygısı, mahvolmuş umutlar hep bir araya geldi; korkunç delilik ve çılgınlık nöbetleri arasında yaşamı sona erdi.

"İkinci dikkate değer örnek de yine herkesin gözü önünde geçti: Kuzey hükûmet merkezimizde o zamanlar oldukça bol bulunan güzel kızlardan biri bütün kızlardan üstün bir durumdaydı. Bu, bizim kuzey güzelliğimi-

zin olağanüstü bir birleşmesiydi. Babam ömrü boyunca buna benzer bir şey görmediğini söylerdi. Her şey; zenginlik, zekâ, ahlak güzelliği bu kızda birleşmiş gibiydi. Kızın birçok isteklileri vardı; bunların arasında hepsinden çok dikkati çeken Prens R... idi. Prens R... gençlerin en soylusu, en iyisi, gerek yüz gerek şövalyece hareket, gerek yüce gönüllülük bakımından hepsinin güzeli, kadınların ideali, romanların kahramanıydı; bir kelime ile o, bir Grandison(*) idi. Prens R... kıza çılgınca âşıktı, aynı derecede ateşli bir aşkla da seviliyordu. Ama kızın anası babası delikanlıyı kızlarına layık görmüyorlardı. Delikanlının dedesinden kalan mal mülk çoktandır onun olmaktan çıkmıştı. Ailesi eski saygınlığını kaybetmişti. Prensin durumunu bilmeyen yoktu.

"Prens R... işlerini düzeltmek bahanesiyle ansızın hükûmet merkezinden ayrıldı. Kısa bir zaman sonra inanılmayacak bir görkem ve zenginlik içinde ortaya çıktı. Parlak balolar ve şölenler onu bütün çevreye tanıttı. Güzel kızın babası ona iltifat etmeye başladı ve şehirde parlak bir düğün yapıldı.

"Damattaki bu değişikliğin, bu görülmemiş zenginliğin nereden geldiğini, doğrusu, hiç kimse açıklayamıyordu. Ama, kulaktan kulağa, delikanlının bilinmeyen bir tefeci ile ilişkiye giriştiği, ondan borç para aldığı söyleniyordu. Yine de, ne olursa olsun, düğün bütün şehri ilgilendirdi: Gerek geline, gerek damada herkes imreniyor, bunların ateşli ve vefalı sevdalarını, her ikisinin de çektikleri nice acıları ve ikisinin de erdemlerini herkes biliyordu. Hayalperest kadınlar genç evlileri bekleyen o büyük mutluluğu daha şimdiden kafalarında canlandırıyorlardı. Ama işler başka türlü yürüdü. Bir yıl içinde damatta korkunç bir değişiklik oldu. O ana kadar soylu ve çok güzel olan karakteri kuşkucu kıskançlık,

(*) Sir Charles Grandison: İngiliz yazarı Samuel Richardson'ın, 1753 yılında yayımlanan 'The History of Sir Charles Grandison' adlı romanının kahramanı.

hoşgörüsüzlük ve bitmez tükenmez kapris zehirleriyle zehirlendi. Karısına karşı zalim ve gaddar bir koca oldu; önceden kimsenin tahmin edemeyeceği ve insanlığa yakışmaz bir takım hareketlerde bulundu, hatta karısını dövdü bile. Çok az bir zaman önce güzelliğiyle parlayan, arkasından kendisine tutkun bir yığın genci peşinden sürükleyen genç kadın, bir yıl içinde tanınmaz bir hale geldi.

"Bu kara bahtına daha fazla katlanmak gücünü kendinde bulamayan genç kadın, sonunda ayrılma düşüncesini ilk kez ortaya attı. Bunun düşüncesi bile kocasını çılgına çevirdi. İlk çılgınlık buhranında elinde bıçakla karısının odasına saldırdı, eğer onu tutmamış olsalardı, kesinlikle karısını bıçaklayacaktı. Bir çılgınlık ve umutsuzluk buhranı içinde bıçağı kendine sapladı ve müthiş acılar içinde öldü.

"Herkesin gözü önünde geçen bu iki olaydan başka aşağı tabakalar arasında geçen ve hemen hemen hep bir facia ile sonuçlanan birçok başka olaylardan da söz edildi. Namuslu ve hiç içki kullanmayan bir adam günün birinde ayyaş oldu; bir tüccarın tezgâhtarı patronunu soydu; yıllarca müşterilerini namusuyla taşıyan bir arabacı, günün birinde beş para için bir müşterisini öldürdü.

"Bazen bire bin katarak anlatılan bu gibi olayların Kolomna'nın kendi halindeki sakinleri arasında elinde olmayarak bir dehşet uyandırmaması olanaksızdı. Tefecinin cin ve perilerle ilişkisi olduğundan kimsenin kuşkusu yoktu. Anlattıklarına göre tefecinin önerdiği koşullar, insanın saçlarını dimdik yaparmış; zavallı borçlu bunları kimseye anlatmaya cesaret edemezmiş, tefecinin verdiği paraların yakıcı bir özelliği varmış, kendi kendilerine ışık saçar, üzerlerinde tuhaf işaretler taşırlarmış. Özetle tefeci hakkında bir sürü saçma söylentiler döner dururdu. İşin asıl şaşılacak yanı, bütün bu Kolomna halkının bütün bu kocakarılar, küçük memurlar, küçük artistler dünyasının, bir kelime ile, yukarıda

kendilerinden söz ettiğimiz bütün bu insan artıklarının tefeciye başvurmadansa son kertesine kadar sabır edip, katlanmayı yeğlemeleridir. Hatta, ruhlarını azaba sokmaktansa maddî varlıklarına kıymayı yeğleyen, açlıktan ölmüş kocakarılara bile rastlanıyordu. Sokakta onunla karşılaşanlar ellerinde olmayarak bir korku duyarlardı. Yoldan geçenler sakınmayla birkaç adım gerilerler, sonra uzun uzun arkaya bakarlar, tefecinin uzaklarda kaybolmak üzere olan upuzun siluetini gözlerlerdi. Tefecinin yalnız görünüşünde bile o kadar olağanüstü yanlar vardı ki, bu görünüş herkesi ister istemez onu doğadışı bir varlık olarak kabul etmeye zorlayabilirdi. Başka insanlarda pek rastlanmayan bu derin oyulmuş güçlü çizgiler; bu tunç renkli yanık çehre; bu son derece kalın kaşlar; bakışlarına dayanılmayan bu korkunç gözler, hatta onun Asyalı elbisesinin bu geniş kıvrımları, kısaca bütün bunlar bu vücudun içinde tutuşan tutku karşısında âdeta bütün öteki insanlardaki tutkuların tamamıyla soluk kaldığı duygusunu veriyordu.

"Babam ona her rastladıkça kımıldamadan durur ve her seferinde; 'şeytan, şeytanın ta kendisi!' demekten kendini alamazmış. Bu hikâyenin asıl konusunu oluşturduğu için, hazır sırası gelmişken, sizi babamla tanıştırayım. Babam birçok bakımlardan olağanüstü bir adamdı. Bu eşine az rastlanır, okulsuz ve hocasız, kendi kendine yetişmiş, yolu yordamı kendi ruhundan çıkarmış, yalnız ilerleme hırsına kapılarak, belki kendisinin de bilmediği bazı nedenler dolayısıyla sadece ruhunun gösterdiği yoldan yürümüş bir ressamdı. Babam çağdaşlarının "cahil" kelimesiyle ayıpladıkları doğuştan yetenekli olan insanlardan biriydi; doğuştan yetenekli böyle insanlar, ne bu gibi ayıplamalardan, ne de bizzat kendi başarısızlıklarından etkilenirler; tersine, bu hallerden ancak yeni güç ve atılımlar kazanırlar ve kendilerine cahil sıfatını taktıran eserlere bakarak, ruhça çok daha ilerlerde giderler.

"Yüce bir içgüdü ile her yerde bir düşüncenin varlığını hissederdi; "tarihi resim" deyiminin gerçek anlamına kendi kendine varmıştı; Raphael'in, Leonardo da Vinci'nin, Titien'in, Correggio'nun basit bir baş resmine, bir portresine niçin tarihî bir resim denilebildiği halde, konusu tarihten alınmış koskoca bir tablonun bütün iddiasına rağmen, bir *tableau de genre* kaldığını pekâlâ anlamıştı. Gerek iç duyguları, gerek kişisel inançları, fırçasını büyüklüğün o son ve en yüksek aşaması olan dinsel konulara doğru sürüklediler.

"Birçok ressamlarda olan şımarıklık ve sinirlilik onda yoktu. Sağlam karakterli, namuslu, dürüst, hatta biraz kaba, kendi kabuğuna çekilmiş, ruhça oldukça mağrur, insanlardan hem hoşgörürlülükle, hem de sert bir dille söz eden bir adamdı.

"Genellikle:

'Ben onlara ne diye önem vereyim,' derdi, 'ben onlar için çalışmıyorum ki. Tablolarımı onların salonlarına götürmeye de hiç niyetim yok. Beni anlayan bana minnettar da olur. Bir salon adamını sanattan anlamıyor diye ne diye suçlayalım? Herif buna karşılık güzel kumar oynar, şaraptan, atlardan iyi anlar ya. Beyefendinin bundan fazlasını bilmeye ne zoru var? Bir adam hem bunu, hem ötekini yapmaya, bilgiçlik taslamaya kalkarsa o zaman dünyanın rahatı kaçar. İyisi mi, herkes kendi işine baksın, kendi işiyle uğraşsın. Bana kalırsa bilmediğini açıkça söyleyen bir adam, bilmediğini biliyorum diye iddia eden ve iki yüzlülük yaparak her işi berbat eden adamdan daha iyidir.'

"Babamın kazancı çok azdı; eline geçen para ile ancak ailesini geçindirebiliyor, eserlerini tamamlamak olanağını zor buluyordu. Bundan başka, bir başkasına yardım etmekten, yoksul bir ressama elini uzatmaktan da asla geri durmazdı. Dedelerinin basit ve sofu inancı onda da vardı; belki de bundan ötürü, yaptığı yüz resimlerinde, en parlak yete-

neklerin bile erişemediği derin bir anlam bulunurdu. Sonunda çalışmasında gösterdiği sebat ve çizdiği yoldan ayrılmayışı sonucunda ona cahil ve evde yetişmiş diye hücum edenlerin bile saygısını kazanmayı başardı.

"Ona hiç durmaksızın kiliseler için siparişler geliyor ve işi, aralıksız sürüyordu. Bir seferinde yaptığı resimlerden biri onu çok uğraştırmıştı. Bu resmin konusunu şimdi pek hatırlamıyorum, ama tabloda bir de iblisin bulunması gerekiyordu. Babam şeytanı ne biçim, nasıl betimlemesi gerektiğini uzun uzun düşündü. Şeytanın yüzünde, insanları sıkan, onlara ağırlık veren her şeyi canlandırmak istiyordu. Bu düşünceleri arasında bazen hatırına gizemli tefeci gelir ve kendi kendine elinde olmayarak, 'İşte şeytan için model olabilecek adam!' diye düşünürdü.

"Bir gün atölyesinde çalışırken kapısının çalınarak odasına o korkunç tefecinin girdiğini görünce babamın ne kadar şaşırdığını artık siz anlayın. Babam elinde olmayarak içinden gelen ve bütün bedenini kaplayan bir titreme duymuş.

"Tefeci hiçbir teklife tekellüfe gerek görmeden:

'Sen ressam mısın?' diye sormuş.

"Babam biraz şaşırmış bir halde,

'Evet, ressamım,' diye cevap verip, bundan sonra ne olacağını merakla beklemeye başlamış.

'Çok iyi. Şu halde benim bir portremi yap. Ben belki de yakında öleceğim. Benim çocuklarım yok, ama ben hiç ölmek istemiyorum, yaşamak istiyorum. Sen tamamıyla canlı imişim gibi bir portremi yapabilir misin?'

"Babam, 'Bundan ötesi can sağlığı, şeytan kendi ayağıyla resmini yaptırmaya geldi' diye düşünüp söz vermiş. Fiyat ve zaman konusunda anlaşmışlar. Babam hemen ertesi gün paletini, fırçasını aldığı gibi tefecinin evine gitmiş.

"Yüksek duvarlı bir avlu, köpekler, demir kapılar, sürgüler, kemerli pencereler, tuhaf birtakım halılarla örtülü sandıklar ve hepsinin ötesinde ,kımıldamadan karşısında oturan garip ev sahibi... Özetle bütün bunlar babamın üzerinde çok tuhaf bir izlenim bırakmış. Pencerelerin alt tarafları, âdeta mahsus yapılmış gibi, o tarzda örtülüymüş ki, ancak üst kısımlarından ışık verebiliyorlarmış. Babam bu güzel ışığın âdeta kaybolacağından korkarak, kendi kendine:

'Vay canına! Yüzü ne kadar da güzel aydınlandı,' diye söylenmiş ve büyük bir tutkuyla resmi yapmaya başlamış. Kendi kendine tekrarlıyormuş:

'Ne güçlülük! Şimdi gördüğümün hiç olmazsa yarısını tuval üzerine yansıtabilirsem, bu benim yaptığım bütün evliya ve melek resimlerini bastıracak; onlar bunun karşısında pek sönük kalacak. Ne şeytanî bir güç! Aslına biraz olsun sadık kalabilirsem herif âdeta, nerede ise, tuvalden dışarı fırlayacak...'

"Artan bir tutkuyla, 'ne olağanüstü çizgiler!' diye tekrar ediyor ve bu çizgilerden bazılarının tuval üzerine nasıl aktarıldığını görüyormuş. Ama bu çizgilere yaklaştığı oranda ruhunda, niteliğini kendisinin de anlamadığı bir sıkıntı, bir ağırlık duyuyormuş.

"Babam, her şeye rağmen en göze görünmez çizgi ve anlamları bile harfi harfine tesbit etmeyi kendisine iş edinmiş Her şeyden önce gözleri belirtmeye uğraşmış. Bu gözlerde öyle bir kudret varmış ki, bunları bu gözleri asıllarında göründükleri gibi tesbit etmeyi düşünmek bile bir budalalıkmış. Ama ne olursa olsun o, bunlardaki en ince, en göze görünmez bir çizgiyi, bir müansı bile yakalamaya, bu gözlerin gizine ermeye karar vermiş. Gelgelelim fırçasıyla bu gözlerin gizini deşmeye başladıkça, ruhunda garip bir tiksinti, anlaşılmaz bir ağırlık duyuyor, fırçasını elinden atarak bir süre sonra yeniden işe başlamak zorunda kalıyormuş.

Sonunda daha fazla dayanamamış; bu gözlerin ruhuna nüfuz ettiklerini, orada anlaşılmaz bir sıkıntı uyandırdıklarını duyumsamış.

"Ertesi ve daha ertesi günler bu sıkıntı daha artmış. Korkmaya başlamış. Elinden fırçasını atarak resme devam edemeyeceğini kesin bir dille söylemiş. Bu sözler üzerine korkunç tefecinin nasıl değiştiğini görmek gerekmiş. Tefeci babamın ayaklarına kapanıp, resmi bitirmesi için yalvarmaya; talihinin ve dünya yüzündeki varlığının bu resme bağlı olduğunu, babamın, fırçasıyla en canlı çizgilerine dokunmuş bulunduğunu; bu çizgileri olduğu gibi resmedebilirse, doğaüstü birtakım güçler sayesinde yaşamının bu portrede sürebileceğini, bu resim sayesinde asla ölmeyeceğini, dünyada yaşaması gerektiğini söylemeye başlamış. Babam bu sözlerden dehşet içinde kalmış. Bunları o kadar korkunç, o kadar garip bulmuş ki, paletini ve fırçasını atarak var gücüyle odadan kaçmış. Bu düşünceler bütün gün ve bütün gece onu rahatsız etmiş.

"Ertesi sabah tefeci portreyi bir kadınla geri gönderdi. Bu kadın onun evinde çalışan biricik insandı. Hizmetçi kadın efendisinin portreyi istemediğini ve bunun için de geri gönderdiğini ve beş para vermeyeceğini söyledi. Aynı günün akşamı babam tefecinin öldüğünü, dinine uygun tören yapılarak gömülmek üzere bulunduğunu öğrendi. Bütün bunlar ona açıklanması olmayan bir tuhaflık gibi göründü. Bu andan itibaren de babamın ahlakında hissedilir derecede bir değişme oldu. Kendisinin de sebebini anlayamadığı bir huzursuzluk, bir üzüntü duymaya başladı. Ve kısa bir zaman sonra kimsenin ondan beklemediği bir harekette bulundu.

"Son zamanlarda, babamın öğrencilerinden birinin eserleri resim amatörlerinden ve resimden anlayanlardan oluşan dar bir grup insanın dikkatini çekmeye başlamıştı. Babam bu öğrencisinde her zaman bir yetenek görüyor, bundan ötürü de ona özel bir sevgi besliyordu. Birdenbire bu

öğrencisini kıskanmaya başladı. Onun hakkında gösterilen genel ilgi ve anlatılan şeyler babam için katlanılmaz bir hal aldı. Hele bir de, öğrencisinin yeni yapılan zengin bir kilise için siparişler aldığını duyunca deliye döndü ve:

'Ağzı süt kokan bir çocuğun,' dedi, 'böyle bir onuru kazanmasına izin vermeyeceğim. Oğlum; eskileri çamura batırmaya çok erken başladın! Allaha şükür henüz gücüm yerinde, kimin kimi daha önce çamura batıracağını yakında görürüz.'

"Bu dürüst, bu namuslu adam o ana kadar nefret ettiği bir takım entrikalara, düzenlere başvurdu. Sonunda, bu resim için bir yarışma açılmasına karar koparttı. Böylelikle başka ressamlar da eserleriyle bu yarışmaya girebileceklerdi. Bunu yaptıktan sonra odasına kapandı, büyük bir hararetle fırçasına sarıldı. Bütün gücünü, bütün varlığını âdeta buna vermek istiyordu, gerçekten de bu onun en güzel eserlerinden biri oldu. Yarışmada birinciliği kazanacağından kimse kuşku duymuyordu. Tablolar sergilendi. Bütün öteki eserler babamınkinin yanında gündüz yanında gece gibi sönük kaldı.

"Ansızın üyelerden biri - yanılmıyorsam bir kilise mensubu, - herkesi şaşırtan bir itirazda bulundu:

'Ressamın tablosu gerçekten de yetenek dolu' dedi, 'ama resimlerin yüzlerinde kutsallık yok. Tersine, âdeta ressamın elini gizli bir takım güçler yönetmiş gibi, gözlerde şeytansı bir şeyler var.

"Herkes resme baktı. Söylenen sözlerin doğruluğuna inanmamak mümkün değildi. Babam bu can sıkıcı itirazın doğru olup olmadığını anlamak için resme doğru atıldı ve hemen hemen bütün yüzlere tefecinin gözlerini resmetmiş olduğunu dehşetle gördü. Bu gözler öyle bir mahvedici şeytanî bakışla bakıyorlardı ki, babam elinde olmayarak titredi. Tablosu reddedildi. Üstelik, yarışmayı öğrencisinin kazandığını öğrenince öfkesi anlatılmayacak bir hal aldı.

"Ne müthiş bir öfke içinde eve döndüğünü anlatmak mümkün değildir. Annemi az daha dövecekti, çocukları kovdu, fırçalarını, sehpasını kırdı. Tefecinin duvardaki resmini aşağı indirdi, bir bıçak istedi, resmi parça parça doğrayıp yakmak niyetiyle şöminede bir ateş yakmalarını emretti. Bu hareketi sırasında içeriye, kendisi gibi ressam olan bir dostu girdi. Bu, neşeli, halinden hep memnun, hiçbir büyük emeli olmayan, bütün işlerini neşe ile yapan ve bundan daha büyük bir neşe ile sofraya oturan bir adamdı. Portreye yaklaşarak:

'Ne yapıyorsun,' dedi? 'Yoksa yakmaya mı hazırlanıyorsun? Rica ederim, bu senin en iyi eserlerinden biridir. Bu, geçenlerde ölen tefecidir; hem bu olağanüstü bir şey. Sen bu eserinle turnayı gözünden vurmuşsun!.. Bu gözler, gerçekte bile şimdi senin tablonda baktıkları kadar canlı bakmamışlardır.'

"Babam portreyi şömineye fırlatmak için bir hareket yaparken cevap verdi:

'İşte ben de şimdi bu gözlerin ateşin içinde iken nasıl bakacaklarını görmek istiyorum.'

"Dostu onu durdurarak bağırdı:

'Allah aşkına dur!.. Bu resmin gözleri seni bu kadar rahatsız ediyorsa, resmi bana ver!'

"Babam ilkin direndi. Sonunda razı oldu. Neşeli adam eline geçirdiği şeyden gayet sevinçli bir halde portreyi alarak götürdü.

"O gittikten sonra babam, birdenbire, kendini daha rahat hissetmeye başladı. Ruhundaki ağırlık da, âdeta, portre ile birlikte defolup gitmişti. İçindeki kötü duygulara, gösterdiği kıskançlığa, karakterindeki apaçık değişikliğe kendisi de şaştı. Yaptığı hareketleri hatırlayınca vicdanı sızladı ve içten gelme bir üzüntü ile:

'Bu bana Allahın bir cezasıdır,' dedi. 'Tablomun uğradığı hakaret çok yerinde idi. Ben bu tabloyu bir meslekdaşı-

mı mahvetmek için hazırlamıştım. Fırçamı yöneten şey, şeytanca birtakım kıskançlık duyguları idi. Bu şeytanca duyguların tabloya yansımaları kadar doğal bir şey olamaz!'

"Hemen eski öğrencisini bulmaya gitti. Onu sıkı sıkı kucakladı. Kendisinden af diledi. Ona karşı yaptığı hatayı elinden geldiği kadar düzeltmeye çalıştı. Yine eskisi gibi sessizce çalışmaya başladı. Ama dalgınlığı artmıştı. Eskisinden çok dua ediyor, uzun zaman sessiz duruyor, insanlara o kadar sert davranmıyordu. Karakterindeki o dışarıdan görünen sertlik de âdeta yumuşamaya başladı.

"Kısa bir zaman sonra gelişen yeni bir olay onu daha da sarstı. Kendisinden portreyi alan arkadaşıyla uzun zamandır görüşmemişti. Onu ziyaret etmeye hazırlanırken birdenbire arkadaşı odasına girdi. Kısa birkaç hoşbeşten sonra arkadaşı ona:

'Azizim,' dedi, 'tevekkeli sen portreyi yakmak istememişsin!.. Allah onun belasını versin! Bu portrede acayip birtakım şeyler var. Ben cinlere, perilere inanmam ama, sen ne söylersen söyle, bu portrede iyi saatte olsunlar var.'

"Babam:

'Nasıl?' diye sordu.

'Bak nasıl. Bu portreyi odama astım asalı, beni öyle bir sıkıntı bastı ki. Âdeta birisini boğazlamak istiyordum. Uykusuzluk nedir bilmezdim. Oysa şimdi yalnız uykusuzluk çekmiyorum; üstelik öyle düşler görüyorum ki... Bunların bir düş mü, yoksa başka bir şey mi olduğunu ben de kestiremiyorum. Âdeta insanı gulyabaniler boğuyor; melun ihtiyar boyuna gözlerimin önüne geliyordu. Özetle, halimi sana anlatacak bir durumda değilim. Böyle bir şey hiç başıma gelmemişti. O günlerde bir aptal gibi sokaklarda dolaştım. Sürekli bir korku içinde, hep kötü bir şeyler bekliyor gibi idim. Âdeta yanımda bir casus varmış gibi kimseye neşeli ve içten bir laf söyleyemez oldum. Ama tabloyu, onu benden isteyen yeğenime verdikten sonra âdeta sırtımdan ağır bir

yük kalkmış gibi oldu. Birdenbire, şimdi gördüğün neşeli halimi aldığımı fark ettim. Azizim, sen bu resimle bir şeytan yaptın galiba!'

"Babam bu hikâyeyi derin bir dikkatle dinledikten sonra sordu:

'Portre şimdi yeğeninde mi?'

'Hangi yeğenimde canım? O da dayanamadı. Herhalde tefecinin ruhu bu portreye yerleşmiş olacak. Herif çerçeveden fırlıyor, odada geziniyormuş. Yeğenimin anlattıkları ise akıl alacak şeyler değil. Bir bölümü benim de başıma gelmemiş olsaydı, yeğenime delirmiş diyecektim. Yeğenim onu bir tablo meraklısına satmış. Ama bu adam da portreye dayanamamış, başka birisine satarak elinden çıkarmış.'

"Bu hikâye babamın üzerinde çok güçlü bir etki yaptı. Derin derin düşünceye daldı. Kendini melankoliye kaptırdı. Sonunda, fırçasının şeytana âlet olduğunu, tefecinin ruhunun bir bölümünün nasılsa, gerçekten de, portreye geçtiğine ve şimdi insanlara yaptığı şeytansı telkinlerle ürküttüğüne, ressamları baştan çıkardığına, onlarda korkunç birtakım kıskançlık duyguları uyandırdığına inandı. Bundan sonra gerçekleşen üç felaketi; karısının, kızının ve küçük oğlunun âni ölümlerini kendisine Tanrının verdiği bir ceza saydı. Kesin olarak bu yaşayıştan ayrılmaya karar verdi. Dokuz yaşımı bitirir bitirmez beni güzel sanatlar akademisine verdi. Bütün borçlarını ödeyerek herkesten uzak bir köşeye çekildi. Az sonra da bir manastıra girerek papaz oldu.

"Perhiz dolu yaşayışı tüm manastır kurallarına kayıtsız, koşulsuz boyun eğişi bütün manastır halkını hayrete düşürdü. Manastırın baş papazı onun fırçasındaki sanatı öğrenince, kilisenin baş tasvirini yapmasını istedi. Ama alçakgönüllü kardeş, kesinlikle bunu reddetti; fırçayı eline almaya layık olmadığını çünkü onu kirletmiş olduğunu, böyle bir işe başlamak hakkını kazanmak için büyük çilelerle, büyük fedakârlıklarla ruhunu temizlemek zorunda olduğunu söyledi. Onu zorlamak istemediler.

"Babam, elinden geldiği kadar, manastır yaşantısının zaten ağır olan koşullarını daha da ağırlaştırmaya çalışıyordu. Derken, bu yaşam biçimi de ona az gelmeye, yeter derecede sert görünmemeye başladı. Baş papazın duasını aldıktan sonra büsbütün yalnız kalmak için kırlara çekildi. Orada kendisine ağaç dallarından bir kulübe yaptı. Çiğ kök yemekle geçindi. Taşları bir yerden başka yere sırtında taşıdı durdu. Güneşin doğuşundan batışına kadar elleri göğe doğru kaldırılmış bir halde, hiç durmadan dualar okuyarak, aynı yerde durdu. Özetle, görünüşe göre, azizlerin yaşamlarında bile eşine zor rastlanan, mümkün olan bütün sabır derecelerini ve erişilmemiş özverileri arıyordu. Bu suretle, bir yandan uzun yıllar bedenini çürütürken, öteki yandan tapınmanın can verici gücüyle bedenini destekledi.

"Derken, günün birinde manastıra gelDi ve kesin bir sesle baş papaza:

'Ben hazırım,' dedi. 'Allahın izniyle eserimi yapacağım.'

"Seçtiği konu İsa'nın doğuşu idi. Hücresinden hiç çıkmadan ancak kuru ekmekle yetinerek ve durmadan dua ederek bütün bir yıl bu eser üzerinde çalıştı. Bir yıl sonunda resim hazırdı. Bu, gerçekten de bir fırça harikası idi. Şunu da söylemek gerekir ki, ne manastırdaki papazların, ne de baş papazın resim hakkında bilgileri yoktu, ama buna rağmen hepsi de resimdeki olağanüstü kutsallığa hayran kalmışlardı. Yeni doğan çocuğunun üzerine eğilmiş kutsal bakirenin yüzündeki yüce alçakgönüllülük ve tatlılık; tanrısal çocuğun âdeta daha şimdiden geleceği gören gözlerindeki derin zeka; bu tanrısal mucize karşısında şaşırmış ve çocuğun ayaklarına kapanmış olan kralların görkemli dinginliği ve bütün tabloyu kaplayan anlatılması güç kutsal bir sessizlik... Özetle bütün bunlar öyle bir uyumla ve öyle güçlü bir güzellikle gösterilmişlerdi ki, herkesin üzerinde büyüleyi-

ci bir etki yaptı. Bütün papazlar bu yeni kutsal resim karşısında diz çöktüler. Sevimli baş papazın ağzından şu kelimeler döküldü:

'Hayır, insan yalnız insana özgü bir sanat gücüyle böyle bir tablo yaratamaz; kutsal ve yüce bir güç senin fırçana yol gösterdi, tanrının kutsallığı senin eserini süsledi.'

"Ben bu sıralarda akademideki öğrenimimi bitirmiş, altın bir madalya kazanmış, ayrıca, yirmi yaşındaki bir ressam için en iyi bir düş olan İtalya gezisi gibi sevinçli bir emele kavuşmuştum. Artık benim için, sadece, on iki yıldan beri yüzünü görmediğim babamla vedalaşmak kalmıştı... İtiraf ederim ki, onun yüzünü bile çoktan unutmuştum. Yaşamının kutsal ağırlığını birçok kez duymuştum.... Kendi hücresinden ve dualarından başka her şeye yabancı, sonsuz bir perhiz ve çilelerden kurumuş, çürümüş bir münzevinin acıklı görüntüsüyle karşılaşacağımı sanıyordum ben... Oysa, karşımda son derece güzel, hemen hemen tanrısal bir ihtiyar gördüğüm zaman hayretler içinde kaldım. Yüzünde çektiği acıdan eser bile yoktu; yüz çizgileri tanrısal bir neşe ile nur gibi parlıyordu. Kar gibi beyaz sakalı, aynı renkte ince ve hemen tüy gibi hafif saçları omuzlarına, siyah cübbesinin kıvrımları üzerine güzel bir biçimde yayılıyor ve gösterişsiz manastır elbisesini bağlayan kuşağına kadar dökülüyorlardı. Ama beni hepsinden çok şaşırtan şey, güzel sanatlar üzerine ağzından işittiğim kelimeler, düşünceler oldu. İtiraf ederim ki, bu sözleri uzun süre ruhumda ve belleğimde saklayacağım. Bütün meslekdaşlarımın da aynı şeyi yapmalarını dilerim.

"Hayır duasını almak için yanına gittiğim zaman bana,

'Seni bekliyordum oğlum,' dedi. 'Bugünden itibaren önünde bir yaşam yolu açılıyor. Bu yol temizdir, bu yoldan ayrılma. Yeteneklisin; yetenek Tanrının en değerli armağanıdır; onu boşa harcama. Gördüğün her şeyi incele ve öğ-

ren! Her şeyi fırçanla göster, ama her şeyden çok, özellikle de yaradılışın yüce gizine ermeye çalış. Bu gize eren kimse, bahtiyardır. Bu gize erenler için doğada âdi hiçbir şey yoktur. Yaratıcı bir sanatçı en âdi konularda da, yüce konularda olduğu kadar, büyüktür. Adi ve aşağılık olan bir konu onun elinde aşağılık olmaktan çıkar; çünkü yaratıcı sanatçının güzel ruhu görünmez bir biçimde bunun içine işler ve bu konu yüce bir anlam kazanır. Zira bu konu ressamın ruh süzgecinden geçmiştir. İnsan için sanat tanrısal ve göksel bir cennet demektir. Sırf bundan ötürü sanat her şeyden üstün olan biricik şeydir. Görkemli bir sessizlik her türlü dünya heyecanlarından; yaratmak, yıkmaktan ne kadar yüksektir! Bir melek yalnız saydam ruhunun temiz masumluğu ile bile şeytansı ihtiras ve gururun bütün sayısız güçlerinden ne kadar yüksektir! Yüksek bir sanat eseri dünyada var olan her şeyden ne kadar yüksektir! Her şeyini ona feda et ve onu bütün tutkunla, ama dünya hazları ile dolu bir tutkuyla değil, dingin bir göksel tutkuyla sev! Bu olmadan insan yerden yükselemez; huzur ve rahatın o olağanüstü ezgilerini başkalarına da duyuramaz. Zira, bir yüksek sanat eseri dünyadaki insanların huzur ve dinginliğe kavuşmaları için yere iner. Güzel bir resim, ruhu başkaldırıya yöneltmez. Tersine uyumlu bir tapınmayla hep Tanrıya yöneltir. Ama bazı dakikalar, kapkara dakikalar vardır ki...'

"Babam durdu. Parlak yüzünün birdenbire karardığını fark ettim. Sanki onu ansızın bir bulut sarmış gibiydi.

'Başımdan geçen bir olay var,' diye sözünü sürdürdü. 'Resmini yaptığım o garip yaratığın neyin nesi olduğunu bugüne kadar hâlâ anlayamadım. Bu, kesinlikle, bir çeşit şeytansı varlıktı. Âlemin, şeytanın varlığını inkâr ettiğini bilirim. Bunun için de ondan söz etmeyeceğim. Ama şunu söylemeliyim ki, ben o yaratığın resmini nefretle yapmıştım. Bunu yaparken de işime karşı en küçük bir sevgi bile duymadım; kendimi zorlayarak ve her şeyi boğarak doğaya

bağlı kalmak istedim. Bu bir sanat eseri değildi. Ona bakanlar, bunun içindir ki, bir huzursuzluk ve bir korku duyuyorlardı. Bu duygular hiç de sanat duyguları değildi. Çünkü bir sanat eseri korkulu anlarda bile huzur aşılar. Bana anlattıklarına göre bu portre elden ele dolaşıyor, her yana ezici ve korkunç izlenimler saçıyormuş; sanatçıda kıskançlık ve meslekdaşlarına karşı korkunç bir nefret doğuruyor, ona, zulüm ve işkence yapmak için canice duygular aşılıyormuş. Tanrı seni bu gibi tutkulardan korusun! Bunlardan korkunç hiçbir şey yoktur. Zulüm ve işkencenin bütün acılarını tatmak herhangi birine en küçük bir işkencede bulunmaktan daha iyidir. Ruhunun saflığını koru. Kendisinde yetenek bulunan kimse, ruhça herkesten temiz olmalıdır. Başkalarının bütün kusurlarına göz yumulduğu halde bunun kusurlarına yumulmaz. Şık bir bayramlık giysi ile sokağa çıkan bir adamın giysisi, yoldan geçen bir arabanın tekerleğinden sıçrayan bir çamurla kirlendiği zaman herkes parmakla o adamı gösterir; onun kirliliğinden söz eder. Oysa, aynı insanlar gündelik giysilerini giymiş kimselerin üzerindeki lekelerin farkında bile olmazlar. Çünkü gündelik giysilerin üstündeki lekeler görünmez.'

"Babam beni kutsadı ve kucakladı. Ömrümde böylesine soylu bir heyecan duymamıştım. Bir evlat duygusundan çok, ululuk karşısında duyulan cinsten bir saygıyla boynuna sarıldım. Ve dağınık ak saçlarından öptüm. Gözlerinde yaşlar parladı. Artık ayrılmak üzereyken:

'Bir ricam var,' dedi. 'Onu yap. Sana sözünü ettiğim portreye belki günün birinde bir yerde rastlarsın. Onu hemen olağanüstü gözlerinden ve doğal olmayan bakışlarından tanıyacaksın. Neye mal olursa olsun onu yok et!'

"Babamın bu ricasını yerine getirmeye yeminle söz verdiğimi siz de tahmin edersiniz. Babamın yaptığı portreye hiç olmazsa biraz olsun benzeyen bir resme on beş yıldan

beri rastlamak nasip olmadı. Derken birdenbire bu açık artırma salonunda..."

Ressam henüz sözünü bitirmeden portreye bir kez daha bakmak için başını duvara çevirdi. Kendisini dinleyen halk da gözleriyle duvardaki olağanüstü portreyi arayarak bir anda aynı hareketi yaptı. Ama portrenin artık orada bulunmadığını büyük bir şaşkınlıkla gördüler. Kalabalıktan boğuk bir mırıltı yükseldi. Arkasından da açıkça: "Çalınmış" kelimeleri duyuldu. Hikâyenin çekiciliğine kapılan halkın boş bulunmasından yararlanan birisi portreyi aşırmıştı. Oradakiler uzun süre şaşkınlıktan kurtulamadılar. Bu olağanüstü gözleri gerçekten de görüp görmedikleri konusunda kuşkudaydılar. Yoksa bu, acayip resimlere uzun süre bakmaktan ileri gelen, gözlerine görünen bir anlık bir sanrı mıydı?

GOGOL

MAYIS GECESİ

Rus düzyazı geleneğine Puşkin'le birlikte önemli ölçüde yön veren 'ilk büyükler' içinde apayrı yeri bulunan **NİKOLAY VASİLYEVİÇ GOGOL** (1809-1852) sadece Dostoyevski gibi, kendisinden hemen bir kuşak sonraki yazarları etkilemekle kalmamış, aynı etkiyi üç dört kuşak sonraki (örneğin Andrey Bely gibi) yazarlar üstünde de sürdürebilmiş, Rus edebiyatı devlerindendir. Onun, özellikle *ÖLÜ CANLAR*'da açıkça görülen, yaşam karşısındaki olumsuz tutumu, (biraz da, çağdaşı büyük Rus edebiyat eleştirmeni V. G. Belinsky'nin etkisiyle) pek çok Rus yazarı tarafından benimsenmiştir. Oysa, elinizdeki *MAYIS GECESİ*, tıpkı bu güzel hikâyenin yer aldığı 'Çiftlik Geceleri'nin Birinci Bölümündeki öbür hikâyeleri gibi 'idilik' bir nitelik taşır. Bu hikâyenin romantik kahramanları Galya ile Levko nasıl idealize edilmiş tiplerse, bunların mitolojik betimlemelerle süslü Ukrayna geceleri fonu üzerine oturtulan aşkları da, yine idealize edilmiş bir aşktır.